

Birtokpolitika az északamerikai Egyesült- Államokban.

Írta és a Magyar Társadalomtudományi egyesület 1910. évi márczius 10-én
tartott ülésén felolvasta

NÉMETH JÓZSEF.

A modern művelt államok közt egyetlen egy sincs, melynek politikai és közgazdasági életében olyan nagy szerepet játszanának a birtokpolitikai kérdések, mint az északamerikai Egyesült-Államokban. Ez különben egészen természetesnek tűnik föl, ha meggondoljuk, hogy az Egyesült-Államok tulajdonképpeni története a legújabb korról kezdődik és vele halad. Tehát abban az időben, amikor a művelt államokban a földbirtok már többé-kevésbé consolidált helyzetbe jutott, az északamerikai Unióban még az államalakulás, földfoglalás, községek és városok alapításának, szűz vadonok művelés alá vételének folyamata megy végbe. Ennek a folyamatnak színtere úgyszólván szédítően nagy. Hiszen az Egyesült-Államok negyvenhét államának és két gyarmatszerű területének (Alaska és Hawaii) összes területe 3,567.563 angol négyszögmértföld. Ha Alaskát és Hawaiiit, mint bennünket közelebről nem érdeklő és a modern birtokpolitika keretébe nem is igen eső területeket leszámítjuk, akkor is 2.978,230 angol négyszögmértföldnyi óriási területtel állunk szemben. E területnek egyes részei közül például California (158.172 négyszögmértföld), Montana (145.310 négyszögmértföld), Texas (262.290 négyszögmértföld), jóval nagyobbak, mint Magyarország összesen 125.430 angolmértföldnyi területe. Nevada, Oregon, Arizona, Új Mexiko

majdnem olyan nagyok; az egész terület pedig körülbelül huszonháromszor nagyobb hazánknál, mely Európának a nagyobb államterületei közé tartozik és területre az európai államok között a hatodik helyen áll. Figyelembe kell vennünk továbbá, hogy ez óriás területnek őslakói jóformán kipusztultak és az általuk bírt területek szabadokká lettek. A legutóbbi népszámlálás az indiánok által legsűrűbben lakott területen, az Indian Territoryn hétszázezer lelket állapított meg és a még élő indiánok összes száma alig haladja meg az egymilliót. Egyes államokban, mint a két Dakota, Oregon, Washington, New-Mexiko, Arizona, California a még élő indiánok aránylag kis földfoltokra – Indian Reservations –, szorították. Az öt polgárosult indián törzs, a Choctaw, Chickasaw, Cherokee, Creek és Seminole törzsek birtokában összesen nem egészen húsz millió acre föld van, ami ha meggondoljuk, hogy egy acre egy magyar holddal egyenlő (1.174 négyszögöl), rettentően kis maradványa egykori óriási birodalmuknak. Hogy azután a birtokpolitikával kapcsolatosan az indián kérdéssel végezzünk, megjegyezzük, hogy most folyik az indián földközösség megszüntetése, amennyiben a washingtoni belügyi kormány és illetve az Indian Territoryra nézve az 1898 óta alkalmazott külön indián biztos összeírja az e törzsekhez tartozó indiánokat és egyes családok szerint díj- és költségmentesen kiparcelázza a földeket. Az úgynevezett indián rezervációkon a földfelosztás szintén munkába vétetett és közös törzsi tulajdon már csak nagyobbára ott van, ahol nagyobb földbérlok, vagy faipari vállalkozók előnyösen bérlik a közös földet, nagyüzemben tartják és részint szerződések, részint pedig anyagi érdekek a közösség fentartását javallják. Ezek közt nem utolsó szerepet játszik sok indián úri nembánomsága, melynek folytán inkább tétlenül él a kis bérösszezből, semhogy nekilásson a földművelésnek. Magam is voltam egy nagy földbirtokosnál Kansason keresztül utaztamban, aki földjének egy részét indiánoktól bírta bérben és külön könyve volt az indián törzs egyes tagjai által gyakori időközökben kért *előlegek részére*. Ezeket az előlegeket természetesen főleg a törzs kolompasai kapják, akik azután mindenben kezére járnak a bérlőnek s nem nagyon szorgalmazzák a szerződés felbontását.

Itt melleleg megjegyzem, hogy ha valaki mélyebben bepil-

lant az amerikai gazdasági viszonyokba, sok ilyen nagyon ismerős apró vonást talál, a melyekre azonban e dolgozat keretében részletesebben nem terjeszkedhetünk ki.

A birtokpolitika terén legújabbban mutatkozó fejleményekig az Unió történetéből csak azokat a dolgokat emeljük ki, amelyek, vonatkozásban a birtokpolitikával, országos fontosságúaknak tekintendők. így kiemeljük, hogy a szövetségi törvényhozás mindjárt kezdetben szövetségi tulajdonnak minősítette az uratlan, vagy az ősbirtokosok elpusztulása folytán uratlanokká vált területeket. Ez alól csak Texas alkot kivételt, mely az Egyesült-Államok kötelékébe való bekebelezésekor, fentartotta magának az ő területén levő uratlan földekkel való rendelkezést. Az óriási pusztá területek eladása a szövetségnek jelentékeny bevételi forrásává fejlődött; már 1831-ben három millió dollár folyt be a földek eladásából és ez a bevétel 1836-ban huszonötmillió dollárra emelkedett. Összeesik ennek a jövedelemnek emelkedése az úgynevezett. Középp államok gazdasági föllendülésével, ami ismét a keleti államok népességének nyugat felé való rajzásából származott. A keleti tengerpart angol-szász fajú ősfoglalói sok kimerült földet hagytak ott és mentek' nyugat felé. Ennek a mozgalomnak tulajdonítható, hogy a keleti államok földművelő lakosságában az angol-szász faj elvesztette túlsúlyát és mint BRYCE úr mondja örökbecsű munkájában,¹⁾ a keleti államok számos vidékén a népesség egészen kelta jellegű, tudniillik ír és Canadából leszármazott francia. A földeknek emelkedő értéke és az eladásukból származó nagyobb bevétel a földkérdést országos politikai ütköző ponttá tette. így a demokraták pártja az úgynevezett köz-földeket azoknak az államoknak követelte átadni, amelyek területén fekszenek. Vagyis, megfelelően az amerikai demokrata Programm általános szellemének, ezen a ponton is gyengíteni akarták a szövetségi kormányzást az egyes államok autonómiájának javára. A harminczas években uralomra emelkedett demokraták azonban ezt a programmpontjukat keresztülvinni nem tudták, mindössze azt tették, hogy a szövetségi pénztár harmincznyolcz millió dolláros pénzfölöslegét felosztották az egyes államok között.

¹⁾ The American Commonwealth. By James Bryce. 3-ik kiadás, New-York és London. Macmillan. 1905.

A Mexikóval 1844-ben folytatott háború után ismét egy fontos birtokpolitikai kérdés nyomult előtérbe, a rabszolgaságé, mely az úgynevezett déli államok által mint jogilag védett intézmény tartatott fenn. Miután most az Unióhoz új területek csatoltattak délen, mint Texas California és a közbeeső, azóta New-Mexikó és Arizona néven álamná szervezett területek, felmerült a kérdés, hogy ezeken a területeken a rabszolgaság fenmaradjon-e, vagy pedig megszüntetessék, mint a keleti államokban és mint ahogy az a szövetségi alkotmány szellemének megfelel. A rabszolgaságot egyébként a déli államokban is csak egy 1850-ben létrejött pártközi egyezmény tartotta fenn, a melyet a republikánusok folyton támadtak. A déli és nyugati gazdák ragaszkodtak a néger rabszolgaság fentartásához, mint földjeik jövedelmező művelésére szükséges intézményhez. Mert például a rizs-, cukornád- és gyapot-termelés munkáit a fehéremler az éghajlati viszonyok miatt kevésbé bírta és a gazdák egyébként sem akartak lemondani az előnyösebb rabszolgamunka hasznáról. Ekkor lett jelszóvá az úgynevezett »Squatter Sovereignty« melynek az volt az alapeszméje és lényege, hogy azokat az embereket, akik a szűzföldet munkába veszik, nem szabad korlátozni gazdaságuk berendezésében, sőt feltétlen urakká kell őket tenni gazdasági munkaerejük fölött. Ezt az álláspontot a demokraták tették magukévá s tulajdonképpen ide vezetnek a közvetlen szájak a most is domináló két nagy történelmi párt: a demokraták s republikánusok kialakulásának történelmében. Az 1861-ben kitört polgárháború, amint tudjuk, a rabszolgaság teljes eltörlésére és a szövetségi eszme feltétlen megerősödésére vezetett.

A birtokpolitikával kapcsolatos kérdések ezután még a múlt század kilencvenes éveiben vertek nagyobb hullámokat az Egyesült-Államok politikai életében. Ekkor alakult meg és lépett fel a Populisták pártja, mely általában a nagy ingó tőke, a trustök, a kartellek és a monopóliumok ellen lépett fel és amely először vetette fel a földbirtok hitele szervezésének kérdését. Ez a párt elérte, hogy az 1891-iki elnökválasztásra 22 szavazót választott; az alsóházba 11, a senatusba 5 képviselőt küldött s négy állam kormányzója is az ő soraiból került ki. Ez a párt, amint tudjuk, megszűnt és a legutolsó három elnökválasztáson már nem is szerepelt. Programjának egy pontját sem vitte keresztül.

Mint fontosabb birtokpolitikai, régebbi fejleményt kell megemlítenünk, hogy a szövetségi kormány a vasutaknak óriási földterületeket adományozott. Így az Union Pacific társaság 13,000.100 acre, a Kansas Pacific társaság 6,000.000 acre, a Central Pacific 12,100.100 acre, a Northern Pacific 47,000.000 acre, az Atlantic and Pacific 42,000.000, a Southern Pacific 9,520.000 acre földet kapott támogatásképpen, vagyis általában egy öt angol mértföld szélességű földszalagot a vonal mentén jobbra és balra. Az újabban épülő vasutak is mind jóformán ingyen kapnak földterületet amennyiben uratlan, vagyis szövetségi tulajdont alkotó területen mennek keresztül. Nagyon természetes azonban, hogy már az újabb vasutak nem »mérik ilyen bőkezűen a földet. Minden társaság annyit kap, amennyit pártfogói ki tudnak eszközölni. Ha azonban meggondoljuk, hogy az új vasutak is nagyobbrészt a már meglévő vasúti nagy hatalmasságok oltalma alatt épülnek, képzelhetjük, hogy az ezek által kapott föld is körülbelül elégséges a vasút jövőjének biztosítására.

Az Egyesült-Államok általános és gazdasági történetének ez a néhány kiemelt fejleménye elegendő világot vet az újabb viszonyok fejlődésére is. Világos nevezetesen, hogy az Unióban két nagyon hatalmas földbirtokos van: a szövetség és a vasutak. Amidőn tehát birtokpolitikáról, vagyis tervszerűen és középpontilag a földbirtok megosztása, gazdasági és socialis erejének érvényesítése érdekében tett intézkedésekről akarunk szólni, az államhatalom mellett szólnunk kell a vasutak birtokpolitikájáról is. Harmadik, szintén nem jelentéktelen tényezőül kell említenünk a nagybirtokos társaságokat, melyek már az újabb földspekuláció szüleményei és a melyek számbavétele nélkül az Egyesült-Államok mostani birtokpolitikai viszonyait kellően nem ismerhetjük.

Ami az állam, vagyis szövetségi kormány által üzött birtokpolitikát illeti, meg kell említenünk, hogy az úgynevezett közföldek tervszerű gondozását és kezelését 1862-ben, vagyis a rabszolgaháborút követő általános belső rendezkedés során indította meg a törvényhozás és a kormány. Így 1862-ben alkotta meg a washingtoni congressus az első birtokpolitikai törvényt, amely megalapította a szövetségi alkotmányban az úgynevezett homestead intézményt s melynek alapján

a kormány megindította a közföldek rendszeres fölmérését, nyilvántartását és értékesítését. Ettől kezdve azután több ízben foglalkozott a törvényhozás e birtokpolitika fejlesztésével és a tett intézkedések javításával. A legutolsó idevonatkozó intézkedés 1891-ből származik, úgy hogy a mostan folyó hivatalos birtokpolitika tulajdonképpen az 1891-iki törvényrevisió alapján áll, amikor is az összes vonatkozó törvényhozási intézkedések összefoglaltattak és módosítottak, illetve kiegészítettek. (E munka eredménye mint Revised Statutes idéztetik.) Az 1902. évi nagy birtokpolitikai actióról, melylyel kimondatott, hogy a közföldek eladásából származó bevétel talajjavításra, öntözési berendezésekre fordíttassák külön, részlegesen „kell szolanunk.

Már 1905-ben egyáltalán nem volt eladó állami föld a Connecticut, Delaware, Georgia, Illionis, Indiana, Iowa, Kentucky, Maine, Maryland, Massachusetts, Michigan, New Hampshire, New-Jersey, Newyork, North Carolina, Ohio, Pennsylvania, Rhode Island, South Carolina, Tennessee, Vermont, Virginia, West-Virginia államok területén. A többi harmin ez államban a *General Land Office* összesen 258,143.919 acre részletesen felmért, 141,247.263 acre részletesen fel nem mért eladó birtokot tartott nyilván. Ezenkívül az állam birtokában volt még 183,649.503 acre különféle közcélokra fenntartott föld, továbbá 808,295.475 acre már egyeseknek birtokba adott, de ezek által végleges jogcímen még meg nem szerzett föld. A még megszállható földek legnagyobb részben a nyugati államokban, Arizona, California, Colorado, Idaho, Montana, Nevada, New-Mexikó, Oregon, Utah és Wyoming államokban fekszenek. A földforgalomról fogalmat ad az, hogy a washingtoni földhivatal az 11)05. pénzügyi év folyamán 17,056.022 acre földet adott ki. E terület az átvevők minősége szerint a következőleg oszlott meg: készpénzen vásárlók 1,646.651 acre; különböző birtokbavételek, mint Homesteadek, földbérletek, egyes államok által szükségelt földek, mocsár-földek, vasúti és közúti célokra igénybevett földek, indiánok parcellái 15,332.424 acre; indián földek 77.540 acre. A földeladásból származó bevétel összege 0,13().387 dollár volt.

A földnyilvántartással, eladással és a vonatkozó törvények végrehajtásával összesen 117 földhivatal foglalkozik.

Meg kell jegyeznünk, hogy az Unió a rendelkezésére álló földekből bőségesen támogatja az iskolákat, az egyetemeket, a népiskolákat és általában a kulturális célokat szolgáló közintézményeket. A főrendeltetése e földeknek azonban mégis csak az, hogy embereket, lakosságot csábítsanak a nagyon ritkán lakott területekre. E tekintetben az európai utazó olyan jelenségekre talál, melyeket alig tud magának megmagyarázni. Mert hogy például Arizona, Nevada lakatlan, a természeti viszonyok, a közlekedés és cultura hiánya megokolják. De feltűnő, hogy az olyan szinte ideális éghajlatú, kitűnő talajú állam mint California, még 1900-ban alig tudott két millió lakost feltüntetni, holott területe jóval nagyobb Magyarországnak. Egyáltalában nem csoda tehát, ha az Egyesült-Államokban a birtokpolitika intézői úgy az állam, mint a vasutak és a földbirtokos társaságok igazán minden eszközt felhasználnak arra, hogy földjükre embert kapjanak. A birtokpolitikának főcélja itten a földbirtoklást mindenféle kedvezésekkel csábítóvá tenni. A kormány maga holmi feltűnő hirdetésektől, amerikai ízű reklámzásoktól tartózkodik ugyan, de ez is elég hangosan árulja a portékáját mindenféle ingyen osztogatott nyomtatványok útján. Sőt az a körülmény sem éppen kis dolog a nyilvánosság előtt, hogy a belügyi tárca ügykörét négyötöd részben éppen a közföldek kezelése és értékesítése alkotja. A General Land Office-t még 1812-ben szervezték és 1849-ben osztották a belügyi kormány (Secretary of Interior) fenhatósága alá. Úgy látszik sokáig nem birt ez a tárca a rárótt nagy feladatoknak megfelelni, mert hiszen 1862-ig, sőt azontúl is az foglalt földet, aki akart és pontosabb földnyilvántartásról is csak az újabb időkben lehet szó.

Az Egyesült-Államok modern birtokpolitikája azokon a jogi és gazdasági kedvezéseken nyugszik, melyeket az állam az uratlan területeken megtelepülni hajlandóknak kínál. Ezek közül mindenekelőtt a települési intézkedéseket ismertetjük, melyeknek az a célja, hogy minimális áron, minden előbbi adósság jogi következményeitől mentes otthont adjanak s ezáltal településre csábítsák nemcsak a hivatásos földműves-nép természetes szaporulatát, hanem a keleti sűrűbb népeség üzleti életében letörőiteket, vagy ipari munkájában kifáradtakat is. Az idevonatkozó alapvető törvényes intézkedések a következők:

»Minden személy, aki családfő, huszonnegyedik évét elérte és polgára az Egyesült-Államoknak, vagy szabály szerint kinyilatkoztatta a polgárjog megszerzésére vonatkozó szándékát fel van jogosítva birtokba venni az egyéni tulajdonba nem vett közföldek egy törvényes sectiójának negyedét vagy kisebb felosztási hányadát, egy tagban.¹⁾ De akinek az Egyesült-Államok területén több mint 160 acre (= 1.170 □-öl földje van, a Homestead törvények hatálya alatt semmi jogot nem szerezhet. És minden, a földbirtokán lakó ember, e törvény hatálya alatt, a földjéhez szögelő egyénileg nem birtokolt földből hozzáfoglalhat, úgy hogy egész birtoka 160 acerenál több ne legyen.

Aki ilyen módon akar földet a birtokába venni, annak az illetékes tisztviselő előtt az illetékes földhivatalokban igazolni kell, hogy ő (férfi vagy nő) feje egy családnak, 21 éves elmúlt, hogy kérését abban a jóhiszemű és becsületes szándékban teszi, hogy a földjén valósággal megtelepedjék és művelje s nem más egyén, vagy társaság javára; hogy híven és becsületesen törekedni fog megszerezni a föld telepítési tulajdonának minden törvényes kellékét a lakással és műveléssel; hogy nem jár el ügynökeként a telepedésével sem más egyénnek, sem más társaságnak, vagy syndicatusnak, nem játszik össze sem más egyénnel, sem társasággal, vagy syndicatussal, hogy földjét vagy annak egy részét, vagy a rajta lévő fát javukra fordítsa; hogy ő maga is nem speculatióból akarja birtokba venni a földet, hanem a jó hiszemben, hogy otthona legyen s hogy nem fog sem közvetve, sem közvetlenül megegyezésre lépni semmi személylyel, testülettel, vagy syndicatussal, vagy bárkivel, hogy a jogát ezekre átruházza, hanem a jogot tisztán a maga javára kéri. Ezen fogadalom letétele után öt dollárt kell fizetni, ha a birtok nem nagyobb 80 acerenál és tizet, ha nagyobb. Ezután beléphet a birtokba. (Revised Statutes Sec. 2.889, 2.290.)

A végleges birtokba iktató-igazolvány öt évi birtoklás és a fogadalom megtartásának igazolása után adatik ki. (Sec. 2.295.) Az így szerzett birtok semmiféle előbb contrahált adósságért nem szavatol. (Sec. 2.296.)

¹⁾ Egy sectió = 640 acre.

Az így szerzett birtokot eladni, vagy bármiképpen megterhelni, csak az illetékes szövetségi kerületi bíróság határozata alapján lehet. (Sec. 2.311.)

Az uszályosföldeken (arid lands) a homestead hatszáz-negyven acre lehet. (1877. évi március 3-iki törvény.) A földek vételára, mely a birtokbalépésnél fizetendő, a homestead törvény hatálya alatt való megszerzésnél 1.25 és 2.50 dollár acerenként. Ezenkívül van az illeték, amely a középnyugoti államokban 40 acerenál 6-7, 80 acerenál 7-9, 160 acerenál 14-18, a nyugoti államokban 6.50-8, 8-11 és 16-22 dollár. A kisebb tételek az 125 dolláros, a nagyobbak a 2.50 dolláros földekre vonatkoznak. A végleges igazolvány kiállításának szintén külön illetéke van, mely 1.50 dollártól 8 dollárig megy.

Ez intézkedések nem sok commentárt igényelnek. Ha meggondoljuk, hogy 2.000 koronán alul maradó összegért egy kisebbszerű középbirtokot lehet vásárolni, mely semmi a szerzést megelőző adósságért nem szavatol, ha meggondoljuk továbbá, hogy az amerikai, a végrehajtást korlátozó törvények értelmében az ingó fölszerelés is jóformán foglalásmentes, végül, ha fontolóra vesszük, hogy a mezőgazdasági termények, de különösen a hús, tej, vaj, tojás ára az utolsó esztendőben, helyesebben az utolsó évtizedben rendkívül felszökött: joggal azt hihetjük, hogy az Unió birtokviszonyainak fejlődése a legegészségesebb irányban mozog. Az országos földhivatal biztosa 1905. évi hivatalos jelentésében mégis a következőket kell olvasnunk:

»A jelenleg érvényben levő földtörvények, különösen a pusztaföldekre és a homesteadra vonatkozó intézkedések gyakorlati érvényesülésének beható tanulmányozása azt mutatja, hogy ez intézkedések sokkal inkább a föld monopolizását segítik elő, sem mint települők által művelt kisbirtokok szaporodását. A földre vonatkozó törvények, döntvények és gyakorlat oly bonyolultakká váltak, hogy a települő kiáltó hátrányban van a szemfüles üzletemberrel szemben, akinek az a célja, hogy nagybirtokokat szerezzen. Sőt sokszor az a hatásuk, hogy praemiumot adnak a hamis eskü, vagy becsutelen eljárás útján való földszerzésre. Világos ennél fogva, hogy sok helyen és talán általában, a közföldek nagyobb része

inkább speculánsok és társaságok kezébe megy, mint otthont alapító települők kezébe. És ebben nem a föld minősége a hibás. Az Egyesült-Államok minden részében vannak nagybirtokok, melyeket eredetileg az otthontörvény értelmében szereztek meg és mellettük ugyanolyan körülmények között jól boldoguló homestead birtokosok. Ahol a törvények jól végrehajtottak, a birtokosok jól boldogultak, megszervezték a vidéket és az ilyen helyeken jobb a gazdasági helyzet, mint ahol a monopólium virágzik. Majdnem mindenütt sikerült a nagybirtokosoknak hatalmukba keríteni a jobb földeket, úgy az erdőterületeket, mint a mezőgazdaságiakat. Itt-ott akadt láрма e viszonyok ellen. De jellemző a hathatósabb tiltakozás hiánya. Ezt megmagyarázza azoknak az embereknek energiája, ügyessége és befolyássá, akikre nézve a mostani állapot fentartása kívánatos. A földhivatal megvizsgálta, hogy bizonyos számú, minden rendszer nélkül kiszemelt birtok miként szereztetett meg. Az eseteknek majdnem mindegyikében megállapított a törvény szavainak és szellemének megszegése, vagy megkerülése. Nem következik ebből, hogy a mostani birtokosok tisztességtelenek, de ez nem változtat azon a valóságon, hogy birtokuk védhetetlen fogásokkal szereztetett és szilárdított meg. Ennek a rendszernek bomlasztó hatása a nemzet jólétére nem kivan commentárt. A nyugaton megvan és terjed egy bérleti és bérmunkarendszer, amely nemcsak, hogy viszonylagosan alacsony gazdasági fejlődésre mutat, hanem melynek terjedése igen komoly veszedelemmel fenyeget. A bérlet munka nem versenyezhet azével, akinek sajátja a föld és ad maga munkálja és ezenfelül a nagy birtokosoknak nincs is elegendő tőkéjük a kellő gyümölcsötetésre. A mostani helyzet az, hogy a földek ipari használatára, erdészeti és bányászatra vonatkozó engedélyek száma nő, a gazdasági települők pedig csökken.«

A bajok orvoslására a földhivatal főnöke azt a javaslatot teszi, hogy a vidéki földbiztosok is feljogosíttassanak a fentismertetett települési fogadalom szoros megtartásának ellenőrzésére és a bíróság előtti fellépésre. Mert a birói gyakorlat csak az Egyesült-Államok középponti tisztviselőit ismerte el erre jogosultoknak. Hogy a szóbanlevő törvényes intézkedések végrehajtása nem megy valami komolyan, mutatja a

belügyminister 1905-iki jelentésének 18. lapján Nebraska államra vonatkozó következő passusa:

»Nebraska államban a közföldek törvénytelen elfoglalása igen gyakori és kiterjedt. Az állam nyugoti felében sok egyén szabadalmat vél bírni arra nézve, hogy elfoglalja a közföldeket. *A bűnösök gyakran előkelő polgárok és a bíróságok vonakodnak megbüntetni őket olyan cselekményekért, melyek általánosak.* »Jelentik, hogy a törvénytelenül birtokló felek megvesztegetnek öreg katonákat, katonák özvegyeit, vagy más alkalmas embereket, hogy birtokszerző jogcímüket az ő javukra értékesítsék és így ötszázötven dollárért a foglalásnak törvényes jogcímet szereznek. (A polgárháború, továbbá a mexikói és a spanyol háborúban három hónapig szolgált katonáknak és özvegyeiknek törvényes jogcímük van százhatvan holdig menő közföldre és pedig díjmentesen.) Ugyané jelentés bűnügyi eljárásról ad számot KRAUSE JÁNOS és HERMAN urak ellen, továbbá a Nebraska Land and Feeding Company ellen. Ilyen speculáns egyénekkel és társaságokkal tele van valamennyi állam s az említett hivatalos jelentés 22 államban lefolytatott bűnügyi eljárásról ad számot. A Louisiana és Oregon államokban megcsípett földcsalók névsora nem fér el egy lapra. És az ilyen névsorokat évről-évre megtaláljuk a belügyi kormány jelentésében, és ezt annak dacára, hogy természetesen most már csak a legújabb keletű, a részletesebb felmérések óta elkövetett földfoglalások vehetők megtorló eljárás alá. A mezőgazdasági termelésnek azt a nagy fellendülését az Unióban, amely majdnem csőd szélére jutata egyidőben az ó-világ mezőgazdaságát, az ingyen birtokbavett földek óriási területeinek természetszerűen olcsó termelése okozta. Tehát habár mostonság évenként igen tetemes pénz folyik is be az Unió kincstárába a homesteadek vételára címén, ez nem jelenti egyúttal a kis középbirtokok és a tulajdonosuk által művelt földek szaporodását.

Hogy példával világítsuk meg a közföldek kiosztásának céljai között mutatkozó arányt, kivesszük az országos földhivatal 1905-iki jelentéséből a következő adatokat:

	Acre	Dollárért
Kiosztatott: homesteadekre	12,895.571	1,074.414
vasutaknak	1,357.545	17.084

	Acre	Dollárért
Kiosztatott: katonáknak	44.285	1.102
gazdasági iskolát végzet- teknek	1.437	8

Ellenben a területek feltüntetése nélkül látunk e jelentésben 1,741.911 dollár bevételt fás és köves területek eladásáért, 322.361 dollár bevételt ásványtelepekért és 277.402 dollár bevételt széntelekért. Ezekről az ipari természetű területekről biztosan tudhatjuk, hogy a jelzett célra vétettek meg. A többi jogcímen átvett földek legnagyobb részén azonban a földhivatal jelentése szerint is hiába keresnök a megtelepült földműves családot. Az Uniónak úgynevezett homestead politikája nem tud kellő socialis és gazdasági eredményeket elérni. Talán fölösleges is volna tovább fejtegetnünk, hogy miért követ el mindent a hivatalos politika abban az irányban, hogy a keleti iparos vidékeknek az óriási bevándorlással folytonosan túlszaporodó népessége a föld birtoklására és művelésére édesgettessék. Egyelőre ez az actio csak annyiban mutat fel sikert, hogy a nagyobb állattenyésztő és növényi élelmiszereket termelő nagybirtokosok és társaságok sok bér munkást visznek keletről. Hogy azután e bér munkásokból lesz-e birtokos földművelő, az a jövő titka. Kétségtelen azonban, hogy a belügyi kormány az ibyen irányú fejlődésen dolgozik. Természetes nem éppen akadályok nélkül, mert a nagybirtokok a hatalmas keleti nagytőkések kezében vannak s egyelőre ezek ellen még ROOSEVELT hatalmas energiája sem tudott törvényhozásban különösebb eredményeket elérni.

Ami már most a vasutak birtokpolitikáját illeti, ezeknek éppen úgy, mint az üzérkedésre alakult nagyföldbirtokos társaságoknak az a főérdeke, hogy a birtokukban levő földet eladják. Ezt a célt a vasutak régebben igen erőszakos eszközökkel is igyekeztek szolgálni.

Így például LUBIN DÁVID egy a magyar gazdaszövetség igazgatójához intézett levelében rámutat, hogy a Southern Pacific vasúttársaság magas vitelbérekkel akadályozta meg Californiában a gyümölcsnek az államból való kivitelét. A gazdák ezt a társaságot Octopus-nak nevezték el és csak nyolcz esztendei küzdelem árán tudtak a dolgon változtatni. A vasút ez eljárásának egyrészt az volt a célja, hogy a termelőket

gyümölcsüknek két nagy gyümölcskereskedelmi és feldolgozó társaságnak való eladására szorítsa, másrészt, hogy a vasút a saját területeit értékesíthesse, mert úgy a társasági szállításnak, mint a saját földvásárlóinak nagy kedvezményeket adhatott. Nem is szűnt meg előbb a társaság említett tarifapolitikája, míg azok a nagy narancs- és egyéb ültetvények nem keletkeztek a vonalai mentén, melyekben az utas kora reggeltől, délig gyönyörködhetik Los-Angeles felé haladtában és bizonyára eszébe sem jut, hogy mennyi nyomorúság és küzdelem váltotta ki a földből ezeket a nagy ültetvényeket. Másutt a könnyen romló termények szállításának monopolizálásával szorongatták a vasutak a termelő gazdákat az ő földjeik megvásárlására. A déli és nyugati vonalakon sok vasúti kocsit lát az ember azzal a felírással, hogy: Producers's Association Refrigerating Car, vagy Fruit Growers' Society R. Car. Ha azután e kocsik eredete felől tudakozódunk, rájövünk, hogy e kocsik a gazdáknak a vasutakon uralkodó ARMOUR czéggel folytatott hosszas küzdelme eredményeként jöttek létre, miután a vasutak földjeit megvásárolt termelők sem voltak hajlandók elismerni a nevezett híres czég hűtő kocsijainak monopóliumát.

A vasutak és társaságok birtokpolitikájának leghathatósabb eszköze különben a *reklám*. Valamennyi nagy vasúti társaság eláraszítja nemcsak saját hazáját, de Európát is rendkívül csinosan kiállított füzetekkel, amelyekben képek, színes leírások és számok beszélnek, hogy milyen pompásul boldogulhat a földvásárló gazda a vasút mentén. Es e reklámok nem vesznek kárba. Mert például kit ne lepne meg, hogy Texas 1900-iki népszámlálása 72.975 magyart tüntet ki, túlnyomó részben gazdául, vagy földműves munkásul. Tekintettel arra, hogy a vasutak mentén sokkal szívesebben települ meg mindenki és hogy a földspekuláns nagybirtokos társaságok a földeknek javát kerítették hatalmukba, ezek a maguk drágább földáraival is erős versenyt csinálnak az állami földeladásnak.

Megjegyezzük, hogy az úgynevezett otthonmentesítő törvények a vasutak mentén és a társaságoktól vásárolt birtokokat is védik. Ez a védelem leghathatósabb Texasban, ahol az alkotmány 50. szakasza szerint a családfőnek százhatvan kisholdja, egyes embernek nyolczvan kisholdja abszolút men-

tességet élvez, kivéve a vételárból, adókból, vagy birtok érdekében tett kiadásokból származó adósságot. Az ilyen birtok hivatalból mentes a foglalás alól és e mentességről önkéntesen sem lehet lemondani. A többi államokban az otthonmentesítés egyrészt fakultatív, mert a férj és nő együttesen megszüntetheti a mentességet, másrészt értékben változó, nagyobbrészt kisebb birtokoknak adja meg a mentesített otthon jellegét. Csakhogy természetesen az ilyen fakultatív otthonmentesítés kizárja az előbbi időből származó adósságcsinálás következtetésétől való mentességet, mert az otthonjelleg telekkönyvi feljegyzése a törvényszerű követelések érvényesítését nem akadályozza. Texast kivéve, az állami otthonmentesítés nem is foglal el különösebb helyet a magánjogi intézmények között. A fentebb ismertetett szövetségi otthonmentesítés tehát az egyetlen fontosabb birtokpolitikai intézkedés e téren, amely figyelmünket érdemli s amelyet mi is alkalmazhatunk akkor, amikor települőknek tehermentes állami birtokot adunk el s ezt más hitelezők igényeitől mentesíteni akarjuk.

Az ismertetett birtokpolitikai intézkedéseknél sokkal vonzóbb képet nyújt az Unió kormányának legújabb keletű birtokpolitikai actiója, mely igazán és szinte előre biztosítottan culturát visz az előbb pusztá helyekre. Ez a nagy öntözési actio, amelynek során a kormány mint valóságos otthonalkotó szerepel. Ez actióról a következő érdekes részleteket közölhetem:

A múlt század közepén készült amerikai térképeken azt a felírást láttuk, az Egyesült-Államok közepe táján, hogy: The Great American Desert, a nagy amerikai sivatag. Most már vasutak szelik át az egykori sivatagot és az említett felírás a térképekről eltűnt. Sőt elég sűrűn látunk a helyén községneveket. Csak egy igazi sivatag van még az Egyesült-Államok területén, melynek neve: The Colorado Desert és amely Arizona déli és California délkeleti részén terül el. Az arizonait a legújabb térképek Cila, a californiaiit Mojave Desertnek hívják. Igen nagy területtel szerepelnek azonban az olyan vidékek az előbbi nagy sivatag helyén, amelyek talajvízben és csapadékban rendkívül szegények s terméketlenek, (Amerikai nevük: arid lands.) 1902-ben a washingtoni congressus egy törvényt alkotott, hogy e száraz vidékek

termékenynyé tétele előmozdítottassék. A dolog nem ment simán. Éveken át sürgették, különösen Newlands Ferencz nevadai senator; de maga a képviselőház elnöke Cannon is ellenezte. Főleg a sok költség miatt, melylyel e vidékek vízzel való ellátása jár. A vonatkozó törvényjavaslatot a fentnevezett senator benyújtotta, de a sorsa egyáltalában nem látszott biztatónak. A tárgyalás előestéjén Mondell képviselő Wyoming államból, a képviselőház öntözési bizottságának elnöke, felkereste Rooseveltnél elnököt, aki ismeri a nyugatot és az öntözés dolgát is. »Elnök úr – így szólt – az öntözési javaslat nem megy keresztül, hacsak valamit nem tesz ma este.« Az elnök rögtön diktált egy levelet a képviselőház elnökéhez és elküldte a lakására. »Bűn lenne – írta az elnök – ha ezt a javaslatot megölnék«. Az elnök komoly és meggyőző szavú levele megnyerte a képviselőház elnökét s a javaslat keresztül ment.

Az Egyesült-Államok olyan munkát kezdtek meg, amelynek célja ötvenmillió acre sivatag földet megnyitni a települő gazdának és pedig óriási öntözőművek által, amelyeket az állam tervez és épít ki. A szóban levő földek a következő államokban fekszenek: Észak-Dakota, Dél-Dakota, Nebraska, Montana, Wyoming, Colorado, Új-Mexikó, Idaho, Utah, Arizona, Washington, Oregon, Nevada, California.

Az öntözési törvény kimondja, hogy egyes (a nyugati államokban fekvő) állami földek eladásából befolyó vételárból a kormány alapot képezzen öntözőművek építésére. 1905 végén ez az alap száznegyvenmillió koronát tett és most évenként húszmillió koronával gyarapodik. Néhány év alatt kétszázötvenmillió lesz az alapan. Egyáltalában nem célja a törvénynek, hogy a termékenynyé tett területeket az állam megtartsa. A földek eladatnak települőknek és az öntözőművek aránylagos költségét a települők tíz évi egyenlő részletben térítik meg. Az alap ennél fogva állandóan megújul attól az évtől számított tíz esztendőre, amikor az első öntözőmű elkészült, a költsége is visszatérül és a föld, amelynek vizéről immár örök időkre gondoskodva van, a vállalkozó települők teljes tulajdonába megy át.

A már megindított munkálatok a következő költséggel terveztettek: California tizenötmillió, Arizona tizenötmillió, Colorado tizenkétfélmillióöttszázezer, Wyoming egymilliókétszáz-

ötvenezer, Nebraska ötmillió, Nevada tizenötmillió, Oregon tízmillió, Washington hétmillióöttszázezer, Montana hétmillióöttszázezer, Idaho hatmillióöttszázezer, Észak-Dakota hatmillió, Utah ötmillió korona.

Az első munka Nevadában kerül befejezésre, amely egy a Truckee folyóból a Carson folyóig vezető harminczegy mértföld hosszú csatornából áll. (Egy amerikai mértföld 161 kilometer). A Truckee folyamnak bőven van vize, de a völgyében kevés a mezőgazdaságilag művelhető föld. A Carson völgyében pedig sok a művelhető föld, de kevés a víz. Általában a sivatag vidékeken az a helyzet, hogy sok a jó talaj, de a víz szűken van. Már látni is a csatorna által a művelésnek megnyitott völgyben a települők tanyáit, amelyek kicsik ugyan, mert legnagyobbbrészt egy-két kis szoba van bennük, de egyelőre elégséges az öntözési törvény alapján otthont keresőknek. A földet felosztották gazdaságokra, amelyeknek legnagyobbja hatvan acres.

Már az eddigi eredmények is azt mutatják, hogy ezt a lakatlan pusztaságot egészen átalakítja az öntözés. Mert a Carson völgyében, ahova csak vizet vittek a telepesek, a termények buján díszlenek. A luczerna növést szinte szemmel lehet látni. A marha kitűnően táplálkozik és a legjobb állapotban van. Lovak, tejelő tehének, öszvérek gyarapodnak és sertések híznak a gazdaságokban. A hova a települő egy magot ültetett, gyümölcsfa nőtt ki. Csábító gyümölcsök díszlétét látni, melyeknek olyan íze van, mint a nagy magasságokban termesztett gyümölcsnek. A sivatag vidékek, éghajlatuk némely különlegességével olyan gyümölcs, gabna és főzelék termőhelyei lehetnek, amelyek felül fogják múlni az ország e nemű termékeit.

A Carson völgyében sok a szikes talaj. Ezeket alagsövezéssel akarja a kormány meghódítani. Amerikában gyakorlatilag beigazoltnak tartják azt az elméleti tételt, hogy a növények sok alkálit bírnak meg, ha az a talajban el van osztva, s csak ha a föld felszínét borítja el, teszi tönkre a növényzetet. A rendes öntözés a sziksót a talaj felszínére hozza. Az alagsövezésnél a víz nem kerül a felszínre, hanem porózus csöveken elfolyik, magával vivén a sziksót is. Az alagsövezést bevették az általános öntözési programmba. Minden terv

elkészítése előtt a kormány szakértői talajpróbákat vesznek^ hogy megállapítsák a talaj termőképességét és jellemző tulajdonságait. Ezenkívül vízpróbákat is csinálnak, hogy megállapítsák azt a változó vízmennyiséget, amely egyes helyeken a termőképesség érdekében szükséges.

A Truckee – Carson csatorna zsilipéi nagyszabású építkezések. Rendes gondozás mellett évszázadokig eltartanak. A csatornák mellett egy acre föld vízellátással együtt huszonhat dollárba, százharmincz koronába kerül.

Egy másik nagy munka az Imperial Valleyben van a Colorado pusztaságban. Öt esztendővel ezelőtt egyáltalában nem volt emberi lakás ezen a vidéken és a munkához kezdő mérnökök még csak egy indián földkunyhót sem találtak. A megrepedezett föld teljesen növényzet nélkül volt. Ma százezer acre földet művelnek a pusztaság Californiába eső részén és tízezeret a nem mexicói részén. Úgyszólván egy éjszaka alatt városok nőttek ki a földből, melyek közül legnevezetesebbek: Imperial, Holtville, Brawley, Calexico, Mexicali, Hewer és Silsbee hatszáz-ezernyoleyszáz lélek között váltakozó népességgel. Az előbbi sivatag vidéken tizenötezer ember és tizenegy tanyai iskola van. Ha figyelembe vesszük, hogy sok ember az otthoneremtés első munkáinak idejére otthon hagyta a családját, bizonyos, hogy az iskolás gyermekek száma rövidesen még sokkal nagyobb lesz, mint ma. Érdekes, hogy az új lakosság ellensége a szeszes italoknak és a közérdekű művelődési intézményekre nagy készséggel áldoz pénz. A főtermények itt az árpa, a lóhere, a kukoricza, ezukorrépa, főzelék, szőlő és dinnye, melyek ezen a meleg vidéken pompásan díszlenek. Az állatok létszáma ötvenezer és több tejgazdaság is van. A terményeket a californiai tengerparti fürdőkbe szállítják.

A munka 1900-ban kezdődött ezen a vidéken, amikor egy nyolcz mértföld hosszú és hetvenöt láb széles csatornát építettek, hogy a Colorado medrét az Alamo folyóéval kapcsolják össze. Ebből a főcsatornából mellécsatornákat építettek, hogy a vizet az egész völgyben eloszszák. Ez a vidék némely helyen háromszáz lábbal alatta van a tenger színének. A Colorado folyam évenként annyi iszapot visz, hogy hatvan-nyolca négyszög mértföldnyi területet egy lábnyi magasságban

feltölthet. Az ágyát magasabban építette meg a környező vidéknél és olyan földsánczokat töltött fel, amelyek a tenger vizéből jelentékeny víztömeget vágtak el. Ez az óriási tó lassankint elpárolgott és a feneke ezer négyszögmérföld területet alkot. A kormány az itteni öntözőművek befejezéséül egy húsz mérföldes csatornát tervez.

A legnagyobb öntözési terv, amely most tárgyalás alatt áll, a californiai Sacramento folyó völgyében két millió acre föld öntözése. A vizet hét óriási gyűjtőmedenczében akarják raktározni és ezekből elosztani a kétszázötven mérföld széles völgyben. Itt az öntözés, a termővé tétel, a hajózás és alagsövezés céljai szorosan kapcsolatosak; mert a vízraktározás folytán szabályozva lesznek a rohanó tavaszi árvizek is, amelyek gyakran milliókra menő károkat okoztak. A Sacramento völgy éghajlati viszonyai sokkal kevésbé szélsőségesek, mint a pusztaságoké.

Az öntözési törvény alapján a kormány nemcsak állami területeken, hanem magántulajdont alkotó területeken is megépíti az öntöző munkálatokat, ha a földtulajdonok szerződésileg megállapítják a földeknek árát és így az üzérkedéstől tartózkodnak. Ilyen alapon épülnek a művek a Salt River völgyében, Arizonában, ahol egy gátat építenek, amelynek segítségével kétszázezer acre földet öntözhetnek. A települők itten elől mentek a munkával és valóságos csodákat hoztak létre. Most a kormány is segítségükre sietett. A Sacramento völgyében főleg százezer holdas nagybirtokok vannak, amelyeket mostan a kormány befolyása alatt parcelláznak.

A nevadai nagy öntözési művekről a következő érdekes részleteket közölhetem. Úgy a Carson, mint a Truckee folyók Californiában, a Sierra hegységben erednek hegyi tavakból és Nevadában szintén tavakba torkolnak. A Carson a Carson tóba és a Carson mocsárba, a Truckee pedig a Pyramis tóba torkollik. A legtöbb víz mind a két folyóban május és júniusban folyik le. A tervezett csatorna célja az, hogy egyik folyó vizével kisegítse a másikat. A Truckee vize egy nagy gyűjtőmedenczébe gyűlik, amelyet Alsó-Carson reservoirnak neveznek. A csatorna a folyóból Wadsworth városon felül tíz mérföldnyire ágazik ki. Harminczegy mérföld hosszú és az első hat mérföldön másodpercenként ezernégyszáz köbláb víz

folyására lesz elégséges. E szakasz végén egy mellécsatorna ágazik ki, amely syphon útján másodpercenként kétszázötven köbláb vizet fog adni a Wadsworth és a Pyramid-tó között levő földeknek. Ettől kezdve a csatornában másodpercenként ezerkétszáz köbláb víz fog folyhatni. Több mély átvágáson kívül három alagút növelte a munka költségét és nehézségeit s az alagutak egyike ezernégyszáz láb hosszú. A költség kereken 14/750.000 koronában számítottatott ki és a munka tizen-négy hónap alatt volt befejezendő.

1904. évi júliusban harminczhét mértföldnyi osztócsatornára alkották meg a vállalati szerződéseket, másodpercenként ezernyolczszáz köbláb vízszolgáltatással, melyek a Carson folyótól Leetville nevű városon felül négy mértföldre nyugat felé ágaztak ki. Ez a munka körülbelül egymillióöttszázezer köbláb földmozgósítással jár, egy gáton, zsilipeken, vízfogókon és egyéb a víz kifolyatására szükséges munkákon kívül. Ez a mű az Alsó-Darson gyűjtőmedenczéből fog táplálkozni és a Carson mocsár völgyének fog vizet adni.

1905. tavaszán egy harmadik mű indult meg arra a célra, hogy a Truckee folyó nyári vizét szaporítsa és ebből a célból a Tahoe tóban kétszázezer acre-láb vizet fognak raktározni, kilenczvenzret pedig hat más gyűjtőmedenczében. (Egy acreláb víz alatt egy acre földnek egy lábujára való elborítására szükséges vizet értjük.) E szerint a Truckee felső völgyében 290.000 acre földnek egy lábnyira való beborítására elegendő viz lesz.

Az Alsó-Carson gyűjtőmedencze 280.000 acre-láb vizet fog tartalmazni. Emellett három más reservoir is lesz a Carson völgyében 250.000 acre-láb vizre. Ennélfogva a két folyó összes gyűjtőmedenczéi 820.000 acre-láb vizet fognak raktározni a környékbeli földek számára.

A mostani tervek a már öntözött földeken kívül még 385.000 acre föld öntözését teszik lehetővé. Ebből 235.000 acre Wadsworth város közelében és a Carson mocsár mellékén van. 25.000 acre a Pyramid-tó melléki indián földeken fekszik Wadsworthtól északra; 70.000 acre magántulajdonban van, többek közt vasutakéban is; a többi 140.000 acre állami föld. Körülbelül három esztendő szükséges e földek öntözési és alagcsövezési munkálataira.

A földeket a Homestead törvény szabályai szerint adják ki.

Mindjárt akadtak jelentkezők, mihelyt a munkálat megindult. 1904. szeptember 1-én a Carson City-beli telekhivatal négy község határtérképét kapta meg a kormánytól azon földekre vonatkozólag, amelyeknek már elegendő vize lesz 1905. tavaszán. A földek úgynevezett gazdasági egységekben (Farm Units) vannak kiosztva, negyven, nyolcvan, százhusz, százhatvan acres tagokban. Ezeket a tagokat a talaj minőségéhez képest hasították ki, az lévén a vezérlő eszme, hogy minden tag tisztességesen eltarthasson egy családot. E földek területe 1905-ben 21.580 acre volt, 239 gazdaságra osztva. A már előbb a Homestead törvény szerint megszállott földeket átalakítják a gazdasági egységeknek megfelelően és ennek tūrésére a birtokosok a munka megindulásakor kötelezték magukat. Természetes, hogy az előbbi hasznavethetetlen birtok helyett most jó földeket nyernek. E földek ára acrenként huszonhat dollár (130 korona), mely vételárat tíz esztendei egyenlő részletekben kell kifizetni. A vételár csak a vízellátás költségét fedezi. Tíz esztendő múlva a föld az öntözóművekkel együtt a birtokosoké lesz és az ő költségükön tartatik fenn a belügyi kormány rendelkezése szerint. A gyűjtőmedenczét és a védelmükre, valamint működésükre szükséges műveket a kormány fogja fentartani.

A már meglevő vízhasználatokat megegyezés szerint szabályozták. Minden birtokos az elismert vízhasználaton kívül még százhatvan acrerá vásárolhat vizet, azon feltétel alatt, hogy az illető földnek jóhízemű birtokosa és rajta, vagy a szomszédságában lakik.

Nevadában az úgynevezett száraz gazdaságot nem lehet űzni és a víz feltétlenül szükséges a culturához. A hitvány pusztai cserjék és növények helyett most gyönyörű nyárfák és luczernások vannak. Az öntözés előtt teljesen értéktelen földön most holdanként 100-500 korona jövedelmet lehet elérni.

Már ötven év előtt is kezdtek Nevadában kezdetleges módon öntözni, amikor a californiai aranybányák felé özönlés idején az utak és a folyók keresztezésénél kisebb kereskedőtelepek keletkeztek. Ezek lakosai a Sierra hegységből lejövő patako-

kat használták fel öntözésre és az elért eredmények sok embert vonzottak a gazdálkodásra. Az új öntözőművek természetesen nagy arányokban fejlesztik ki ezt a kezdeményezést. Meglepő nagy a különbség az új öntözőművek környéke és a régi módon öntözött földek között. A régebbi öntözőműveket a tavaszi ár minduntalan elrombolta és minden szárazság súrlódásokat hozott létre az egyes öntöző árkok tulajdonosai között. Az új művek egyformán adnak vizet mindenkinek, alagcsövezik a szikes földeket és megakadályozzák a tavaszi ár káros lerohanását. Tíz évig a vízművek fenntartása a telepesnek semmibe sem kerül s ez idő alatt a telepesnek csak arra van gondja, hogy a vizet saját földjén ossza el. Nem félhet attól, hogy a szomszédja ellopja a vizét, mert a kormány megbízottja ügyel a víz egyenlő elosztására. A víz raktározása lehetővé teszi, hogy úgy a tavaszi és nyári, mint az őszszel érő veteményeknek is jusson elegendő víz.

Californiában az öntözést a magánvállalkozás is igen nagyra fejlesztette. Itt az összes gazdasági földterület körülbelül százmillió acre. Ebből a területből az 1902. évi öntözési statisztikai felvétel szerint két millió acre állott rendszeres öntözés alatt. Minthogy az összes völgyben fekvő gazdasági földek területe csak tizennégy millió acre, a fenti adatok szerint az öntözhető területnek már egyheted részét Öntözik. Természetes, hogy a tizennégy millió acreben nincsenek benn a felső és hegyi völgyek, a melyekben szintén sok az öntözhető terület.

Az Egyesült-Államok területén legelőször Californiában kezdtek öntözni és pedig azokon a pontokon, ahol a csapadék a legszűkebben van. Újabban az öntözések az északi hegyes vidék felé is terjednek.

A vizet részint a folyók, részint kutak szolgáltatják. Kutakat főleg a déli részen, a San Joaquin alsó és a Santa Clara völgyében használnak. Csak a nagyobb folyók vizereje van felvéve. Eszerint a Sacramento, a San Joaquin és Salinas folyók, valamint a déli californiai folyások víztömege 34,670.000 acre-láb vizet szolgáltatthat.

Mintegy harminczötezer gazdaság van öntözésre berendezve és a két millió hold öntözött föld átlagos jövedelmét acrenként huszonöt dollárra becsülik. A berendezések költsége acrenként körülbelül tizenhárom és fél dollárt tesz ki

California déli részén az öntözés oly nagy mértékben fejlődött, hogy a folyók vizét már kimerítette. A folyókból öntözött terület itt 57.482 acre-re rúg és körülbelül 150.000 acre-t kutakból öntöznek.

A Colorado folyóból 1902-ben tízezer acre-t öntöztek, ez a terület azonban a már említett kormány actio folytán kétségtelenül nagyot gyarapodott. Közép-Californiában a San Joaquin, Kings River és Kern River adja a vizet mintegy 908.182 magyar holdnak. A Sacramento folyóból 194.000 acre-t öntöznek.

Megállapították, hogy közel egy millió acre már árok mentén fekvő föld nincs még öntözve. Mert a földtulajdonosoknak acerenként körülbelül tizenöt dollárt kell még befektetni, hogy a gazdasági öntözést berendezzék. Az új települők sokszor hibásai jártak el, nem követték szorosán a régibb öntözők gyakorlati példáját és nem tudták a mértékét és módját a felhasználandó víznek. Ezek balsikerei sokakat elkedvetlenítettek.

Hogy a gazdáknak biztos vezérfonala legyen, a washingtoni földművelési kormány rendszeres öntözési és alagcsövezési kutatásokat végez, melyek' megállapítani igyekeznek: 1. a talaj felszínének alkalmas előkészítését az öntözésre és a legjobb módszert az öntözés alkalmazására; 2. megakadályozását az öntöző víz pazarlásának; 3. a szivattyúzást az öntözés céljaira; 4. a víz használatát és felosztását az öntözési kerületekben; 5. a víz hasznát a gyümölcsstermelésben.

A californiai szivattyús öntözések tulajdonosai évenként egy-két millió dollárt adnak ki az öntözésre. Az eredmények-szakértő vizsgálata jelentékeny tiszta, hasznot mutatott ki. Kétségtelen azonban, hogy központosított szivattyú-telepek mellett sokkal olcsóbban lehetne dolgozni, mintha minden gazdaság külön tart fenn szivattyú-telepet. Bizonyos, hogy egy középonti telep száz gazdaságot felényi költséggel öntözhetne, mint most történik. A kormány ily öntözések terveit és költségvetéseit is kidolgoztatta. A legújabb kutatások azt is bebizonyították, hogy az öntözés még ott is nagy haszonnal jár a gyümölcsstermesztésre, ahol gyümölcsöt a természetes csapadék mellett is lehet tenyészteni.

Méltán kérdezheti bárki, hogy mikor az Unió területén még olyan temérdek érintetlen jó talaj van, mire való egyes kedvezőtlenebb éghajlatú vidékek talajának költséges megjavítása? Erre a kérdésre nagyon egyszerűen felelnek meg az amerikai intézők. Egyrészt a földek eladásából származó jövedelmet alig lehetne okosabban gyümölcsöztetni, mint talajjavító culturmunkák útján. Az Egyesült-Államok fényes pénzügyi helyzete megengedi ezt a fényűzést. Másrészt főleg az a tapasztalat teszi indokolttá ezt a nagyarányú telkesítést, hogy míg a majdnem ingyen adott földek aránylag nagyon kevés szolgálatot tesznek a socialis fejlődésnek és a gazdasági termelésnek, az öntözött földek drágább voltak mellett is igazán jól gazdálkodó tulajdonosokat kapnak. Az öntözött földek nem jutnak üzerek és syndicatusok kezére s az ilyesmi a dolog természeténél fogva jövőre is majdnem kizártnak tetszik. Az öntözések annyira a nyilvánosság szemei előtt vannak, hogy az üzérkedés és csalafintaság közeledni sem mer feljűk, bár egyébként a helyi hatóságok elnézésével s a szólni akarók elnémitásával mindenütt elég szabadon űzi kis játékait az úgynevezett közföldekkel.

Az Unió birtokpolitikája egy sajátságos, de nagyrészt természetes lélektani jelenségre hívja fel a figyelmünket. Az ezer veszély közt, sok élet kockáztatása árán, később pedig túrt visszaéléssel megszerzett földeken van munka, cultura és termelés. A jóformán ingyen adott közföldeken most alig tud meghonosulni. A drágább javított földeken megint csak nagyon szépen érvényesül az egyéni munka és gazdasági tudás. Vájjon kell-e ennél erősebb bizonyíték a földosztótörekvésekkel szemben és azon felfogás ellen, hogy a bőven osztott olcsó föld feltétlenül magával hozza a termelés és culturalis haladás nekilendülését is. Vájjon az északamerikai Egyesült-Államok birtokpolitikai fejleményei nem inkább arra figyelmeztetnek-e bennüket, hogy a könnyen szerzett vagyon még akkor sem áldásos, ha föld alakjában van?

Rendkívül érdekes dolog lenne az Unió területén folyó birtokpolitikai fejleményeknek socialis és politikai khatásaival részletesen foglalkozni. De ez alkalommal e tekintetben meg kell elégednünk a tanulmányunk során kiemelt általánosabb vonásokkal. A birtokpolitika intézőivel, az egyes államok

főhivatalnokaival, bíráival, bankáraival és jogászaival való személyes érintkezésében azt vettem ki, hogy a mondott irányban maguknak az amerikaiknak figyelme sem hat elég messze és elég mélyen. Idegen embernek pedig értékesebb eredmények kikutatására feltétlenül több kell annál a rövid félesztendőnél, mint a mit e sorok írója az Unió rengeteg-területén töltött.

A szociális lélektan tárgya és feladata.

Írta: SZÉKELY GYÖRGY.

I. Az Individualismus és socialismus jelentősége.

Az individualismusnak és socialismusnak vagy az *egyéni* és a társadalmi fogalmainak, illetőleg szempontjainak, az egységnek és többségnek, az egyesnek és a közösségnek, az egyedinek és az általánosnak a szembeállítás, megkülönböztetése az emberre, vagy az ő alkotásaira vonatkozó összes szellemi és társadalmi tudományokban nagy szerepet játszik elméletben és gyakorlatban egyaránt. Amint az életben különbséget teszünk egyén és sokaság, egyén és társaság, egyén és nemzet vagy egyén és emberiség között, épúgy beszélünk a tudományban is például egyéni és társadalmi etikáról, individuális és szociális paedagogiáról stb. A jog terén e szempont szerint választjuk el a magánjogot a közjogtól, a gazdaság terén a magángazdaságot a közgazdaságtól, a politika terén az államot a polgártól, sőt még a nyelvben is különbséget teszünk az egyedi nevek és a köznevek között stb. Minden állambölcsészetnek a sarkpontja az, hogy miként fogja fel az az egyéni érdeknek a közérdekhez való viszonyát, mennyire igyekszik e kettőt harmóniába olvasztani anélkül, hogy akár az egyiket, akár a másikat feláldozná. Ha az individuális elvet túlságba hajtjuk az anarchismus vagy solipsismusnak az örvényébe, Charibdisébe; ha pedig a szociális elvet visszük túlságba, a communismusnak vagy a phalansternek a Scyllájába esünk. Az aesthetikában is a tragikumot vagy az epikumot az egyénnek az egyetemeshöz,

vagy a közösséghez való viszonyából magyarázzák és hasonló probléma a történelemben is az, hogy a történelmi fejlődést a kiváló egyének irányítják-e vagy pedig a sokaság, a tömegek?!

Hogy ezeknek a megkülönböztetéseknek a szellemi tudományok egyes területein mennyi jogosultsága van és e fogalmaknak érvényessége hol kezdődik, meddig terjed az egyiké, hol kezdődik a másiknak az érvénye s milyen természetű: ezeknek részletesebb vizsgálata az illető tudományok körébe tartozik. Azt azonban, hogy e megkülönböztetésnek általában mi az alapja, mi a gyökere, a bölcsészeinek, az ismerettannak és a lélektanoknak kell eldöntenie, illetőleg kimutatnia.

Milyen értelemben beszélhetünk már most egyéni és szociális lélektanról?! Van-e kétféle lélektan a valóságban, vagy pedig az egyéni és társadalmi megkülönböztetése tisztán ismeret-tani és nem ontológiai?!

A lélektanok a tárgya különösen az ember belsejében végbemenő lelki jelenségeknek a vizsgálata, amely jelenségeket közvetlenül tapasztalunk, azaz érzékek segítségével nélkül veszünk észre. Ezeket a jelenségeket azonban maga a külső világ eszközli, a külső, térbeli tárgyak és személyek okozói belső tudatállapotainknak s ezek amazok nélkül létre nem jöhetnének. Belsőnknek a világa a külső világra utal bennünket, onnan ered s arra hat vissza. Lelkünk az alany, a felfogó, melyben a külvilág tárgyai tükröződnek, de a tapasztalás primitív fokán a valóságban alany és tárgy, felfogó subjectum és a felfogott objectum válhatlan egységben fordulnak elő s egyiknek a léte a másik nélkül elképzelhetetlen és ki van zárva.

A tudatunkra ható külvilágot is azonban ketté választjuk. Ennek egyik fele a természet, a lelketlen tárgyak világa, a másik fele a társaság, a lelkes lényeknek, az embereknek a világa. Vagyis, hogy TAINE-féle műkifejezéssel éljünk, az egyént egyrészt a fizikai világ, másrészt a szociális világ környezi. Természeti környezet és társadalmi környezet (milieu).

Magát az emberi egyént azonban nemcsak környezi a természet, hanem az *egyén egyrészt* mint *test* tagja is, része is a természetnek, másrészt mint lélek, mint ható, alakító tényező integráns része, tagja magának a társadalomnak. Vagyis az egyént, az embert úgy tekinthetjük, mint szerves

lényt, mint psychophysikai organismust, vagy mint önálló személyiséget, mint társadalmi lényt.

Az emberrel mint psychophysikai organismussal foglalkozni azután az élettan és az egyéni lélektan, az emberrel mint társas lényvel pedig a szociális psychologia.

Azonban a dolog nem így egyszerű, mint első pillanatra a fentebbi megkülönböztetés szerint látszik s a lélektan tartalma, képzeteinek köre nem is e szerint alakult ki. A lélektan ugyanis felöleli nemcsak azokat a tudatállapotokat, amelyek természeti hatások, ingerek folytán keletkeztek, mint a milyenek például a színezetek, hangérzetek stb., vagy milyenek például a félelem, éhség, szomjúság érzelmei, vagy a nemi ösztönök és érzelmei, melyek tudatunknak legegyszerűbb, legrimitívebb jelenségei és amelyek az állatoknál is előfordulnak, hanem azokat a magasabb állapotokat is, melyek társadalmi hatásra, mint okra vezethetők vissza, melyek magasabb, bonyolult tudatállapotok s az állatoknál már fel nem találhatók: mint például a szeretet fajai, a büszkeség, hiúság, nagyravágyás érzelmei, melyek az elszigetelt egyén lelkében, elzárva teljesen embertársaitól, soha ki nem fejlődhetnek.

Amaz alacsonyabb és eme magasabb tudatállapotokat elkülöníteni s külön vizsgálni már csak azért sem volna célszerű, mert ezek ugyanazon egyén lelkében mennek végbe, csak különféle hatások folytán; valamennyiüknek egységes alapja, substratuma objective a psychophysikai Organismus, subjective pedig az *Én*. Ilyen értelemben alacsonyabb és magasabb Énről beszélni csakugyan haszontalan dolog volna s azért legfeljebb csak kétféle álláspontról szólhatunk, mint ahogy azt a psychologusok tényleg teszik.

Hogy a határt tehát az egyéni és szociális lélektan között nem itt kell keresnünk, arra két sociologiai megállapítás, két sociologiai tény is utal bennünket.

Az egyik az, hogy az egyén, elkülönítve a társaságtól, a valóságban nem létezik, hanem csak az elméleti abstractionnak az eredménye. Vagyis, a mint nincs társaság egyének nélkül, megfordítva is igaz, hogy t. i. emberi individuum sem létezik társaság nélkül.

Ezzel azután szoros összefüggésben van az a másik tény, hogy az ember igazi emberré csak a társaságban, más em-

berekkel való állandó, tartós érintkezés folytán válik, veleszületett ösztönei, sőt még tisztán csak a természettel való érintkezése útján sohasem juthatna ki vagy juthatott volna ki a természeti állapotból. Robinson is a lakatlan szigetre felnőtt ember korában került s emberi voltát visszaemlékezései táplálták és tartották fenn. Mert érintkezni embertársainkkal nemcsak közvetlenül, hanem közvetve is lehet.

Bizonyítja fentebbi állításunkat az a körülmény, hogy a tisztán vakokkal sokkal magasabb fokára lehet jutni a fejlődésnek, mint a siketnémákkal. Azaz a látás, melynek segítségével a természeti világgal ismerkedünk meg, könnyebben pótolható és nélkülözhető, mint a hallás és a nyelv, melyek embertársainkkal, illetőleg az emberek világával, a societással kötnek össze bennünket. Azért sokan a hallást kifejezetten *társas érzéknek* is nevezték el,¹⁾ bár tapintás útján is lehet érintkezni embertársainkkal, mint azt a vakon született és később hallását is elvesztett KELLER HELEN esete bizonyítja.

Azonban szinte felesleges idegen bizonyítékokra hivatkoznunk e szempontból. Vegyük csak saját Énünket és bizonyos lelki vivisectiont végezve azon, hántsuk le arról mindazt, a mit a társaságnak köszönhetünk!! Például, az én *Énem* nem egyedül álló, rokonok nélkül való Én, hanem más Énekkel van elválaszthatatlanul összefűzve, összekapcsolva. En – ki ezeket a sorokat írom – magamat csak más személyekkel, Énekkel való összefüggésben gondolhatom és képzelhetem. Próbáljam csak meg tudatomból kirekeszteni mindazokat a tényeket, melyek az én társasági, embertársaimhoz való viszonyomból fakadnak, akkor már nem vagyok Én, nem vagyok *magam*. Ha lehántom tudatomról, hogy én apa vagyok, fiú vagyok, testvér, férj vagyok; magyar vagyok, állampolgár és Budapest városának lakosa vagyok; állami tanár és a ref. egyháznak hive vagyok stb. akkor mi marad meg?! Tisztán csak az én

¹⁾ A látás és hallás érzékeit magasabb érzékeknek, vagy elméleti érzékeknek nevezzük ellentétben a tapintás, szaglás és Ízlés érzékeivel, melyek az alacsonyabb vagy gyakorlati érzékek. Amazok tényleg abban is különböznek emezektől, hogy látni, hallani ugyanazon dolgot simultan, azaz ugyanazon pillanatban ezer embernek is lehet, míg az ízlés, tapintás inkább egyenként történik, ugyanazon dolgot ezer ember például csak egymásután tapinthat, ízlelhet.

psychophysikai organismusom, de semmi esetre sem az én személyiségem. Ha nem volnék ez az apa, fiú, testvér, férj stb. akkor nem volnék *Én*.

Azaz ha nem tekintjük sem a társas ingerek, sem a fizikai ingerek által előidézett tudattartalmakat, ha ezeket *rétegeként* lehántjuk tudatunkról, lelkünkéről, akkor csak a velünkszületett organismus, ennek ösztönei, hajlamai, tehetségcsirái maradnának meg. Ez a tiszta *potentialitas*, melynek mértéke, állaga már az egyének mindegyikénél más és más, amely azonban pszichikailag nem több a semminél, melyből azután éppen a külső ingerek hatására minden kifejlődhetik.

Így jutunk el az átöröklésnek és a fejlődésnek a fogalmaihoz!! *Az átöröklésnek* alapja a *természet*, a *fejlődésnek* a *környezet*, a természeti és az emberi világ.

A kifejlődésnek az alapja szervezetünknek öröklött tulajdonságában rejlik, annak ingerelhetőségében és az arra való visszahatásában. Érzés és mozgás, receptivitás és spontaneitás: ezek jelölik tudatunknak mintegy kétsarkúságát, mintegy kettős arculatát. E kettőn együttvéve alapszik azután a fejlődés, az *evolutio*.

Joggal mondhatnánk most már, hogy tudatunknak indi vidnalis oldala az átöröklésre, a természetre utal bennünket, socialis tartalma pedig a fejlődésre, melynek egyik hatalmas tényezője maga a társadalmi környezet. Más szóval ugyanezt így fejezhetnék ki: az individuumot, az egyéniséget maga a természet szüli, s ez abban a módban nyilatkozik meg, amint valaki az ingereket felfogja és amint azokra reagál; az egyéniséget személyiséggé a társaság fejleszti, amennyiben a közösségi tudattartalmakat az egyénekben kifejleszti. *A természet elkülönít, a társaság nivellál*. Bár a társasággal szemben követelményül szoktuk felállítani azt, hogy az egyéniséget óvni tartozik.

Azonban akármiképen okoskodjunk vagy elmélkedjünk, kutassunk is, az kétségtelen, hogy amint az öröklést és fejlődést, úgy az individualist és a socialist sem választhatjuk el a valóságban mereven egymástól. Azaz ezek" összefolynak és kell hogy egymást áthassák. Éppen ezért maga az általános lélektan sem szorítkozik tisztán a tudat azon tartalmi részére, mely kizárólag az átöröklésen alapszik s így inkább individuális,

hanem tárgyalja a kifejlődött magasabb állapotokat is, melyek már jórészt a társadalmi környezet hatására mint okra vezethetők vissza. Azaz az általános lélektan nem egyéb, mint a felnőtt, culturember lélektana. Azért mi magát a lélektant két ágra osztjuk aszerint, amint a mai pszichikai létet vagy ennél: kifejlődésének mikéntjét, útjait és módjait vizsgálja. Nem az a fő megkülönböztetés, hogy egyéni lélektan és socialis lélektan, hanem az, hogy ontológiai és genetikai lélektan.

Hogy ez a megkülönböztetés az eredetibb, az elsődlegesebb s hogy az egyéninek és társadalmiának a megkülönböztetése csak másodrendű, azt a lélektani kutatás módszere is bizonyítja.

II. A módszer és a lélektan különféle disciplinai.

A legtöbb lélektani módszerben még napjainkban is nem a fentebbi megkülönböztetést találjuk, hogy van ontológiai és genetikai lélektan, hanem a módszer szerint subjectiv és objectiv lélektanról beszélnek. Így a kiváló dán psychologus HÖFFDING is a subjectiv lélektannal szembe állítja az objectiv lélektant, ez utóbbinak két ágát különböztetvén meg, t. i. a physiologiai és a sociologiai lélektant. Az utóbbinak, vagy mint HÖFFDING mondja, az összehasonlító lélektannak az anyagát teszik a következő pszichikai tények: az állati élet, a gyermek élete, a vad emberi törzsek, az emberiség egész története, költői művek és életrajzok. Magának a socialis lélektannak tehát sok ágazata van: gyermek, állat, nép-lélektan; nyelv-lélektan; az irodalom lélektana stb., amelyek valamennyien ama nagy történeti összefüggésre utalnak, amelynek a körében az egyéni tudat kifejlődik, épúgy, mint ahogy a physiologiai lélektan ama nagy physikai összefüggésre utal, amelynél fogva a lelki élet a világegyetem életébe illeszkedik belé és annak egyik részét alkotja. A lélektan tehát azon a határvonalon áll, ahol egyfelől a természettudományok, másfelől pedig a szellemi tudományok birodalma terül el.

Vegyük kritikai szemügre először is a subjectiv és objectiv lélektan-féle megkülönböztetést és ennek alapját?!

Ez a megkülönböztetés a lélektani kutatás azon két mód-

szerén alapszik, melyeknek egyikét HERBERT-SPENCER subjectivnek, másikat pedig objectivnek nevezte el, kiemelvén, hogy csak az utóbbi vezet biztos és kétségbevonhatatlan eredményekhez a természettudományok és szellemi tudományokban egyaránt. Követői közül azonban sokan az objectiv módszert egyúttal természettudományinak nevezvén, ezt tisztán a természettudományok számára akarták lefoglalni, mintha a lélektan a maga tárgyának, a belső lelki jelenségeknek a természeténél fogva kizárólag és egyedül csak a subjectiv módszerre volna utalva. Vagyis ha alkalmazzuk is az objectiv módszert a lélektanban, ez a megismerés az analógiás következtetésen alapszik s csak a subjectiv módszer vagy az introspectio nézi közvetlenül a jelenségeket. Azonban az objectiv megismerésnek lehetőségét a lélektanban fényesen bebizonyította a modern physiologiai vagy kísérleti lélektan.

Áldatlanabb tévedésnek, előítéletnek bizonyult az a másik, amely nézetem szerint onnan származott, hogy a kutatás módszerét, szempontját, a subjectiv módszert, mint a megismerésnek módját ontológiai ténynek tették meg s magukat a külvilágban tapasztalt tünetmennyeket objectiveknek, belső világunk tünetmennyeit pedig subjectiveknek keresztelték, mely utóbbiakról szerintük pusztán öntudatunk tenne tanúságot.

Ebbe a tévedésbe esik egyik különben kiváló magyar sociologusunk, SOMLÓ BÓDOG is. »A tünetmennyek kétféle rendjét különböztetjük meg«, írja ő, »azokat, amelyeket a külvilágban tapasztalunk és amelyeket objectiveknek nevezünk és azokat, amelyekről pusztán öntudatunk tesz tanúságot és amelyeket subjectiveknek mondunk. Jóllehet fel kell tennünk, hogy az utóbbiaknak is felelnek meg objectiv tünetmennyek, mégis a subjectiv észlelésekből nem tudunk semmi pontos összefüggést megállapítani, így p. o. öntudatunk az akarat szabadságáról tesz tanúságot és subjectiv úton nem is juthatunk volna el az akarat determináltságának felismeréséhez. Éppen ezért a tünetmennyek objectiv sorozatának tisztázására kell törekednünk. A sociológiában ez azután még inkább áll. Az egyéni öntudat még az egyéni belüli folyamatokat is torzítva tárja elénk, Ez az egyéni öntudat azonban a socialis tényekről még sokkal kevésbé képes felvilágosítást nyújtani. Nem helyes-e tehát,

ha én perhorreszkálom az olyan sociológiát, mely ezen egyéni öntudatbeli kísérő jelenségekből – melyeket epiphenomenonoknak nevezek – akarja nekem megmagyarázni a társadalmi történést.« (V. ö. *Huszadik Század* 1900. évf.).

Azonban a természettudományi kutatás sikerei által okozott mámor ma legalább már annyira elszállt fejünkől és lecsillapodott, hogy belássuk, hogy a belső lelki jelenségek éppoly valóságok, igazi tünemények, mint a természetiek, hogy amazokat emezek pusztán kísérő jelenségeivé, epiphenomenonokká nem degradálhatjuk s hogy a lelki jelenségek is éppúgy mint a természetiek vizsgálhatók az objectiv módszer segítségével is, ezúton a bizonyosságnak épp olyan fokát érhetjük el, mint a természettudományokban. Hisz egyikféle megismerés sem nyújt absolut bizonyosságot, mindkettő egyformán nemcsak viszonylagos hanem többé-kevésbé subjectiv is.

Valóságban úgy áll a dolog, hogy a módszer szempontjából csakis egyféle lélektan van, t. i. objectiv lélektan, mintahogy ma már csakis tapasztalati lélektan van s nincs metaphysikai lélektan, mint ahogy azt a régebbi speculativ bölcselek gondolták. Magát azt a sűrűn előforduló tévedést is social psychologiaiilag úgy magyarázhatjuk, hogy az egyetlen helyes módszerrel, az objectiv vei dolgozó kísérleti lélektan még annyira fiatal, hogy nem ment át eléggé még a tudományos közvéleménybe sem, és sokan, kik a lélektani megismerés megbízhatatlanságát, inferioritását hangoztatják, tisztán a régi introspectios lélektanra gondolnak és erre a már halottra puffogatják még mindig nyilaikat.

Melyik az a módszer, amely a lélektani kutatás terén egyedül jogosult? Az az objectiv vagy természettudományi módszer, melyben az önmegfigyelés a mások megfigyelésével egyesül, kiegészül: A költő genialis intuitiójával fejezi ki ezt SCHILLER distichonja:

Willst Du Dich selber erkennen,
So sieh' wie die Andern es treiben.
Willst Du die Andern verstehen,
Blick in Dein eigenes Herz.

Ez azt fejezi ki, hogy az önmegfigyelés és másoknak a

megfigyelése nem két egymástól független, mellérendelt kutatási módszerek, hanem általában és elválaszthatatlanul egymáshoz tartoznak. A lélekbúvárnak is részint, hogy a BACON-féle híres méhről vett hasonlattal éljünk, ki kell szállania a társaságba, azt meg kell figyelnie, arra nézve kell adatokat gyűjtenie, részint magába is kell szállania, ha pszichológiai ismereteket akar gyűjteni. Nemcsak a magány és saját belsők forrásai a lelki életre vonatkozó ismereteinknek, hanem az emberek világa, a társaság is, azaz más egyének. Szóval a módszernek ez a kettőssége egybe olvad és egymást kiegészíti, és arra mutat, hogy ennek megfelelőleg az egyéni és társadalmi szempontot sem választhatjuk el mereven egymástól.

A két szempontnak ez az egymásra utaltsága azonban megint nem terjed annyira, hogy a sociális lélektan-féle megkülönböztetést teljesen feleslegessé tenné. Igen, a sociális lélektanának megvan a maga külön tárgya, területe, csak hogy ezt a területet HÖFFDING helytelenül állapítja meg és rossz helyen keresi. Először is a socialpsychologia nem azonos az összehasonlító lélektanával.

A gyermek, a természeti ember, az állatok lélektana nem a socialpsychologia körébe, hanem a *genetikus* psychologia körébe tartozik, viszont az egyéni életnek lélektani rajzát a karakterologia és végül az emberiség egész történetének lélektanát, a nyelvnek és a költői műveknek lélektanát legalább egy specialis részükben az illető szellemi tudományok követelik a maguk számára.

Fejlettebb álláspontra emelkedik már WUNDT VILMOS a maga néplélektanában, amennyiben a lélektan egyes vizsgálódási területeit élesebben határolja el egymástól. Azonban már maga az a tény, hogy WUNDT a sociális lélektant néplélektanának, vagy a népek lélektanának nevezi, mutatja egyrészt azon tényt, hogy ő sem akar a német tudomány hagyományával szakítani, másrészt öntudatlanul is oda jut, hogy a francziáknak tömeglélektani vizsgálódásairól tudomást nem véve, a sociális lélektanának a területét szűkre szabja. Nem sokat segít e bajon az a körülmény, hogy WUNDT ezt maga is beismeri, mert az itt hangoztatott szempontot később teljesen elejti. A »néplélektan« elnevezés nem fedi teljesen

annak tartalmát – mondja ő – s czélszerűbb volna, ha az egyéni lélektannak a sociális lélektant állítanánk szembe. Mert az egyén nemcsak a népközösségnek a tagja, hanem még előbb a családnak; azután a helynél, amelyet születés és sors jelölnek ki számára, hivatásánál és foglalkozásánál fogva, hajlamainál és érdekeinél fogva még más egymást sokféleképpen keresztező sociális alakulatoknak is tagjává lesz, amelyeknek mindegyike viszont a műveltségnek azon elért különös fokától függ, melyet évezredek vívmányok és örökségek határoznak meg.¹⁾

Ekként aztán WUNDT kizárólag a közös szellemi életnek azon *termékeire* gondol, melyeket (a nyelv, mythos, erkölcs, szokás) nem is annyira egy népnek tudata, mint általában a népeknek közös szelleme, köztudata teremtett. Ezért az ő lélektana nem is néplélektan, mint inkább a népek lélektana. (Völkerpsychologie.) WUNDT ugyanis a HÖFFDING-féle általánosan elfogadott socialpsychologia területét két oldalról is szűkebbre szorítja. Először is, amint az a fentebb mondottakból önkénytelenül következik, kizárja ebből az egyes népfajoknak a lélektanát. Az egyes népfajok (Rasse, faji tudat) szellemi sajátosságának elemzése, vizsgálata a specialis néplélektan, faji lélektan körébe tartozik, mely egyrészt éppúgy állapítja meg a népek, fajok egyes típusait, mint a hogy az általános lélektannak egyik része: a karakterologia (differentiális lélektan, az egyéni különbségeknek a lélektana) egyéni típusokat állapít meg; másrészt ez a faji lélektan hivatva van arra, hogy a néprajzi tudományt, az ethnológiát vagy ethnográfiát lélektani szempontból kiegészítse.

Ez a lélektani ethnologia azonban a nyelvtudomány, mythos és erkölcstörténet mellett a tulajdonképpeni néplélektannak is fontos segédtudománya; feladatai azonban annyira különböznek ez utóbbi feladataitól, hogy reájuk nem alkalmazhatjuk azt a viszonyt, melyet a tudomány általános és különös része között szoktunk megállapítani.

A másik korlátozása a lélektan területének WUNDT szerint is az, amelyet fentebb mi is említettünk már, hogy t. i. az egyéni termékek, bár azok létrejöttenek sociális feltételei van-

*) L. Völkerpsychologie I. kötet, 3. lap.

nak, nem tartoznak a szociális lélektan körébe. Ilyenek az irodalom, művészet és tudomány mindazon szellemi termékei, melyeknek az emberek társas együttléte ugyan az alapja, de melyek egyeseknek személyes ténykedésére vezetendők vissza. A néplélektan éppúgy, mint az egyéni lélektan, "mint tudomány az általánosnak, az egyetemesnek megállapítását, törvényeinek felderítését célozza s azért mindazt nem tekinti, ami a közösségi életben belül egyéni behatásokra vezethető vissza.

Azonban az utóbbi állításra nézve maga WUNDT is beismeri, hogy sokszor nagyon nehéz megállapítani, valamely szellemi termék (költői mű, történelmi esemény, stb.) egyéni-e, vagy közösségi, kollektív?! így a határ a népköltészet és műköltészet, egyéni és kollektív tudományos művek között sokszor egész bizonytalan. Azaz rendkívül nehéz felderíteni mennyi része van abban egyes egyén pszichikai működésének és mennyi a közösségnek, a társaságnak.

Miután a történet is sokszor az egyest, a singularist vizsgálja, jól mondja WUNDT, hogy a néplélektan és a történet közötti határ sem lehet pontos, mivel azt a pontot, ahol a személyes akarattervékenység behatásai kezdődnek és végződnek, nagyon nehéz megállapítani.

Amit azután WUNDT a szociális lélektanhoz az egyéni lélektanhoz való viszonyáról mond, azt némi módosítással ellentét nélkül elfogadhatjuk.

Állapítsuk meg ezen kritikai *halár területi vizsgálódások* után a szociális lélektanhoz az ontológiai (vagy individuális) lélektanhoz való viszonyát és amannak a tárgyát és feladatát.

A szociálpszichológia feladata a szociálpszichikai jelenségek vizsgálata, törvényeiknek felderítése. A szociálpszichikai jelenségek azok a szellemi jelenségek, melyeknek keletkezésénél nemcsak az egyéni tudat szubjektív állapotai, tulajdonságai, hanem a közösségi életnek, a szociális csoportoknak objektív teltételei is tekintetbe jönnek. Igaz ugyan, hogy már az ontológiai lélektan sem mellőzheti egészen azon tényt, hogy az egyénnek tudata az ő szellemi társadalmi környezetének hatása alatt áll, mégis lemond azon jelenségek elemzéséről, amelyek az emberek együttéléséből, egyeseknek bizonyos szociális csoport-

tokkal való, vagy a socialis csoportoknak egymásra gyakorolt kölcsönhatásából származnak.

A socialpsychologus nem tesz egyebet, minthogy a kutatásnak azt a fonalát, melyet az individualpsychologus letett, megragadja, azt tovább viszi, kiterjeszti a socialis élet által felkeltett legbonyolultabb szellemi jelenségekre is. Ilyen értelemben a socialpsychologia folytatása az ontológiai lélektan. WUNDT is így nyilatkozik: »a néplélektan nem akar egyéb lenni a lélektan a közösségi élet tüneményeire való kiterjesztésénél, folytatásánál.« (U. o.)

A socialpsychologia és az ontológiai lélektan egymásra vannak utalva s egymástól mereven el nem választhatók. Ez az egymásra utaltság kölcsönös. Ugyanis a sociálpsychikai jelenségeket részben a szellemi életnek azon általános törvényeiből lehet megmagyarázni, amelyek az egyéni tudatban érvényesülnek még pedig fejlődésének minden fokán. Viszont az egyéni lélektan számos ténye csak a socialis lélektan megvilágításában lesz teljesen érthető.

A socialpsychológiának tehát kettős arculata, kettős jellege van. Benne nemcsak az ontológiai lélektan elveinek, törvényeinek egyszerű alkalmazásáról van szó, mint ahogy például a paedagogiai psychológiát alkalmazott lélektan tekintjük, hanem egyúttal a lélektani vizsgálatoknak a socialis közösségekre való kiterjesztéséről is, s így bizonyos specialis törvényeknek a megállapításáról is.

Hogy az egyéni lélektan elvei, jelenségei teljesen megtalálják párjukat a socialis lélektanban, arra a következő példákat hozhatjuk fel.

III. Párhuzam az egyéni tudat és a socialis tudat jelenségei között.

a) Az emlékezés egyike tudatunk alapvető működéseinek, mely jórészt az ismétlés tényén alapszik, melynek viszont TARDE a socialis lélektanban tulajdonít nagy jelentőséget. Az emlékezés mindig egy eredeti, szemléleti képzetet és ennek másolatát, a reproducált képzetet tételezi fel. Egészen általános és szinte magától értetődő igazság már az, hogy a

reproducált képzet sohasem lehet teljesen azonos az eredetivel, különbözik attól, esetleg szegényebb, amennyiben abból a szemléleti képzet bizonyos elemei kihullottak, de gazdagabb is lehet akkor, mikor abba, t. i. a reproducált képzetbe idegen szemléleti képzetek elemei tolakodtak belé. És ez annál nagyobb mértékben történik, mennél több idő múlik el az eredeti képzet és a visszaidézett képzet között. Például ha szülőfalumat már nagyon régen nem láttam, megtörténhetik, hogy annak lelkemben élő képébe bizonyos olyan elemek, részek vegyültek, melyek más látott falukban vannak meg a valóságban.

Ugyanezt tapasztaljuk, mikor a köztudat a kiváló hősöknek, herosoknak, vallásalapítóknak vagy történeti személyeknek a képét alkotja meg. Legyen elég tisztán a mi magyar TOLDI-mondánkra hivatkozunk. TOLDI MIKLÓS alakjába, képébe a köztudat bevitt olyan vonásokat, melyek eredetileg a valóságban hozzá hasonló, de más egyéniséghez, hőshöz tapadtak. A hagyományban e nagyerejű emberről sok képzet, sok emlékezés maradt fenn és ehhez azután még hozzáadtak egyes régibb hősokról fenmaradt vagy más erős emberekről leszedett egyes jellemvonásokat, sőt eseményeket is. Ezek a heterogén vonások, események aztán nem olvadhattak egységbe s sokszor kibékíthetlen ellenmondást tüntetnek fel. A monda TOLDI-jának sírrablása összeegyeztethetetlen TOLDI azon nemes cselekedetével, hogy a megölt cseh vitéznek a vagyonát, a fiát vesztett özvegy asszonynak adományozza. Így azután nem csodálkozhatunk azon sem, ha többen TOLDI, GREGUSS, HEINRICH idegen népeknél keresték a monda eredetét.

b) Tudatunknak egyik legjellemzőbb vonása az, hogy az ellentétes ingerek, képzetek, kedélyállapotok közvetlen egymásra következők, a tudatosságot, az illető állapotok erejét fokozzák. Hideget meleg után, szeretetet gyűlölet után erősebben érezzük. Míg ha az ingerek minimális mértékben fokoztatnak, azt a fokozást, emelkedést nem vesszük észre. A békát is a hőmérséklet minimális fokozásával meg lehet sütni, a nélkül, hogy az ellen reagálna.

Így az *adó* észrevétlenül lassú emelését az állampolgárok alig veszik észre. Ezért a közvetett adót, p. o. a fogyasztási adókat, melyek olyan minimálisak, hogy a fogyasztó pillanat-

nyilván alig érzi meg, mindig szívesebben fizették, mint az egyes adót, amelyet egyszerre vagy nagyobb összegként kell megfizetni.

c) Tudatunknak egyik érdekes sajátága már az, amit a tudat szűkének vagy egyeduralmi berendezettségének neveznek. Hogy t. i. csak egy képzet vagy csak néhány képzet lehet abban egyidejűleg, valóban tudatos, azaz a tudat előterében, A képzetek azután tudatunkban folyton váltakoznak, azaz előtérbe lépnek, azután megint háttérbe vonulnak, sokan örökre le is tűnnek tudatunk színpadáról.

Ezt tapasztaljuk a köztudatnál is. Egy időben a köztudatban is csak egyféle világnézet, csak egyféle irodalmi vagy művészeti áramlat, csak egyfajta szokások és ízlések lehetnek uralkodók s ez áll még a divatra nézve is. Az idealismust a realismus, az optimismust a pessimizmus, a classicizmust a romanticizmus, a régi festési módot az új impresszionizmus stb. váltja fel. Egy időben bizonyos meghatározott irányzat, áramlat foglalja el a lelkeket, míg ez az irányzat azután tetőpontra jut, kiéli magát s így letűnik, hogy a másikat, az újnak adjon helyet, melynek eszméi, gondolatai eddig csak a köztudat szélső peripheriáin, azaz csak egyeseknek a lelkében voltak meg, hogy innen induljanak el hódító útjukra. Ennek a fejlődésnek azután a tényezői TARDE szerint a felhalás és az utánzás.

A köztudat tartalmát tévő cultura illetően fejlődési folyamata ugyanaz, mint amit már HEGEL is megállapított a thesis, antithesis és synthesis fogalmaiban, HERBERT SPENCER az integratio, differenciatio és determinatio fogalmaiban, sőt ezzel BODNÁR ZSIGMOND hullámelmélete is találkozik.

c1) A tétlenségnek, a vis inertiaenek a törvénye érvényesül az egyéni tudatban és a köztudatban egyaránt. Azaz, az egyén is nehezen cselekszik, éppúgy, mint a tömeg, a társadalom. Innen van azután, hogy az egyének többsége éppúgy mint a társadalom, inkább a hagyományokhoz, a kitaposott utakhoz ragaszkodik. Különösen pedig a tömeg az, melyen leginkább uralkodik a misoneizmus, az újság gyűlölete.

Mi képes tehát az egyént éppúgy, mint a tömeget cselekvésre indítani? Az újabb lélektan kimutatta, hogy cselekvéseinknek indító okai nem annyira képzeink, mint inkább

ösztöneink, vágyaink, érzelmeink és szenvedélyeink. Az értelem a lélek valódi életével, a cselekvéssel szemben szinte tehetetlen. Azért álmítjuk magunkat, ha a felvilágosítástól és tanítástól gyors és biztos eredményeket várunk. Eszmék, képzetek csak akkor képesek bennünket megmozgatni, ha gyakori ismétlésük folytán már egészen tudatunkba vésődtek ha – amint mondani szoktuk – már vérünnké váltak. Minden képzetnek, eszmének megvan ugyan a maga sajátos hangulata, hatása azonban az uralkodó érzelmen megtörik, ez által absorbeáltatik. Innen van, hogy az egyén életében éppúgy, mint a közösség életében, minden mélyebb és tartósabb szellemi fejlődés időt igényel. A philosophia, a jog, vallás, a szaktudomány új eszméinek időre és folytonos ismétlésre van szükségük, hogy a köztudatba átmenjenek.

Ezeket a példákat arra hoztuk fel, hogy a köztudathoz fűződő szellemi jelenségeket részben az individuális lélektan elvei és szabályai szerint kell magyaráznunk. Ámde maga az egyéni lélektan is gyakran rászorul a sociális lélektan segítségére. Terünk nem engedi, hogy erre nézve e helyen több példát hozzunk fel. Azért csak egyet említünk meg. Azt a fejlődést, melynél fogva az önzésből önzetlenség, az egoizmusból altruizmus, az egyén önszeretetéből másoknak, a közöségnek, az emberiségnek az a szeretete lesz, melynek oltárán az egyén életét is feláldozza, tehát az önfentartás természetes ösztönét legyőzi, lehetetlen az egyéni fejlődésnek, evolutiónak a tényével megfejteti. Itt már a faji evolutionnak az elvét kell segítségül vennünk, mely az örökléssel és a faj életével áll közvetlen kapcsolatban.

IV. Egybefoglalás.

Foglaljuk most már össze eddigi elmékedéseinknek, vizsgálatainknak eredményét és állapítsuk meg véglegesen a socialpsychologia helyét a lélektani tudományoknak, disciplinának a körében! Az ontológiai és genetikus psychologia között nem a módszer, hanem a tárgy tekintetében tettünk különbséget. Amaz a lelki létet, a *meglevőt* mutatja be, ez a lelkinék a *levését*, kifejlődését vizsgálja. Amabban túlnyomólag, sőt

csaknem kizárólag a felnőtt cultur-ember szolgál a kísérleti vizsgálódásoknak objectumának úgy nevezett kísérleti személyül, emennél a természeti ember, az ősember, a vadember, a gyermek, az állat szolgálnak a megfigyelések tárgyául.

A genetikus vizsgálódás előtérbe nyomulását az tette szükségessé, hogy a modern lélektan egyik legfőbb problémáját, azt t. i., hogy a különböző individuumok pszichikai életnyilvánulásai mennyiben egyenlők és különbözők, mi az ami egyetemes, általános és mi, ami esetleges, csak ez úton reménylhetjük felderíthetőnek. A biológia ugyanis nem hagy fenn kétséget arra nézve, hogy az elsődleges életműködések mindenütt ugyanazok, miután az elemeknek egy élő organismussal való kapcsolódásánál egy és ugyanazon elv játszik szerepet. Az elsődleges, azaz az alapvető lelki folyamatokat bár a felnőtt cultur-emberben érvényesülnek túlnyomóan, mivel itt complex jelenségekbe burkolóznak s az újabb culturalis rétegek amazokat teljesen befedik, csak a különböző fejlődési fokoknak és a különböző lelki alakulatoknak összehasonlító megfigyeléséből deríthetők fel.

Ez a gondolat adott létet nemcsak a genetikus, hanem az összehasonlító lélektannak is. Amannak megalapítója az angol HERBERT SPENCER, emezzel, SPENCERREL egyidejűleg a német CARUS G. KÁROLY tett kísérletet. Ez utóbbinak a munkája 1886-ban jelent meg: *összehasonlító Psychologia vagy a lélek története az állatok fejlettségi sorozata körében*.

Magának a pszichikai kutatás területének ilyenén kiszélesítése, kiterjesztése ellen sem lehet kifogásunk. Ámde ez az összehasonlító lélektan jogosultságát egy külön összehasonlító módszerre alapítja, hogy tudniillik az összes létező, vagy lehetséges lelki existenciák mindent egybefoglaló összehasonlításából és megfigyeléséből állapítsuk meg a lélektan általános elveit és igazságait. Mivel azonban minden gondolkodás és minden módszer összehasonlításon alapul, egy különös összehasonlító lélektannak a megállapítása a módszer követelményének szempontjából teljesen felesleges. Egy összehasonlító anatómiának még lehet némi értelme, mivel az úgy tárgyánál, mint történeténél fogva ellentétben van az embernek, a csúszó-mászóknak, a madaraknak speciális anatómiájával, még egy összehasonlító nyelvtudományt is védelmezhetünk

egy germán, román, szláv, vagy ugor philológiával szemben, bár szigorúan véve sem az anatómia, sem a nyelvtudomány nem szorítkozik tisztán csak egy anatómiai struktúra fajra, vagy egy nyelvre, hanem a többi rokon fajokra és nyelvekre is kiterjeszti a maga vizsgálódásait.

Azonban a pszichológiának jórészt a kutatás ökonómiájából keletkezett egyes részei, disciplinai, minők az ontológiai vagy kísérleti (individuális) lélektan, a genetikus és a sociális lélektan a maguk korlátozott vizsgálódási területükön ugyanazt a célt követik és szolgálják, tudniillik a szellemi élet legeredetibb fundamentumának kimutatását és a lelki történés alapformáinak és alaptörvényeinek a felderítését.

Az ontológiai és genetikai szempontot azután a sociális-pszichologia szűkebb területére is alkalmazhatjuk, mert nemcsak az egyén, hanem a társaság kifejlődéséről is beszélhetünk, így a sociálpszichologia nemcsak a mai társadalom psychéjének lesz rajza, hanem az elmúlt, kezdetleges társadalmakénak is. így azután beletartozik e lélektanba a primitív emberi társaságokhoz, az állati társadalmakhoz fűződő psychikai jelenségeknek a vizsgálata is. Magának a sociális lélektannak is lesznek részei: az állati társadalmak, primitív emberi közösségek psychikai vizsgálata, a tömeg lélektan és azután a közös szellemi termékeknek, a nyelvnek, mythosnak és az erkölcsnek a lélektana, amit a németek a népek lélektanának neveztek el.

A sociális lélektant mi a következőleg határozzuk meg: A sociális pszichologia azon szellemi jelenségekkel foglalkozik, melyek az egyénnek bizonyos sociális csoportban (család, állam, nép, tömeg stb.) való létét feltételezik, illetőleg az egyénnek a csoportra és viszont; vagy az egyéni tudatnak a köztudatra, illetőleg a köztudatnak az egyéni tudatra gyakorolt kölcsönhatásiból származnak.

Franciaország és az általános választói jog *).

Írta: SZEMENYEI KORNÉL.

Választói jogunknak immár elodázhatatlan reformja kétségtelenül oly jelentős törvényhozási kérdés, melynek minden irányból való lehető megvilágítása nagyon is szükséges. A kérdésnek eddigi publicistikai és enqueteszerű tárgyalásában majd mindenki Franciaországra hivatkozott, mint amelynek példájából a legjellemzőbb tanulságok vonhatók le. Érdekes azonban, hogy ezek a hivatkozások egyaránt történtek azok részéről is, kik evvel az általános választói jog romboló és pusztító hatását, mint azok részéről, kik a példával annak egyedüli üdvözítő és megváltó voltát akarták igazolni.

Már ez a ténykörülmeny maga elégnék látszik a komolyan gondolkozók előtt annak megállapítására, hogy Franciaország közállapotainak és különösen az általános választói jog gyakorlati érvényesülésének és hatásának vizsgálata a hivatkozók részéről felületes és egyoldalú lehetett. Még azok részéről is, akik a legnagyobb pontossággal idézik a legújabb vonatkozó törvényeket. Mert a kérdés súlypontja azon van, hogy ezek

*) A jelen közlemény egy nagyobb tanulmány részlete, melyet a szerző egyidejűleg közzétesz. A szerkesztőség kívánságára a rendelkezésre álló hely szűke miatt a szerző szíves volt jelen tanulmányából – mely így is befejezett egész – a nagyobb történeti bevezetést elhagyni. Ebben a választói jog változásainak a történeti eseményekkel való párhuzamba állításával azt kívánja a szerző bizonyítani, hogy a francia társadalom kifejlődésének különféle jelenségei majdnem teljesen függetlenek voltak a választói jognak mikénti szabályozásától, és hogy erre a fejlődési folyamatra sokkal nagyobb hatást gyakorolt a francia nemzeti génusz.

a törvények a gyakorlatban hogy érvényesülnek és micsoda hatást gyakorolnak a francia nemzet életére.

Tanulmányom alábbi részében most azt akarom vizsgálat tárgyává tenni, hogy a valóságban, mint működik *az életben* a választói jog. Tárnyilagos választ csak így adhatunk arra a kérdésre, hogy bizonyos jelenségek, melyeket mint az általános választói jog szomorú és káros következményeit szoktak felhozni, mennyiben tekinthetők tényleg az általános szavazati jog folyományának.

Kezdjük meg a dolgot a választási lajstromok összeállításánál.

A választók lajstromai állandóak, s évenként felülvizsgálat és kiegészítés alá esnek, ami a helyi hatóságok feladata. Ez az eljárás egészen hivatalos, bürokratikus jellegű, de alapjában véve igen egyszerű és könnyen ellenőrizhető. Minden ősszel minden községben falragaszakon közzé teszik, hogy a választók összeírása az év január 15-én lesz. Mindenkit felhívják, akinek választói jogosultsága van és nincs még benn a lajstromban, hogy evégből jelentkezék. A kiigazított jegyzék a mairie-ben 3 hétig nyilvánosságra van kitéve. A kerület bármely választója észrevételt tehet rá s az észrevételezett erről értesítetik, hogy felelhessen. Erre a hivatalos összeíró küldöttséget két taggal kiegészítik és ez ítélik a felszólalások és kifogások tárgyában. A határozatok ellen minden választó a canton-beli békebíróhoz, sőt bizonyos esetekben ennek ítélete ellen a semmitőszékhez fordulhat. A gyakorlatban tényleg a felebbezések száma elenyésző csekély. Evvel nem kívánom azt állítani, hogy a választói lajstromok összeállításánál nem történnek visszaélések. Bizonyos, hogy a választásoknál előforduló visszaélések legtöbbje tulajdonképpen ekkor és itt történik. De, hogy ezt a francia választó közönség kedélyes nyugalommal semmibe sem veszi, ismét csak azt igazolja, hogy a francia nemzetet a politikai közöny nagy mértéke jellemzi és sajátos nemzeti vonásaival nem a politikai alkotások terén szolgálja az emberi haladás ügyét. E tekintetben ne tévesszen meg néhány hivatásos politikus nagyhangú rikoltozása. Egy nagy kiáltásra mindenütt összefutnak az emberek, annál inkább a hevesvérű és lobbanékony francziák. így a politikusok rikoltozásain is. De ez a nem-

zetnek számba sem vehető töredéke s ez is mihamar érdeklődés híján napi munkája után lát. Az a körülmény pedig, hogy a visszaéléseket a választói *lajstromok összeállításánál* követik el, nem szól az általános választási jog ellen és nem annak következménye. Hiszen a helytelenségek ellen való felszólalásoknál csakugyan nem lehet szó majorizálásról. Ha a »becses elemeknek« egy szikrányi *kötelességérzetük* volna, roppant könnyen örködhetnének az összeírás tisztasága felett. Ez annál könnyebb volna, mert Franciaország lakosságának egy harmada 1000-nél kisebb lélekszámú községekben él, az összes 36.000 község közül 28.000-ben 1000-nél "kisebb a lakók száma. Ezekben a választók száma oly csekély, hogy azokat egy helybeli »becsesnek« személyesen ismerni lehetne. Még a lakosság második harmada is 4000-nél nem több lakójú helységeket él, ahol még mindig lehet és valószínű a választók személyes ismeretsége és ellenőrzése. A népesség $\frac{2}{3}$ -át meghaladó nagy tömegénél tehát ez az ellenőrzés még csak nagy utánjárást sem igényelne, csak egy minimális érdeklődést és egy parányi kötelességtudást, azok részéről, kik mint a »nemzet jobbjai« a politikai hatalmat maguknak vindikálják.

Az tény, hogy a választóközönség *általános* nemtörődömsége igen nagy befolyást ad a *maire* és a helység néhány politikai *faisenr*-jének kezébe. Ám, felhasználható ez érvül az általános választói jog ellen? Hiszen az a polgármester és az a pár orvos, ügyvéd, aki politikai téren hangadó, a választói jog bármily megszükitése esetén is benn maradna a »becses elemek« közt, csak úgy adná továbbra is a *jó példát*, mint eddig, csak hogy éppen nem volna szükséges számszámra kibővíteni a választói listát, hanem elég volna evvel a kéttagú számjegyek keretében maradni. *) Világos, hogy ennek nem a szavazati jog általánossága az oka, hanem egyrészt az eljárási szabályok (s nevezetesen az összeíró küldöttségeknek bürokratikus és nem autonomikus összeállítása) és a népesség nemtörődömsége, mely szinte évszázados nemzeti

*) Toulouse-ban 1894-ben a választók lajstromába 3 000 nem létező személy volt felvéve; ugyanitt a jogosult választók összes száma körülbelül 35.000 főre rúghatott (2 választókerület).

sajátság. Meg kell állapítanunk, hogy Franciaországban a választási corruptiót csakis a tisztviselők bűnrészessége teszi lehetővé.

A bajok tehát nem a választójogban, de a 'közigazgatásban vannak.

Nagyon hamar készek erre rendesen a felelettel, hogy viszont az administratiót, a tisztviselőt a népkegy és a képviselő kegyének hajhászása sodorja a visszaélésekbe. Hát ez is a helyzet teljes félreismerése. Népkegy hajhászásáról szó sem lehet, hiszen sehol a világon nincs annyira központosított közigazgatás, mint éppen Franciaországban. Még a legutóbbi időkig is (1882), a legutolsó pár száz lakosú község mairejét is a minister nevezte ki, ma is – ettől az egytől eltekintve – minden néven nevezendő kis és nagy állás betöltése a ministertől függ, úgy hogy ezeknek semmi okuk a népkegy hajhászására nincs és ezt nem is teszik. A képviselői protectió után való futkosás, ez tényleg egy jellegzetes baja a francia közigazgatásnak. De ez független a választói jog *terjedelmétől*. A francia kormánytól több száz-ezer kinevezés függ. A ministerek rendszerint csak Parist és azt a megyét ismerik, melyből Parisba kerültek. Az ismeretlen alkalmazottak természetesen a ministerhez fűződő egyetlen kapocs, a képviselő útján akarják előmeneteleiket biztosítani. Ez megmaradna akkor is, ha azt a képviselőt nem 15.000, hanem 1.500 választó választaná. A francia központosított állami közigazgatás politikai corruptiója tehát nem a választójog *terjedelmének*, hanem *általában a parlamentáris rendszernek* következménye. Aki Franciaország mai közigazgatásának szervezetét és történeti kifejlődését ismeri ez iránt egy pillanatig sem lehet kétségben. Hisz a francia közigazgatás ma is Napoleon geniejének legsajátosabb jellegét viseli magán, az egész egy absolut akarat ellenmondás nélküli végrehajtására van berendezve. Ez biztosította Napóleonnak a nagyon is ingadozó és a nagy forradalomhoz még igen közel álló francia társadalomban uralma megdönthetlenségét. Ez a közigazgatás és abban elhelyezkedő »becses réteg«, alkatánál fogva, minden pillanatban kész volt a köztársaságból alakult egyeduralom ellenmondás nélküli eszköze lenni, mert hisz ennek igényeihez van szabva egész szerkezete.

Az ilyen központosított közigazgatás és a parlamentáris kormányforma közt belső ellenmondás van: ez a belső ellenmondás vezet a közigazgatás corruptiójához, nem pedig a választójog terjedelme. *A joggal kifogásolható corruptió nem a választások, hanem a közigazgatás corruptiója.*

Hogy ez az abszolutistikus, vagy mondjuk legalább is monarchikus közigazgatás ellenmondás nélkül él és virul Franciaországban s azon a lényegesebb változtatást meg sem kíséreltek, annak oka egyrészt ennek a közigazgatásnak egyéb téren való kiváló működése; az, hogy a politikai élet változó hullámverése közt az állandóság és folytonosság képviselője és – last but not least – ismét csak a francziának a politikai jelenségek iránt való nagy érzéketlensége.

A politikai érzéketlenség tekintetében ne tévesszen meg a választások alkalmával a mandátumokért való tömeges versengés. Egy népnek a politika iránt való hajlandóságát nem ez mutatja; nem az, hogy pl. 1893-ban Bouches du Rhône 8 mandátumáért 74 jelölt versengett, ugyanekkor Seine 45 mandátumáért 333 jelölt pályázott, *majdnem mind köztársaságpárti!* Sőt ez is csak egy jele a francziák politikai érzéketlenségének. Mert jellemző tünete annak, hogy ott nincs erőteljesen kifejlett és állandó pártélet. Sem Angliában, de még nálunk sem lehet elképzelni, hogy egy megyében kerületenként átlag több mint 9 jelölt lépjen fel. A politika iránt érdeklődő nemzetek ezt a tulajdonságukat *pártok* alakításával tanúsítják. Ezek a pártok nemcsak a parlamenti képviselők álláspontját határozzák meg, de a választóközönségben is bizonyos és állandó jellegű kapcsolatokat teremtenek. Ez a francia választóközönségben majdnem ismeretlen. Ezért ismeretlenek előre a választások megközelítő esélyei; a választók a pillanatnyi benyomások, a jelöltek személye, a körlevelek ügyessége és a hivatalnokok »trükk«-jei szerint adják le szavazataikat. Soha Franciaországban kifejlett politikai pártélet nem volt, ilyent alkotni a »becsesebb« elemek is soha meg sem kíséreltek. Még a parlamentben sincs igazi *parlamentáris partéiét*; a kormányzat »blockokra« támaszkodik, melyek inkább egyéni, semmint pártérdek alapján alakuló csoportosulások, melyek állandósága az érdek érvényesítésének esélyein alapszik. Nem csoda, hogy így a kép-

viselőség és politizálás Franciaországban nem annyira köztevékenység, mint inkább »métier«, pálya, foglalkozás, vagy kereset, Franciaország közléte nem a politikában, hanem irodalomban és művészetben játszódik le.

De, ismétlem, ennek nem a választói jog általánossága az oka, hanem a *nemzeti jellem*. A politikai érzéketlenség jellemző kifejezője a szavazástól való tartózkodás. Franciaországban a választások mindig vasárnapra tűzetenek ki, hogy senki se legyen akadályozva a részvételben. De szép tavaszi napon a leghevesebb választási küzdelem sem képes a szavazókat a megszokott kirándulástól visszatartani. Mikor 1893-ban Bordeauxban a boulangismus végső ellenállása rendkívüli érdeket kölcsönzött a választásnak, mégis 3 jelölt sem tudta a szavazók 55 százalékát az urnához csábítani; ugyanott 1896-ban a 20.000 választóból egy negyedet sem lehetett leszavaztatni; a többiek ki vitorláztak a tengerre, vagy fel a Garonne-on a Dordogne völgyei felé. A Bouches du Rhône 74 jelöltje 1893-ban a választóknak alig több mint felét tudta szavazásra csábítani. És nem kell azt gondolni, hogy a távolmaradásban csak a »becses elemek« tündökölnék, azon fásult tudatban, hogy a »tömeg« úgy is leszavazza őket. Már a tartózkodók nagy száma is kizárja ezt a feltevést. Az 1893-iki izgalmas választások heve Varban érte el a tetőpontot, hol Clemenceau, a radikális, a forradalmi Clemenceau (a későbbi miniszterelnök) pályázott a mandátumért, kinek segélyére Paris boulevard-jai osztották a korteseket, mégis elbukott egy a nagy politikában ismeretlen bizonyos Draguignan úrral szemben. BODLEY - forrásom – éppen azt emeli ki, hogy »a súlyos munkát végző osztályok itt úgy, mint egyebütt, megvetéssel határos közönyt tanúsítanak a politika iránt«¹⁾. BODLEY angol alapos-sággal és tárgyilagossággal bejárta egész Franciaországot, megfordult kastélyban, kunyhóban, a nép között, a kisiparos-ságnál, érdeklődött, vagyis érdeklődni akart politikai felfogásuk iránt, de állandóan azt a stereotyp választ kapta: »*Monsieur, je ne m'occupe pas de politique!*«

Éppen ezért nem nagy, az értelmes választópolgárokat érdeklő kérdések körül folyik a választási harc. Rendszerint

¹⁾ A jelenkori Franciaország II. 89.

semmiféle kérdést sem vetnek fel a választók előtt. Még az egyházpolitikai kérdések is csak zavarosan és mellékesen kerültek a választók elé. A választás a jelöltek *személyes* túsája. Ki hallott valaha arról, hogy oly világosan vittek volna Franciaországban kérdést a választók elé, mint Angliában a lordok házában vagy a vámreformnak a kérdését? Választások előtt nem pártokat szerveznek és nem programokat alkotnak, hanem a választási törvényt iparkodnak úgy módosítani, és pedig rendszerint az eljárási részleteket, hogy a nyeregben ülők bentmaradhassanak.

A harmadik köztársaság kora óta 1870, 1875, 81, 85, 89, 93 és 98 voltak választási esztendőik. És mikor módosították a választói törvényeket? 1875, 85, 89, 93 és 98-ban! Az összefüggés teljesen világos! És az a mozgalom, ami most a »*suffrage universels*«-lel szemben a »*vote organisent*« hangoztatja, megint nem valami átfogó reform, hanem választási trükk, mert hiszen az idén ismét választások lesznek.

A *vote organisé*-t hangoztató mozgalom alapjában véve a mandátumoknak foglalkozási ágak szerint való felosztását kívánná, szükség esetén a curiánként való szavazást, szóval érdekképviselést. Lényege nem a szavazati jog általánossága ellen irányul, akkor sem ha ez ellen tetszetős jelszavakat felhoz, hanem a mandátumok elosztását (vagy biztosítását) célozza. Alapjában véve pedig nem a »politikai színvonal« emelése a célja, hanem a tőkés osztályok érdekképviselésének erőteljesebb biztosítása. Mi sem áll útjában ma sem, hogy a »*suffrage universel*« rendszere mellett is ne *szervezzék* a szavazatokat: csak szervezni kell a szavazókat, a pártokat. De éppen ez az, amihez a francziáknak nincs politikai érzékük!

És evvel kapcsolatban nézzünk egyszer szembe avval az állítással, hogy igaz-e egyáltalán az, hogy a francia választóközönség mai összeállítása mellett megvolnának a nyers tömeguralom *számtani* feltételei?

Lássuk a számokat!

A választók száma (1901) 10,863.421-re rúgott.

Ebből a nyers tömeg alatt mindenki – nyíltan vagy burkolva – a munkásszavazatokat érti, és pedig kizárólag a szervezett munkáságnak, tehát a socialistáknak, a syndicalistáknak a szavazatait. Ezen felfogás alá, mint alább látni

fogjuk, Franciaországban kizárólag az ipari munkások szervezetei vonhatók. Az ipari kereső népesség összes száma 5,890.000; miután a kereső népességnek *több* mint egy harmada nő, e czímen kereken 2 milliót le kell számítani; ha ezenfelül leszámítom a munkadókat, a 21 évesnél fiatalabbakat és az idegeneket¹⁾ 3 millió körül lehet a szavazati joggal felruházott munkások száma. Ha felteszem – ami egy teljesen hamis és képtelen feltevés – hogy Franciaország összes munkássága mind szervezett munkás, mind egy párton van: akkor is a szavazatoknak alig több mind negyedét bírja a »tömeg«, a canaille.

Ha pedig számolunk azzal, hogy ez a nagy ipari munkásréteg a capitalistikus termelési rend természetéből kifolyólag egyes ipari góczpontokon tömörül és figyelembe vesszük az ország népességének már ismerttetett népességi alakulatát, úgy tisztán és világosan kell hogy álljon minden elfogulatlan ember előtt, hogy ennek a »tömegnek« absolute nincs meg a nyers számtöbbségi ereje, hogy a választásokat általában döntőleg befolyásolhassa. Eldöntheti, aminthogy el is dönti a nagyobb városokban, de nem az ország nagyobb részében. A nálunk közkeletű csalódást az okozza, hogy Parissal összetévesztik Franciaországot.

De elemezzük tovább a lakosságot. A földművelésből és erdészetből élő keresők száma ugyanakkor 8,200.000 volt; ha ugyanazt a reductiot végezzük, mint az iparból élőknel, némileg enyhítve az által, hogy a dolog természeténél fogva a földből élők közt kevesebb az idegen honos, úgy körülbelül 5 millió választót nyerünk. Hogy ez hogy oszlik meg tulajdonosok és munkások közt, arra az alábbi adatokból következtethetünk.

1890 ben a föld- és telektulajdonosok száma meghaladta a 8 milliót. Majdnem 5 millió épületben *csak* a tulajdonos lakott (ezek tehát majd mind falusi épületek); a földtulajdonosok száma (1882) 4,835.000 volt. A földtulajdonosok közül 89.56%-nak 0 hektárnál kisebb földje van; 9.58%-nak 6.50

¹⁾ Franciaország jelenlevő népességéből több, mint egy millió idegen; köztük számos belga, luxemburgi és olasz munkás van.

hektárig terjedő földje; és az 50 hektárnál nagyobb földterület-tulajdonosok száma csak 0.86%.

A mezőgazdasági munkások száma 1862-ben 4,098.000 volt, mely 1882-ben 3,434.000-re csökkent; ugyanazon idő alatt az önálló tulajdonosok száma 338.000-rel emelkedett.¹⁾

Ez a folyamat igen jellemző: a mezőgazdasági munkás-ság a földtulajdonosok számának javára fogyóban van! Hú kifejezője ez a Code Napoleon öröklési rendjének, mely a kényszerosztályon alapul. Abból a mezőgazdasági üzemből, mely ma még az apáé, kinek 2 fia mint munkása segédkezik, az apa halála után 2 önálló gazdaság keletkezik, vagy a mezőgazdasági munkásság egyébként tud földtulajdonhoz jutni. Ha mindezeket az adatokat egymással egybevetjük, az 5 millió mezőgazdasági választóból legalább 3 millió esik a földtulajdonosokra és legfeljebb 2 millió a mezőgazdasági munkásokra.

Ha tehát az ipari és mezőgazdasági munkástömeg mind egyetértelműleg összefogna – amit elgondolni is képtelenség – akkor sem érné el a szavazatok felét! A szavazatok nagyobbik fele Franciaország demologiai alkatánál fogva ma is a »becesebb« elemeknél van.

De a munkásrétegek ilyen teljesen egyöntetű állásfoglalása nemcsak teljesen elképzelhetetlen, hanem éppenséggel nem is így áll.

Franciaországnak a földművelésből élő népe nagy egyetértésben él. A mezőgazdasági syndicatusok – szövetkezetek – éppen ellenkezőleg a harcziás ipari syndicatusokkal, a munkások és munkaadók békés együttműködésének színhelyei.²⁾ Ezt nem is lehet másként elképzelni ott, ahol a munkaadóknak, a birtokosoknak 99.5%-a maga is a saját keze munkájával élő kisember s ahol a mezőgazdasági munkások nagy százaléka családtag. Ezért a sociáldemokrata propaganda a mezőgazdasági népesség kebelében nem is talált

¹⁾ Tekintettel Franciaország népességi pangására, népességi összetétele nagy állandóságot mutat, azért merem a különféle időből származó rendelkezésekre álló adatokat aggály nélkül használni.

²⁾ Ezek a szövetkezetek hovatovább terjednek és gyarapodnak. 1897-ben 2.316 ilyen syndicatusnak 431.794 tagja volt, ugyanakkor 49 munkásbörze 166.886 tagot számlált.

visszhangra, sőt a »*nationalisation du sol*« eszméjét ez a réte a leghatározottabban visszautasította, mert hiszen ez a propaganda az illetők legnagyobb részének érdekébe ütközött.

Ki hallott valaha Franciaországban nagy mezőgazdasági munkásmozgalmakról, sztrájkokról vagy másról? Én, őszintén bevallom, ilyesmiről nem tudok. A vinczellérek pár év előtti mozgalma nem a munkásságnak, hanem a kisszülőbirtokosoknak mozgalma volt. Es azt nem socialdemokrata propaganda idézte elő, az nem bérharcz volt, hanem túltermelés következtében előállott válság kitörése.

A valóságban tehát úgy áll a dolog, hogy a majdnem 11 millióra rugó választóknak alig több mint negyed része tartozik azon társadalmi réteghez, mely helyzeténél fogva a »nyers tömeguralom« eszköze lehetne. Tehát egy elenyésző kisebbség, melynek *teljes egyöntetű* állásfoglalása azonban természetszerűleg nem is lehetséges; már csak a választókerületekre való tagoltság miatt sem.

A választási *eljárás* épp oly egyszerű, mint a választók összeírása. A szavazás rendszerint a mairie székhelyén történik, minden különös előkészület nélkül, mert hisz a községek óriási többségében, mint láttuk, a szavazók száma csekély. Igazoláskul rendszeren egy »*carte électorale*«-t küldenek előre az érdekelteknek, de ez nem törvényes kötelesség. A választási bureau a maire elnöklete alatt a titkáron kívül 4 községtanácsosból mint bizalmi egyénből áll; ilyenek hiányában a 2 legidősebb és 2 legfiatalabb jelenlevő választóból. A törvénynek ez a szerkezete is mutatja, mennyire ismeretlen Franciaországban a más parlamentáris államokhoz hasonló politikai pártok fogalma, úgy hogy azokra a törvény nem is számít a választásoknál való közreműködésben. Ismétlem, ez a körülmény ad számos választási visszaélésre alkalmat. De ezek a visszaélések sohasem a választók, hanem ismét a bureau, a közigazgatás visszaélései. Ezek megyszerte rendszeren egyöntetűek és azoknak az érdekében történnek, kiket a préfet támogat. Nincs kizárva azonban, hogy egy pár maire, vagy sous préfet frontot csinál és más jelöltet támogat. Ilyenkor a »*corriger la fortune*« feladata rendszerint magára a préfetre hárul, ki azt aggály nélkül teljesíti is.

A mód igen egyszerű. Szavazó-czédulának a törvény értel-

mében csakis sima fehér papirost szabad használni, hogy összehajtvá egyformának lássék. Kitélni a szavazóhelyiségen kívül kell és összehajtvá kell beadni, hogy a nevet rajta ne lehessen elolvasni. A személyazonosság igazolása után a szavazó-czédulát az elnöknek kell átadni, ez helyezi az urnába. A visszaélések lehetsége egyrészt az urnába csúsztatásnál merül fel, akár más, akár több czédula becsúztatásával; a többletet a névjegyzék halottaival stb. egyenlítik ki; hasonló további visszaélés lehet – megfelelő ügyesség mellett, mert az eljárás nyilvános – a szavazatok összeszámlálásánál, amely utóbbi a szavazatösszegező központokban fokozottabb mértékben történhetik és végül, s talán főleg az által, hogy az olyan szavazó-czédula, melyen kívülről valamely ismertető jel található, érvénytelennek tekintendő. Bár a szavazás titkos, a kisebb helyeken – tehát az ország túlnyomó részében – a *maire* ismeri az egyesek meggyőződését és az általa nem támogatott jelöltre leadandó szavazatot kissé megnyomkodja, hogy az ujj nyoma rajta maradjon; véletlenül éppen talán téntás is volt az ujj. A szavazatok összeszámlálásánál azután az ilyen szavazatokat kellő mennyiségben megsemmisítik. Ha elég megsemmisítendő nem volna éppen, akkor gyorsan még egy csomó szavazó-lapot megjelölnek. Ha a községekben és cantonokban nem csinálták ezt kellőleg, megadja a »kegyelemdőfést« a *sous-préfet* vagy a *préfet*. így pl. 1889-ben Leroy-Beaulieu 17 főnyi többséget nyert a lodève-i választáson, bár a *préfet* Ménard-Dorian-t támogatta, de a helyi bureau-ban mégis több Ménard-szavazólapot voltak kénytelenek kifogásolni. A *préfet* erre 91 visszautasított szavazatot jelöltje érdekében beszámított, s azt jelentette ki megválasztottnak.

Ménard-Dorian a többségi blockhoz tartozott, ezért a nyilvánvaló és bizonyítható visszaélés daczára is mandátumát nem semmisítették meg, hanem a kamara helyi vizsgálatot rendelt el, amit addig húzott, míg a következő évben a mégis megsemmisített választást az új választási listák alapján lehetett megtartani, mely 800 név hozzáadásával és módosításával s a kormány erős beavatkozásával most már végleg Ménard-Dorian-nak biztosította a győzelmet.

Eljutottunk a választási visszaélések során a legkisebb község *maire*-jétől egész a miniszterelnökig és a parlamentig.

De mindenütt csak azt láthattuk, hogy a visszaéléseket a »becses elemek« a közigazgatás, a kormányzat, a parlamenti blockuralom követik el a választások eredményének mesterséges meghamisításával, de azt, hogy *maga a választó közönség* követne el visszaéléseket, ezt nem lehetett megállapítani, már pedig *csakis* ez az utóbbi körülmény szólhatna az általános választói jog ellen. Ez ellen szól a választások aránylagos csekély költsége is. Egy minister 1893-ban nehéz választási küzdelemben 80 községet és 24.000 választót magában foglaló területben a royalistáktól elhódított mandátumért nem áldozott többet 8.000 francnál; az a törvénytervezet pedig (törvénynyé nem vált), mely a választások költségeit szabályozni kívánta volna, mint maximalis kiadást, választónként 50 centime-ot akart megállapítani. Ez a tényleges viszonyoknak megfelel, sőt a tényleges szükségleteket túl is haladja. Es ebben benn van minden: plakátok, zászlók, kocsi, iroda stb. Mennyivel szerényebb, mint a puritán Angliában, vagy a szűk választójogú Magyarországon! Ez a legvilágosabb bizonyítéka, hogy corruptio nem a választó közönség közt van meg. A jelöltek nagyobbrészt szegény emberek; pártszervezetek, melyektől pénzt lehetne kapni, nincsenek; a megválasztottak nagy részére nézve a 15.000 francnyi képviselői fizetés anyagi emelkedést jelent. Nagy összegek költsége választási célokra teljesen kivételes jelenség.

És most vessünk még egy pillantást a választásokból kikerülő kamarára, tekintettel annak összetételére. Azt meg kell adni, hogy a kamara összetétele nem egészen felel meg az ország népességi összetételének. A lakosság zöme földművelő, ezután jönnek az ipari foglalkozások, kereskedelem és közlekedés. Mégis a mezőgazdasággal foglalkozók és birtokos képviselők száma 584 főből 90 körül szokott előfordulni,¹⁾ a kereskedelmi és ipari csoport (50 főt számlál, a tulajdonképeni munkás képviselők száma pedig alig 10 főnyi (!) 20 képviselő a hadsereg köréből kerül ki; 50-nek nincs határozott foglalkozása. A parlament nagyobb fele a szabad foglal-

¹⁾ A képviselők foglalkozásáról cyclusonként hivatalos adatokat tesznek közzé; a fentiek több cyklusnak egymástól kevés eltérést mutató átlagos számadatai.

kozások köréből való; közülök 150 jogász, ebből több mint 100 ügyvéd; az orvosok, állatorvosok és gyógyszerészek száma meghaladja a 60-at; van körülbelül 25 tan férfiú, 50 hírlapíró, 40-50 nyugalmazott tisztviselő.

A kamara összetétele tehát nem homogén a népesség összetételével; de azt sem lehet mondani, hogy mégis a fő foglalkozási ágak képviselői nélkül volnának. Mindenesetre a képviselőház összetétele azért sokkal tarkább, mint nálunk.

Egy másik kifogás, amit a kamara összetétele ellen felhozni szoktak és az általános választói jognak tulajdonítanak az, amit a francziák »*abstention des capacités*« kifejezéssel jelölnek. Vagyis, hogy országos nevű emberek nem igen kerülnek a parlamentbe. Azonban ez is nem az általános választói jog következménye, hanem a francia nemzeti génus eredménye, mert ugyan ezt a jelenséget tapasztalhattuk akkor is, mikor 300 frankos adócensus mellett 70.000 »becses« választó válogatta ki az ország vezetésére hivatott kiválóságokat.

A francia nem politikus nemzet, nemzeti nagysága nem az államférfiúi kvalitásokban jut kifejezésre. Napoleon genieje felfedezte a káplárokban a marsallokat, de igazi nagy államférfiút sem tudott felfedezni. És aki irodalom, művészet terén világra szóló dicsőséget és milliókat tud szerezni – csak nem fog a parlamentbe menni – semminek? A francziák hihetetlen közönnyel vannak ezen legfőbb állami alkotmányos intézményük iránt. A képviselők csak úgy juthatnak – 3 sorban – 24 órás közismertséghez, ha valamely újságíró barátjuk szíveségből megteszi nekik, hogy felemlíti felszólalásukat. Tessék bármely francia lapot a kézbe venni, hogy abban a politika minő alárendelt és csekély helyet foglal el. Nincs az az országra szóló politikai esemény, amely századrész annyi érdeklődésre tarthatna számot, mint a Chantecler premiére-je. Lehet józanul kívánni Rostand-tól, ki pályáján kocsiderékszámra szerzi a babért és aranyat, hogy beüljön a Palais Bourbonba – semminek?

Így áll a dolog. A francia kamarában azért nincsenek kitűnőségek, mert nincsenek kiváló államférfiak. Vagy azt gondolja valaki, hogy a francia szellem igazi geniejeinek, poétáknak, íróknak, művészeknek, tudósoknak a parlamentbe való bevitele annak *politikai* niveauját emelhetné s azok ott

egyszerre államférfiúi tulajdonokat is nyernek? A nagy nemzeti szerencsétlenségben (1870) az általános szavazati jog mellett is ki tudták a *létező* legjobbakat válogatni az ország megmentésére, de ha a mindennapi élet rendes folyamata nem termel nagy államférfiakat, akkor se általános, se szűk választói joggal nem lehet politikai kapacitásokkal megtölteni a parlamentet.

Még egy jelenségre akarok kitérni, melyre nemcsak azért vagyok kénytelen reflectálni, mert szintén az általános választói jog káros következményének tekintik, hanem azért is, mert jelentőségében óriásilag túlozzák: ez az antimilitarismus és antipatriotismus iránya.

Úgy tüntetik fel ezt a kérdést, mint az általános választói jog útján felülkerekedett nemzetközi socialista, forradalmi s mit tudom én minő elemek hazaellenes propagandáját, mely JULES HERVÉ vezetése alatt széles rétegeket megmétélyezett s záros határidőn belül letörli Franciaországot Európa térképéről.

Pedig az egész csak HERVÉ úrnak egy nagyhangú kiáltása volt, mire néhányan feléje fordították fejüket, aztán ki-ki ment a dolga után. HERVÉ úrnak és legszűkebb környezetének és a nyilvánosság kizárásával megjelenő lapjának kivételével a nagy francia nemzettest nem is vesz róla tudomást. HERVÉ urat egy félreértés és jó üzleti érzéke tették azzá a nagysággá, ami lett. A teljesen ismeretlen kis néptanítót a »*Pioupou de Yonne*« című huszadrangú vidéki lapban megjelent, a szokottnál élesebb antimilitarista cikke miatt pörbe fogták. Ez felkeltette a párisi nacionalista lapok érdeklődését és a cikk egy mondatát helytelenül idézve így írták: «a wagrami zászlót a trágyadombon kell feltűzni»¹⁾. Erre persze óriási láрма támadt Parisban; a lapok tudósítói meginterjúvolták, s HERVÉ úr üzleti érzéke megérzi a tévedésből eredő nagyságának előnyeit, nem állítja helyre a valóságot, hanem tovább feszegeti eszményét, eljut az antipatriotismushoz; éles tollal írott cikkeit nagy lapok közlik – és jól fizetik.

¹⁾ *Hervé* tényleg azt írta, hogy az indokolatlan nacionalista dicsőítések olyanok, mintha a zászlót a trágyadombra tűznék – ami éppen ellenkező értelmű.

Lapot alapít, de pártot azért nem tud szervezni. Míg újdonság volt, mint curiosumot olvasták – azután eldobták. Csak a syndikalisták, azok is részben, fogadták el eszméit. Egy újabb éles cikke miatt néhány hét előtt hosszabb időre elzárták, s azt hiszem ezzel az antipatriotismus actái Franciaországban véglegesen le vannak zárva. Meg kell említeni, hogy a francia socialista-párt JAURÈS vezetése alatt akkor is, mikor HERVÉ még *en vogue* volt, a nancy-i gyűlésen nyilvánosan meghazudtolta és megtagadta, s a közönség tapsai közt jelentette ki: »A nemzetek, HERVÉ úr, és a hazák oly tények és valóságok, melyeknek socialista és emberi értékük van.« Csak a mi félművelt »aufklaristáink« csináltak, vagy akartak csinálni HERVÉ-ből modern eszmék apostolát és nagy embert, ami hazájában egy pillanatig sem volt.¹⁾

Ha HERVÉ-nek egyáltalán annyi jelentőséget akarunk tulajdonítani, hogy őt mint »jelenséget« tekintsük, mely egy antipatriotista és antimilitarista mozgalom élén áll, akkor ennek a jelenségnek okául az említett incidenseken kívül leginkább a militarismus túlzásait tekinthetjük; nemcsak annyiban, hogy a francia hadsereg 1870 óta az ország határain hadjáratot nem viselt, hanem csak mint a »rend« kierőszakolója jelent meg sztrájkok és belső munkásmozgalmak esetén, hanem annyiban is, hogy Franciaországban a közönség túlnyomó többsége még ma is szinte a bálványozásig dédelgeti a hadsereget, amivel szemben az antimilitarismus reakciója keletkezett. Hogy a francziák többségében ma is hadsereg-cultus van, az nemcsak ötlet vagy felületes vélemény, hanem olyan állítás, melyet rideg számokkal lehet igazolni.

Nevezetesen: a szárazföldi hadsereg tényleges létszáma 1873-tól 1906-ig 461.048 főről 582.676 főre emelkedett,²⁾ a haditengerészeté pedig 36.268 főről 52.101 főre (1905) növekedett. Ugyanekkor a kiadások 481,394.528, illetve 151,432.980 frs-ról 859,549.533, illetve 305,901.894 frs-ra szöktek fel; ma (1909.) pedig az összes hadügyi kiadások 1.131,229.116 frs-ot tesznek ki. Ahol ismételtelen leszállították a testi fejlettség mértékét, hogy a hadsereg létszámát emelhessék ahol a hadseregért

¹⁾ Ezeket a jelenségeket Szemlénk olvasói igen érdekesen és részletesen ismerhetik *Claude Anet* cikkéből (M. T. Sz. 1908. 45-59. 11.)

²⁾ Ma már 600.000 főt meghalad.

való áldozatkészség a hadügyi budget emelésének soha határt nem szabott, ahol az erre fordított összegek Európa legnagyobb budgetjének 29%-át elérik s ez az arány nem száll alá, ott azt hiszem hadsereg és hazaellenességről beszélni nem lehet, és HERVÉ urat és törekvéseit komolyan venni nem szabad.

Ezek az adatok egyúttal nagyon beszédesek arra nézve is, hogy az általános választói jog éppen nem forgatja fel az ország társadalmát, nem változtatja meg fejlődésének irányát. A nagyszabású eszmék és világfelforgató törekvések szépen lecsapoltnak zengő szólásokban és nem szükséges, hogy forradalmakban törjenek ki. Nincs emberi erő és hatalom, sem semmiféle emberi intézmény, mely a nemzetek általános fejlődési irányzatát valami törvényes intézkedéssel közvetlenül megváltoztatni tudná. Európa ma a capitalistikus termelés korszakát éli és ez nagy hadseregeket tesz szükségessé: ezeket a tényeløt megmásítani és ezekkel szemben más kormányzati irányt létesíteni nem tudnak sem a socialisták, sem mások; sem az általános, sem más választói jog. Ehhez a capitalistikus termelési mód megváltozása lesz szükséges; az, hogy a gazdasági értékek ne az egyén útján legyenek legtermelékenyebbek, amihez új technikai felfedezések, vagy más közvetett úton lehet esetleg eljutni.

Nem lehet a közkeletű kérdések közül egyet sem találni, melyet a hanyatlás jelének lehetne tekinteni, és ezek mindegyikéről ki lehetett mutatni, hogy az általános választói joggal semmiféle összefüggésben sincs.

Ha a francia társadalmat bonczoljuk, akkor azonban mégis két rendkívül súlyos társadalmi jelenséget fogunk életében találni. Ezeket a választójogi campagneban nem hozták fel, mert nincs is semmiféle összefüggésük a választói jog terjedelmével, ezt még az általános választójog legfanatikusabb ellensége sem merte állítani. Azért ezek fontosságukban mégis mérhetetlenül túlhaladják azt, hogy a syndicalistáknak nagyobb befolyásuk van, semmint néhány nagyiparos szeretné, vagy hogy a parlamentbe nem »capacitások« választatnak. És e két súlyos jelenség az *egyke* és az *alkoholismus*. Azt hiszem senki sem kívánja állítani, hogy ezek a szavazati jog rendszerének következményei. Hiszen az általános szavazati jog által

producált »rém,« a sociáldemokrata párt programjának egyik legszebb és legnagyobb jelentőségű pontja az alkoholizmus ellen való küzdelem. Sajnos azonban, az alkoholizmus terjedésének azért még sem tudtak gátat vetni. Az alkoholfogyasztás 1850-től 1900-ig 43 millió hektoliterről 70 millió hektoliterre emelkedett, fejenként 1.21 hektoliterről 1.80 hektoliterre. Az 50 évi időközben ingadozások vannak; abnormális maximumot ér el 1875-ben (fejenként 2.04 hektoliter), ezután visszaesik, de csekély ingadozásokkal emelkedő irányzatot követ. Nehéz és messzemenő feladat volna az alkoholizmus okait kifejteni, el lehet azonban az általános véleményt fogadni, hogy az *ipari* munka túlerőltető volta és az elégtelen táplálkozási viszonyok vezetnek erre. Csak mint tényt akartam megállapítani, hogy Franciaország általános választójog alapján választott parlamentje 60 év alatt nem tudott e kérdésben kedvező eredményeket elérni. Nem, mert nem tudta a kapitalistikus termelés rendjét megváltoztatni, mely nemcsak az alkoholizmusra hajtó egyéni hajlamokat teremti meg, hanem az abból eredő nagy állami adójövedelmekre is szüksége van. Szerény véleményem szerint sokkal jelentősebb hatással lesz erre annak a tervnek a megvalósítása, hogy az üzemekben alkalmazott munkások munkaaerejének megfelelő tőkehányad biztosítandó az üzemi alkalmazottak javára, mint a választói jognak még nagyobb kiterjesztése – esetleg a nőkre¹⁾.

A másik nagy problémája Franciaországnak: az *egyke*. Franciaország lakossága 1800-ban 27.5 millió, 1850-ben 30.5 millió, 1900-ban 38.9 millió, 1907-ben 39¼ millió volt. A szaporodás más nemzetekével egybevetve *rendkívül lassú*. Még szomorúbb e kép, ha megállapítjuk, hogy ennek a szaporodásnak inkább az élet conserválása, semmint az új sarjadékok nagy száma az oka. Ugyanis a jelzett években az élve születettek száma a következőleg alakult: 904 ezer; 971 ezer; 827 ezer; 774 ezer. A születések száma tehát megdöbbentő módon megrosszabbodott.

¹⁾ Tárgyilagosságom megőrzése végett azonban meg kell jegyezni, hogy azon néhány Egyesült-Államok-beli államban, melyekben a nők zavazati jogát megadták, kedvező eredményt tapasztaltak e téren. Ennek pontos megállapítására azt hiszem azonban, hogy még kellő tapasztalat nem áll rendelkezésre.

Nem kívánok e jelenséggel részletesebben foglalkozni, nagyon is eltérítene tárgyamtól, mert csak *annak megvilágítására kívánom felhozni, hogy mennyiben bír, illetve nem bír az általános választói jog befolyással a nemzet életére*. Ezért meg fogják nekem bocsátani olvasóim, ha tanulmányaim részleteinek mellőzésével, csak azon végeredményre utalok, melyhez azok alapján eljutottam.

Szilárd meggyőződésem szerint Franciaországnak ezen legnagyobb, *egyetlen decadentiát eláruló problémájához* semmi köze sincs az általános választói jognak, hanem ez a Code Napoleon öröklési rendjének: a kényszerosztálynak eredménye. Franeziaország népességének túlnyomó része – mint láttuk – ma is a földből él. Láttuk, hogy mennyire túlnyomó a kis, sőt törpebirtok. Láttuk, hogy a törpebirtokosok száma a munkások számának terhére emelkedik. A kényszerosztály folytán a birtoktestek folyton csökkentek, míg végre elérték azt a minimumot, melynél kisebb a legnagyobb szorgalom és a legtökéletesebb művelési mód mellett is már egy családot fentartani nem képes. A megszokott »standard of life«-ot (magyarul: életmódot) a családban és a jövő nemzedékben fentartani (ami a legegységesebb emberi tulajdonság és törekvés) nem lehetett másként, mint a család szaporodásának korlátozásával. Ha végig pillantok a francia népesség történetén attól az időtől fogva, mikor a convent földhöz juttat nagy tömegeket, mikor a *Code* megállapítja a kényszerosztályt egész máig, mikor Levasseur kétségbe esve kiált föl: *le sol national tombe en poussière*, akkor a két dolog közti összefüggés teljesen világosan kidomborodik előttem.

Ezen állítással nem jövök ellentétbe azon fentebbi tételemmel, hogy emberi intézkedésekkel nem lehet a nemzetek fejlődését befolyásolni. Közvetlenül nem. Csak oly emberi tények válnak döntőkké a fejlődés folyamatában, melyek az egyéneknek a társadalommal való eddigi viszonyát, hogy úgy mondjam egyensúlyi helyzetét, potenciális energiáját – kulturális, gazdasági és socialis értelemben – megváltoztatják *és ezen változás hosszabb vagy rövidebb idő alatt az egyedek nagy sokaságára kiterjed*. Mint pl. a kényszerosztály eredményei vagy az írni-olvasni tudás általánosítása; a vasút, mely mindenkit visz. Minden államjogi berendezésnél nagyobb,

forradalmibb jelentősége volna pl. az arany előállítására olcsó módszerének, vagy még sokkal inkább, a fehérnye vegyi úton való előállításának; és pedig azért, mert ezek a dolgok az egyénre, az egyének tömegére közvetlenül hatnak és annak társadalmi elhelyezkedésében változást idéznek elő. A választói jog általánosítása azonban oly bonyolult és annyira közvetett eszköz arra, hogy az egyének állapotára hasson, hogy ennek socialis befolyása módfelett csekély. Ezt azt ezernyi felhozott *adataim*, úgy vélem, eléggé szembeűnően bizonyítják.

Mi a végeredménye mindezen fejtegetéseimnek? Lényegileg az, hogy az általános választási jog fontosságát és befolyását úgy Franciaországban, mint másutt, úgy nálunk is (*igen messzemenőleg*) *túlozzák*. A társadalmi tudományokkal tárgyilagosan foglalkozónak nem szabad magát megtéveszteni engednie politikusok, újságírók, jelöltek, pártvezérek és mások nagyhangú kijelentéseitől; a nagy hév, amivel álláspontjukat védik', eleve kizárja, hogy az tárgyilagossá lehessen. Ha az indulatot és szölamokat kipároljuk azokból, akkor nem marad más, mint az osztályérdekeket szülő merev elzárkózottság, vagy az elnyomott osztályérdekek érvényesítésére való heves törekvés.

A valóságban pedig a dolgok fejlődnek úgy tovább, mint azt a nemzetek nemzeti geniusa, társadalmi és nemzetközi constellatiója megköveteli – tekintet nélkül az illető nemzet választójogi rendszerére. Olaszország aránylag is kevesebbet költ hadseregére és socialis törvényhozása van olyan színvonalon, ha nem magasabban, mint Franciaországé, pedig itt egy a népességnek alig 6%-át az urnákhoz bocsátó corrupt és szűk választójogi rendszer van. Spanyolország az általános választói jog mellett is kivégezteti a szabad gondolat bajnokát. Portugáliában egy szűkkörű választójogi rendszer mellett orozva ölik meg a királyt. Norvégia az általános választói jog mellett egész Európa tiszteletét és bámulatát kivívó módon érvényesíti nemzeti souverainitását. . .

A választói jog hatását tehát nem szabad túlozni. Nem lehet végzetes szerencsétlenség az országra, de nem is lehet azonnali megváltás.

A felsorolt tények azonban azt is igazolják, hogy a *megváltozhatatlan fejlődésnek szabadabb utat enged és a fejlődést kevesebb sűrlődással megvalósulóvá teszi az, ha a társadalom jogi*

szabályozásában az ezen szabályozás által érintetteknek minél szélesebb köre részt vehet. Mert az érdekek érvényesítése, ha azok a megvalósulásra megértek, megtörténik a választói jog gyakorlása nélkül is, hogyan és miként, arra érdekes példákkal szolgál Franciaország történetének az a szakasza, mely a nagy forradalom óta lepergett.

Nagyon tanulságos idegen nemzetek társadalmának tanulmányozása, mert azokat sokkal tárgyilagosabban tudjuk bírálni, mint saját nemzetünk életét, melyben érdekeink érvényesülése, életünk egész folyamata történik. Abban a reményben ringatom magamat, hogy a francia társadalom életének vázolója is hasznos tanulságok levonására alkalmas azoknak, kik gondolkodni fognak a tényeken és útmutatást nyújthat arra is, hogy a választói jog reformjában mi lesz minálunk a helyes álláspont.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Magyarország társadalom- tudományi földrajza.

A szepesi németiség pusztulása.

(Forberger Béla: A szepesi német elem pusztulásáról. Igló, 1909.)

A szepesi német lakosság megtelepedési helye szerencsésen volt megválasztva, mert a magyarság gazdasági és culturalis fejlődését megbénító veszedelem, a török hódoltság nem érte. Igaz, hogy a XVII-XVIII. század nagy küzdelmei végig szántottak rajta, de a hullámok nem gyakoroltak reá végzetszerű befolyást, mint a török veszedelem Magyarország többi részeiben. Ellenkezőleg, a magyarországi kereskedelem a szepességi utakat használta, az ipar pedig itt lendült fel a legerősebben. Az ipari termelés és élénk kereskedelem virágzó városi életet teremtettek s a városok legfontosabb tényezője a német polgárság volt.

Megváltozott mindez a legújabb időben. A Szepesség nem ipari és kereskedelmi központ többé és a sokszázados kulturát képviselő németiséget fokozatosan kiszorítja az erősen szaporodó tót elem. Az 1900. évi népszámlálás a Szepesség 190.000-nyi lakossága között még több mint 42.000 németet talál, de e számba a zsidó népesség is be van számítva s így néhány ezret bátran elhagyhatunk a fentebbi számból. E számadatok alapján megállapíthatjuk, hogy a szepesi németiség a múlt század második felében 50%-al csökkent, ami óriási már számban is; de nagyobb a veszteség, ha hozzávesszük, hogy éppen a culturelem fogyott meg s helyét értéktelen tömegek foglalták el.

E fogyásban jelentékeny része van az amerikai kivándorlásnak, ami a Szepességen erősen dívik. FORBERGER szavai szerint: »A köznépnél alig van család a Szepességen, melynek kivándorolt tagjai nem volnának.« A kivándorlás okát

FORBERGER – egyebek között – a súlyos katonai szolgálatban találja, ami elől a népesség menekülni törekszik. A honmaradó s katonasorra jutott legényt pedig Amerikába vándorolt pajtásai csábítják maguk után.

Az alkoholizmus is erős befolyást gyakorol a népességcsökkenésére, mert anyagi s szellemi erejét fogyasztja, egészségét pedig elpusztítja. Hiányzik a vezető középosztály, a mely kipusztult vagy elvándorolt, s a németiség gazdasági és culturalis érdekei fokról-fokra háttérbe szorulnak.

Egyetlen örvendetes mozzanat a Szepességen, hogy a magyarság arányszáma erősen megnövekedett; ez a szaporodás nincs azonban arányban a németiség pusztulásával, s inkább a hivatalnoki kar szaporodását jelenti.

Nemzeti veszedelem azonban a magyarelles tótság erős gyarapodása, ami csupán a szepességi városok célúdatos magyarosításával ellensúlyozható. E magyarosításnak ismét modern culturmunka nyomán kell megindulnia, hogy a cultura kincsei szolgáljanak ellenértékül a hagyományuk elvesztéséért.

Ezek a FORBERGER füzetének vezérgondolatai. Érdekesnek tartjuk fejtegetéseit, mert nem elméleti okoskodás, hanem gyakorlati megfigyelés eredményei. A szepesi német elem pusztulását és a tótság előtérbe nyomulását mindenki észreveheti, aki a szepesi városokat felkeresi. A Szepesség a kisipar melegágya volt s a kisipar tette nagygyá a szepesi német polgárságot. A nagyipar fellendülésével ez a kisipar elpusztult s vele együtt pusztul a németiség is, a fejlődő nagyipar pedig a tótságban alkalmas munkáselemeket kap s e nagyiparral együtt szaporodik a tótság. Ámbár szívből óhajtának, hogy a magyarság érdekében annyi próbát kiállott szepesi német elem ne pusztuljon el, még is azt hisszük, hogy e pusztulás meg nem akasztható s legfeljebb egyes szigeteket lehet majd megmenteni történeti emlékül.

G. A.

Közgazdaság.

A magyar ipar fejlesztése.

(Emlékirat a hazai kis- és gyáripár fejlesztéséről. Kiadja a kereskedelemügyi magyar királyi ministerium.)

Magyarország sohasem volt iparos ország. Külkereskedelmünk története azt bizonyítja, hogy a legrégebb idők óta tetemes behozatali feleslegünk van iparcikkekben. A száрма-

zási országok változtak ugyan e forgalomban, kereskedelmünk tárgyai azonban nagy állandóságot tüntetnek fel.

Nagy uralkodóink, így az Árpádok legjelesebb királyai, Nagy Lajos, Mátyás király részben idegen telepítvényesek becsalogatásával, részben pedig a városainknak osztogatott privilégiumok által törekedtek az ország iparos elemét erősíteni. Ezen időkben egyes vidékeink – mint p. o. az erdélyi szász telepek – virágzó iparnak lesznek színhelyeivé. De ezek csupán részleges és múló jelenségek! A háborús századok a szatmári békéig nem kedveztek az iparnak s a helyett, hogy előbbre vitték volna, visszavetették az országot gazdasági fejlődésében. A szatmári békével új korszaka nyílik meg gazdaság történetünknek. Magyarország a béke országa. Határainkat nem érik a háború fúriái. Iparunk azonban ebben a korszakban sem fejlődik s nem is fejlődhetik, mert megakadályozza benne az osztrák gazdaságpolitika.

A török pusztítások után úgy kellett a vadonból termőföldet, a lakatlan pusztaságból emberi telepet formálni! Új honfoglalás volt ez olyan időben, midőn a szomszéd, gazdaságilag fejlett, sűrűbb lakosságú osztrák tartományok a capitalisticus ipari termelésre tértek át. Sem tőke, sem munkáskéz nem volt az országban. Az Alföldön a legkülterjesebb gazdálkodást űzik, a sűrűbb lakosságú felvidék pedig, mely alkalmas talaja lehetett volna iparunknak, az Alföldre küldi emberfeleslegét.

Az ipar fejlődésének két fontos tényezője tehát, a munka és a tőke hiányzott az országban; céltudatos vámpolitikával azonban talán mégis lehetett volna segíteni ez állapotokon. Ezzel szemben mit látunk? Azt, hogy az uralkodó mercantilis rendszerek hatása alatt nagy gazdasági területté forrasztottak össze az iparilag sokkal fejlettebb Ausztriával anélkül, hogy a mercantilismus minden következményét levonták volna: mert a míg egyebütt a határoknak beviteli tilalmak által való elzárását nagy kiterjedésű, belsőleg szabad területtel pótolják, a bécsi kereskedelmi tanács kezdeményezte, majd a II. József alatt életbe léptetett vámrendeletek, miként ezt II. József Pálffy grófhhoz intézett híres levelében őszintén kimondja, *gyarmattá* süllyesztik az országot.

Nem hogy nem fejlesztették iparunkat, hanem annak meglévő gyenge hajtásait is tönkre tették! TOWNSON magyarországi utazása alkalmával az aquincumi romokat és az óbudai selyemgyárakat szemlélve megállapítja, hogy a gyárak nagy része már beszüntette üzemét, a még üzemben levők pedig csakhamar követni fogják »ezek példáját...« »L'inactivité de ce moulin (de soie) et de l'industrie hongroise en général est, dit on, le voeu de la cour de Vienne«¹⁾.

*) Voyage en Hongrie par le D. Townson Paris, an VII. 122. o.

LIST FRIGYES¹⁾ szintén elítélte e vámrendszert. Az ipar-ellenes vámpolitika jellegzetes példájaként említi BERZEVICZY²⁾ hogy midőn Sopron és Nagyszombat vidékén az ólom- és serétöntő, valamint a fayence ipar fejlődésnek kezdett indulni, az ólom vámját hirtelen 1 rajnai forintra, a mázenyv vámját pedig 1 frt 18 krajczárra emelték, hogy ez által lehetetlenné tegyék e két iparág fennállását.

A velünk közösségben levő Ausztria MÁRIA TERÉZIA alatt kezdett iparállammá átalakulni, mivel a gazdasági és társadalmi előfeltételeken kívül az uralkodóház politikája is kedvezett ennek a fejlődésmenetnek. FOURNIER,³⁾ igen érdekes közléséből tudjuk, hogy a bécsi kereskedelmi tanács beutaztatta az akkor legalkalmasabb piacokat, Magyarországot és Lengyelországot, hogy az osztrák termelvények elhelyezhetése szempontjából tanulmányozza azokat. A Haugwitz-Procop féle relatio hű képét nyújtja akkori gazdasági viszonyainknak s annak az öntudatos eljárásnak, amelylyel a bécsi kormány nemzeti iparát fejleszteni törekedett.

A következő korszak vámpolitikája kizárólag az osztrák istápolására irányult, s ha nem is vezetett minden esetben célra⁴⁾ bizonyos, hogy a mai fejlett osztrák ipar e védelem alatt nőtt nagyra.

Hazánkban a XVIII. század végén gazdasági kérdések állanak a diéták napirendjén. Megindul a harcz, melyet olyan szedemóriások vívnak, mint SZÉCHENYI és KOSSUTH. A szabadkereskedem és védvám, az agrár és iparállam kérdései mozgatják társadalmunk széles rétegeit. A védegyelet agitatója a magyar iparnak védővámok segélyével való megvalósítását irta zászlajára, SZÉCHENYI ellenben, a freetrader, főkitiveli cikkünknek, a gabonának értékesítését tartván szem előtt, lassúbb, kevésbé radicalis gazdasági átalakulást hirdetett: »Védegyeletet alapítani és egyidejűleg tengeri kereskedelemre s idegen államokkal való összeköttetésbe lépésre gondolni képesség, mert aki kivinni és eladni akar, annak bevinni és vásárolni is kell. . .«⁵⁾

A két iskola fölé került központosítók a későbbi keres-

¹⁾ Franz List Gesammelte Schriften. 1850., II. k., 309. o.

²⁾ Gregor von Berzeviczy: Ungarns Industrie und Commerz. Weimar T. 1802., 23. o.

³⁾ Fournier: Handel und Verkehr in Ungarn und Polen um die Mitte des 18. Jahrhunderts. Wien 1887.

⁴⁾ Beer Adolf (Geschichte des Welthandels im neunzehnten Jahrhundert Wien 1864) említi, hogy a merev tilalmi vámok a legnagyobb rendszerelenséggel és szakértelem nélkül kezeltettek. így 1810. május 2-án a kávékereskedelmet azért tiltották el, mert e cikk nem alkalmas további feldolgozásra és nélkülözhető élvezeti tárgy.

⁵⁾ Idézve Kautznál. (A nemzetg. eszmék fejlődése stb.) 412. o.

kedelmi és vámszövetségnek vetvén meg az alapját, szoros gazdasági közösségben maradtunk Ausztriával, melyet a 67. évi kiegyezés és az azóta meghosszabbított kereskedelmi és vámszövetségek, illetve a legutóbbi szerződés mindmáig fentartottak. A közös, illetőleg szerződéses vámterület magas ipari vámjai- úgyszólván csak az osztrák iparnak jelentettek hasznot, még pedig a mi rovásunkra. Ezzel szemben az utolsó kiegyezés agrárvámjai – amennyiben azok a lassanként gabonaimportterületté átváltozó vámterületen áremelő hatással járnak – hoznak számunkra némi ellenértéket. Hogy a közös vámterület védelmét élvező, a külföldi verseny elől megóvott osztrák ipar mellett, vagy ennek ellenére ipart teremtsünk, nemzeti érdekünk, melyben senki sem kételkedik. A nézeteltérések csak a kivitel módjára vonatkoznak.

Az iparfejlesztés módjának ismertetése, a közös vámterületen, specialis hazai viszonyok között lehetséges iparpolitikánk hivatalos, tehát feltétlenül megbízható alapokon nyugvó nagyarányú programja az imént megjelent emlékirat, mely nem csupán iparfejlesztésünk múltját, iparfejlesztő actiónk eredményeit, hanem az iparpártolás tekintetében a jövőben követendő elveket is leszögezi és a gyakorlati megvalósítástól eltekintve elméleti jelentőséggel is bír.

Ausztriával való kiegyezésünk a gazdasági liberalismus korszakába esik, midőn a társadalom tevékenységétől vártunk mindent, s az államhatalom nem avatkozott az egyes termelési ágak fejlesztésébe.

Az iparfejlesztést tárgyaló törvények sorát az 1881. évi XLIV. t.-cz. nyitja meg. Folytatását képezik az 1890. évi XIII. és 1899. évi XLIX. törvénycikkek. Ez utóbbi törvény taxatívén sorolja fel a pártfogásban rézesítendő iparvállalatokat s ezenkívül csupán olyan gyárakat támogat, melyek az országban még nem gyártott czikkek termelésével kivannak foglalkozni. A törvény nagy hátránya volt, hogy az üzembővítéseket nem rézesítette kedvezményekben.

A múlt tapasztalatain okulva, az 1907. évi III. törvénycikk már egy lépéssel tovább mehet, s az olyan ipari vállalatok létesítését törekszik előmozdítani, melyek az országban eddig gyárilag nem termelt czikkeket állítanak elő, vagy oly czikkeket, melyekben a fogyasztás jelentékenyebb részét a külföld fedezi, végre olyan iparcikkeket, melyek gyártásának fokozását általános közgazdasági érdekek teszik kívánatossá. Az 1907. évi III. t.-cikk nagy érdeme továbbá, hogy a közszállításokat a magyar iparnak biztosította, mi által számos jelentékeny vállalatunk termelésének kisebb nagyobb részét illetőleg biztos fogyasztóra talált.

Az iparfejlesztés egyik hatalmas eszköze a közszállítások biztosítása, a következő hathatós tényező az állami pénz- és

gépsegélyek. Pénzsegélyeket a kereskedelmi kormány rendszerint közgazdaságilag fontos új gyárak létesítésére és már meglévő gyárak nagyobb arányú kibővítésére, továbbá kisipari szövetkezetek, házi ipari vállalatok és ipari célokat szolgáló és előmozdító bizottságok és egyesületek részére engedélyez. Gépsegélyekben házi és kisiparosok és kisebb arányú kibővítés esetére kisebb, u. n. közép nagyságú gyárak részesülnek.

A magyar állam 1868-tól 1880-ig összesen 416.414 korona és 86 fillért fordított kezdetben csak házi, később már a kézműiparok támogatására is. Ebből az összegből egy évre átlag 32.000 korona jutott. A következő tíz év alatt (1881 – 1890) összesen 1,259.530 korona 24 fillért, vagyis évenként átlag 126.000 koronát költöttünk iparunk fejlesztésére. A következő 9 év alatt (1891 – 1899) összesen 4,386.412 korona és 52 fillér, évenként tehát átlag 487.379 korona a segélyek mérve. Az 1899. évi XLIX. életbeléptetésétől az 1907. évi III. t-cikk életbeléptéig az iparfejlesztés címén kiadott összegek 16,060.028 koronára rúgtak, ami évi 2,294.290 koronának felel meg, végre az utolsó három év alatt (1907-1909) egy évre átlag 0,600.000 korona esik.

Az 1907. évi III. t.-cikknek hatása különösen az újonnan létesült gyárak számában tükröződik vissza. Az előző három időszakban a mezőgazdasági szeszgyárak nélkül évenként átlag 31 gyár, a negyedik időszak két évében évenként átlag 43 új gyár létesült állami támogatással.

További kedvezmények az ipari termelésre szükséges anyagok és hajtóerő olcsó beszerzésének biztosítása, mint p. o. a nyers petróleum szállítására engedélyezett kedvezményes vasúti viteldíjak, az iparilag hasznosítható vizek felvételeinek (Magyarország vízierő) kiadása. Ide sorozhatók, mint az iparfejlesztés közvetett eszközei az iparoktatás, az ipari ösztöndíjak és kiállítások.

A magyar iparfejlesztés nem szorítkozik a gyáripar pártfogolására, hanem socialis feladatokat tartván szem előtt, a házi és kisipart is támogatja.

A házi iparnak földművelő országokban nagy a jelentősége, mivel állandó foglalkozást, tisztességesebb megélhetést nyújt a mezei, elszórtan élő lakosságnak a nélkül, hogy – ami a mezőgazdaságra hátrányos lenne – központokba tömörítené a munkásokat. A házi ipar terén főleg az értékesítés megkönnyítését törekedett kormányunk előmozdítani az országos házi ipari szövetség által.

A kisipar támogatása nem csupán gazdasági, hanem főként socialis okokra vezethető vissza. Olyan iparágakban, melyekben az egyéni ízlés fontos szerepet játszik, továbbá ott, ahol szövetkezés és gépek használata által a kisipar is képes prosperálni, fontos érdeke az államnak, hogy a független, ön-

álló kisiparos-osztály el ne pusztuljon, sőt erősödjék. A magyar iparfejlesztő actio számolt ezen előnyökkel és gépeket, valamint munkaeszközöket bocsát rátermett, megbízható és fejlődésképes iparággal foglalkozó kisiparosoknak egyénekenként is rendelkezésükre, a kisiparosok szövetkezeteit pedig még pénzbeli támogatásban is részesíti. A kereskedelmi kormány a kisipar fejlesztésére 1899-től 1909. év november 1-ig 11,410.397 korona segélyt engedélyezett, melyből ez idő alatt 9,416 528 korona került kifizetésre

Külkereskedelmi statisztikánknak tanulmányozása arról győző meg, hogy a mezőgazdasági termelés feleslegének értékesítése és az iparcikkekben mutatkozó szükséglet fedezése következtében egyre növekszik ugyan külkereskedelmi forgalmunk, az ország azonban nem gazdagszik meg e külforgalom következtében, mivel a mezőgazdasági termékeinkért befolyó pénzt a behozott iparcikkekért ki is visszük. Az ország, az állam szükségletei folyton gyarapodnak, fizetési mérlegünk pedig rosszabbodik.

Kereskedelmi mérlegünk az 1898-1908. évi időközben két ízben, t. i. 1906. és 1907-ben volt passiv, különben pedig az 1898. óta 2.899 millió koronáról 8.144 millió koronára felszökött összforgalomhoz képest 1900-ban 217 millió (maximalis) kiviteli többlettel zárult. Az 1906. évi nagy passivitás arra vezethető vissza, hogy az említett év márczius 1-én lépett életbe az új vámtarifa s a külföldi gyárosok még a régi vámokkal törekedtek értékesíteni gyártmányaikat.

Külkereskedelmi mérlegünk állandó rosszabbodásának azonban más oka van, és ez a nyersanyagoknak és gyártmányoknak a munkabérek világszerte emelkedéséből folyó ár-emelkedése. E körülménynek azért van nagy jelentősége külkereskedelmünkre, mivel forgalmunkban a nyersanyagokban való értékemelkedés nem tart lépést a fél- és készgyártmányok forgalmának emelkedésével. Ezt az a körülmény igazolja, hogy míg a nyersanyagok értéke 1903-7-ig a behozatalban 21.48% és a kivitelben 53.17%-kal, addig a behozott fél- és készgyártmányok értéke a behozatalban 78.52%, a kivitelben pedig 46.83%-kal emelkedett. A behozott fél- és készgyártmányok értékének emelkedése azért rontja külkereskedelmi mérlegünket, mivel a behozatalban legnagyobb rész – 1903-tól 1907-ig átlag 78.4% – a nyersanyagoknál jóval értékesebb fél- és készgyártmányokra esik, holott a kivitelben a nyersanyag túlnyomó (az említett időszakban évenként átlag 53.1%).

Bár a szóbanforgó öt év alatt örvendetesen javult a fél- és készgyártmányok kivitele és az ipari segédanyagok behozatala, mégis közgazdaságunk fejlettlenségének bizonyítéka az a körülmény, hogy a behozott 78.52%-át a fél- és készgyártmányok, kivitelünknek 58.17%-át pedig nyersanyagok,

tehát olyan áruk alkotják, melyeknek az országban való feldolgozása százezreknek adna munkát és nyereséget. A behozatalban a legnagyobb tétellel a textilárak, a vas- és fémárak és a gépek, a kivitelben pedig a liszt, cukor, szesz, a faárak, és ami bizonyára igen feltűnő, a textilárak szerepelnek.

Külkereskedelmünk jellemvonása, hogy számos iparágban a nyersanyag és félégyártmány helylyel-közzel igen jeletékeny kiviteli többletével szemben az ugyanazon ipari csoportba tartozó készgyártmányokból tetemes behozatali fölesleg mutatkozik. Ezt tapasztaljuk p. o. a fémiparban, ahol jelentékeny nyersfém kiviteli többletünkkel szemben arany és ezüst árak gyártásában hazai termelésünk csupán 20.5%-kal fedezi a hazai fogyasztást. Hasonló képet nyújt a faipar és a rokon iparok, melyekben jeletékeny kivitelünk a csekély munkabért képviselő nyers- és félégyártmányokra esik, behozatalunk pedig a nagyobb munkabéreket képviselő készgyártmányokból áll. Az utolsó öt év folyamán p. o. a fa- és csontipar nyersanyagaiból és félégyártmányaiból 51 millió kor. kiviteli, a faipar készgyártmányaiból pedig fa- és esztergályosárakból, szalma, nád, kefekötő és szitakötőárakból 17.57 millió kor. behozatali többlet lép fel. Ugyanezt állapíthatjuk meg a selyemiparban is, mivel selyemcziernázó gyárak hiányában selyemgombolyító gyárainknak majdnem teljes termelése a külföldre kerül, ahonnan szövetek, hímzések stb. alakjában kerül hozzánk behozatalra, így jeletékeny túltermelésünk van nyersselyemben, (1908-ban 5 millió korona) és műselyemben (1908-ban 4 millió korona). Selyemszövőiparunk ezzel szemben meglehetősen kedvezőtlen képet nyújt, mivel az utolsó évek kb. 27-28 millió kor. értékű selyem- és felselyembehozatali többletünkkel szemben hazai termelésünk csupán kerek 600.000 kor. értéket képvisel.

Ipari termelésünk elmaradottsága a készgyártmányokban jeletkező behozatali többletekben talál legjeletetesebb kifejezést. Egyes iparágainkat sorra véve, a behozatali többlet főleg a következő cikkekben mutatkozik.

A vasipar gyártmányaiban állandó a behozatali többlet s mind mennyiségre, mind értékre folyton emelkedik. Az emelkedés oroszlánrésze itt a legutolsó két évre esik, mely alatt a behozatal mennyisége 27.6%-al, értéke pedig kereken 50%-kal emelkedett. Míg a nyersacziélban, rúdasakban és durva lemezekben mutatkozó behozatali többletünk csak átmeneti jeletgű, s a hirtelen bekövetkezett gazdasági fellendülésnek a következménye, annál figyelemreméltóbb a tégely - acziélrudakban, fehér és cziinkezett pléhben, valamint drótban mutatkozó behozatali többletünk. Ez a körülmény annál fontosabb, mivel a szóban forgó cikkek a vasfeldolgozó iparágak három legjeletékenyebb azon csoportjának alkotják

nyersanyagát, melynek cikkeiben a fogyasztás a két termelési statisztikai felvétel közötti időben a legnagyobb mértékben emelkedett. Pléhárúkból a következő cikkekben volt jelentékeny behozatali többletünk: kályhákban és takaréktűzhelyekben, más módon megmunkált pléhedényekben és az egyéb megmunkált pléhárúkból (pléhkanalak, dobozok, kávédarálók stb.). Drótárúban csupán a finoman készített drótfonadékok, lánczok és drótkötelek szerepelnek jelentékeny behozatali többlettel. Öntött vasárúkból jelentékeny a behozatali többlet. Az összes szerszámokban behozatali feleslegünk van. Még kapa és ásó dolgában, melyben pedig szerszámiparunk a legerősebb, sem fedezzük a szükségletet. Lakatosárúkból zárukban a legjelentékenyebb a behozatali többletünk. A szegek, szegecsek és csavarok csoportjában drótszegekben van a legjelentékenyebb behozatali többletünk, aminek oka a nyersanyag- és készárúkartelben keresendő. Transzmissiókban behozatalunk ugyanakkora, amilyen hazai termelésünk. Ennél kedvezőtlenebb behozatalunk arányszáma gőzszivattyúkban és gőzfecskendőkben, mivel a behozatali felesleg 373 ezer kor. értéket képvisel, ipari munkagépekben behozatalunk majdnem kétszerese hazai termelésünknek. Fémlemez-, apróárú, díszműárú, edények és evőeszközök gyártása fémiparunknak egyik legfejletlenebb ága; fogyasztásunknak 36%-át külföldi iparcikkekkel fedezzük.

Az üvegiparban öblös és táblaüvegben több mint 11 millió korona értékű behozatali feleslegünk van.

Faipari készgyártmányokból évről-évre növekszik a behozatalunk többlete.

A textilipar összes cikkeiben jelenleg 420 millió korona értéket képvisel a behozatali többlet, ami jellemző textilipari fogyasztásunk mérvére nézve. Ha csak a gyártmányokra vonatkozó adatokat vesszük figyelembe, látjuk, hogy p. o. az 1907. évben a kerek 1.102 millió kor. értékű behozatalban a textilárú 472 millió korona értéket képviselnek. (42.8%) Ruházati cikkekben szükségletünk nagy részét a külföldről kell beszerezni. Behozatalunk 98%-ka Ausztriából ered.

Behozatali többletünknek s így ipari elmaradottságunknak igen különbözők az okai.

Számos iparágban, így a vasiparban az öntött vasárú gyártásában, a fémlemez, apróárú, díszműárú, edények és evőeszközök gyártásában a képzett munkások hiányáról panaszkodnak. Különösen ott, ahol szaktudással és ízléssel rendelkező munkástörzsre van szükség, a vállalatnak magának kell nevelnie a munkásanyagot. Sokszor gyáraink hiányos berendezése és csekélyebb versenyképessége az ok, mint a szerszámiparban, melyben az utolsó évek folyamán meglevő exportpiacainkról is kiszorítottunk, mivel gyárosaink vonakod-

talc a modern, különben is gyorsabban termelő és tetszősebb külsejű árut szolgáltató eljárásokat alkalmazni.

Ipari termelésünk egy másik nagy hibája, hogy nem specializálódik, így p. o. több százra rugó gépipari termékeink között alig van néhány, melyeket speciális gyárak állítanak elő, minélfogva természetesen nem dolgoznak oly olcsón és nem is mindig oly szabatosan, mint a speciális gyárak.

Bőrgyártásunkban, melyre nézve pedig a fejlődésnek valamennyi feltétele megvan hazánkban, azt tapasztalhatjuk, hogy fejlődése a legutóbbi időkig a talp és a közönséges tehén felső bőrök, a timsós szattyán- és kordován bőrök ős idő óta üzött gyártásától eltekintve, megakadt. E jelenségnek oka részben a világconjuraturákban, részben hazánk speciális ipari és gazdasági viszonyban keresendő.

A textiliparban – hazai fogyasztásuk szempontjából ez igen fontos iparágban – ipari fejletlenségünk az alig másfélszázados textilgyáripar rohamos fejlődésének tudható be, mert a gyáripar alapját képező textil-házi és kisipar hazánkban is elég fejlett volt, s az országban kellő mennyiségben levő textilipari nyersanyagok: gyapjú, len és kender, ezen iparágak művelésére úgyszólván praedestináltak hazánkat. A textiltechnika óriási fejlődése, a gyapjút és lent pótló pamut és a kendert pótló juta rohamos elterjedése hazai textilgyáriparunk mai fejletlenségét eredményezték, mert ezen, a hazai földben gyökerező szálas anyagok feldolgozásának bevezetése csakis a külföldi fonótechnika eredményeinek cél tudatos alkalmazásával lehetséges, erre pedig csupán az utolsó 20-30 évben történt kezdeményezés. Ezen időből is a legutolsó 10 évre esik a textilgyáripar nagyobb arányú fejlődése, mely olyan biztató alapokon indult meg, hogy a természetszerű fejlődés időszükségleteinek határában belül tekintélyes textilgyáripar keletkezésére van kilátás.

Az eredmény máris mutatkozik, mert különösen a pamutfonó-ipar örvendetes fejlődést mutat. Pamutbehozatalunkról arra következtethetünk, hogy pamutfogyasztásunk aránylagos részesevé folytonosan növekszik, vagyis, hogy pamutfonóiparunk aránylag jobban fejlődik, mint az osztrák pamutfonóipar. A nyerspamutbehozatal nagy mennyiségének emelkedése (fogyasztásunk 1898-tól 1906-ig $160^{\circ}A'$ -kal növekedett) hazai pamutfonó-iparunk örvendetes fejlődésének kétségtelen jele, ami annál figyelemreméltóbb, mert e fejlődés a pamutiparnak nem éppen kedvező conjuncturális időszakára esik. Behozatalunk állandó csökkenése pamutfonalakban arról tanúskodik, hogy termelésünk nem csupán hogy lépést tartott fonalfogyasztásunk növekedésével, hanem határozottan haladást jelent.

Szövőiparunk is mindinkább tért hódít, amiről az a körülmény tesz tanúságot, hogy az osztrák szövőgyárak kivételében

a Magyarországra eső mennyiség csökkenő százalékkal szerepel Szövőiparunk e kedvező térfoglalása mindazonáltal nem jelenti a belső piacz dominálását, mivel Ausztriából évenként átlag 200 millió korona értékű árú kerül behozatalra.

A gőzgépeknél jelentékeny behozatali többletünk azon körülményre vezethető vissza, hogy az osztrák, cseh és morva gyárak késhegyig menő harcztot vívnek hazai, különben igen tekintélyesnek nevezhető gyártásunkkal. Örvedetes fejlődést mutat a gépgyártás terén a benzin-, gáz- stb. (explóziós) motorok gyártása. Behozatalunk nagy része e cikkben a kisebb teljesítményű kisipari és mezőgazdasági motorokra esik, s a külföld alacsonyabb áaira vezethető vissza.

A fémipart illetőleg aranytermelésünk örvedetes emelkedéséről kell megemlékeznünk. E fejlődés főleg a magánbánya- és zúzóműveknek köszönhető, melyek ma már az egész termelés $\frac{7}{9}$ -ét állítják elő, míg a kincstári művekre csupán $\frac{2}{9}$ rész esik. Ugyancsak a fémiparban örvedetes fejlődést mutat a fém fél- és készárúk gyártása (hámorok, hengerművek, cső- és drótygyártás). A nyers fém- és félgyártmányok összes behozatali többletéből 1898-ban 65.80% esett a fémgyártmányokra, 1906-ban pedig 34.28%-ra csökkent ez az arányszám.

A papirosanyaggyártó-iparban különösen a cellulóza termelése fejlődött kedvezően, mivel behozatalunk pangása mellett (közel 1 millió kor.) a kivitel kerek harmadfél milliőről, nyolczadfél millió koronára emelkedett, s kiviteli többletünk az 1903-7 évek átlagában 4 millió koronára rúgott.

Egyes iparágainkban nem csupán tekintélyes kivitelről, hanem egyenesen kiviteli többletről számol be a statisztika.

Így a gépgyártás terén a vízi kerekek és turbinák 8%-os kiviteli többletet mutatnak. A mezőgazdasági gépek között a kukoriczamorzsolóban van kiviteli többletünk. Vasúti járóművekben 3 millió koronán felüli kiviteli többletünk van.

Egyik-másik iparágunkban a hazai termelés éppen fedezi fogyasztásunkat. Így a tűzi és locomobilfecskendőknél a termelés 99%-át teszi a fogyasztásnak. A rézöntő és fém-esztergályos-iparban hazai termelésünk a belfogyasztásnak 91%-át fedezi.

Végre bizonyos csoportokban, illetőleg iparágakban visszaesést vagyunk kénytelenek megállapítani. Ilyen visszaesés a gépgyártás terén az ipari munkagépek csoportjában mutatkozik, még pedig a fémmegmunkáló gépek gyártásánál. A hazai vevőközönség nem szívesen keresi fel a magyar termelőt, s az olcsóbb fajtájú gépeket Ausztriából, a drágábbakat ellenben Németországból és Amerikából szerzi be. A fémiparban arany- és ezüstgyártásunk mutat az utolsó évtizedben visszaesést.

Külkereskedelmi statisztikánk arról az érdekes jelenségről tesz tanúságot, hogy bizonyos ipari cikkekben hazai fogyasztásunk nagy részét a külföldi behozatal fedezi, jóllehet termelésünk elég tetemes bennük. Ilyen esetekben ezen cikkek értékesítése a kivitelre kényszerít bennünket és tényleg tetemes kivitelünk van oly ipari termékekben, melyekből tulajdonképpen nagy a behozatali feleslegünk.

Így locomobilgyáraink a heves külföldi verseny következtében gyártmányaik 33%-át a külföldön kénytelenek elhelyezni, s az itthon értékesített hazai gyártmányok csupán 63%-át teszik az ország szükségletének. Mezőgazdasági gépek gyártásában a hazai termelés 58%-át teszi a hazai szükségletnek, de mivel termelésünk nagy része a külföldön nyer elhelyezést, tényleg csak 39% nyert fedezetet a hazai termékekkel. E csoportra nézve általában jellemző, hogy 1006-ban termelésünknek 00%-át voltunk kénytelenek a külföldön értékesíteni. Elektrotechnikai cikkekkel előállító gyáraink 1006-ban termelésük 35%-át értékesítették a külföldön. Pamutszövőiparunk kiviteléből $\frac{4}{5}$ Ausztriába, $\frac{1}{5}$ pedig a Balkán államokba irányul.

E ponton tehát az iparfejlesztés összeesik a kivitelfejlesztéssel és ezzel a magyarázatát leljük annak a bizonyos tekintetben laikus előtt érthetetlen tünetnek, hogy daczára állandó nagy behozatali többletünknek iparcikkekben, éppen iparcikkeink elhelyezhetése érdekében mesterségesen kell kivitelünket fejleszteni.

A közös vámterületen folyó iparfejlesztés nem csekély akadályokba ütközik. Az iparfejlesztési emlékirat felelőit egy-néhány ilyen példát, melyekből kitűnik, hogy a magyar ipar első hajtásai késhegyig menő versenynek vannak kitéve Ausztria részéről.

Vasiparunk arról panaszkodik, hogy az újonnan alakuló magyar gyárak üzembehelyezését követő rövid időn belül az osztrák versenyvállalatok az önköltségek alá süllyesztik az árakat, ekként igyekezvén keletkezésükkor lehetetlenné tenni az új gyárak fennállását. Példa erre a győri füstcsőgyár esete, ahol a verseny egy időben 75% engedményt adott az alapról; egyik hazai gyár pedig lópatkógyártó üzemágát rövid időn belül azért volt kénytelen bezúntatni, mert a hazai nyersanyagárak mellett nem bírt megküzdeni az osztrák gyárak versenyével. Hasonló okból nem képesek kézművesárukat gyártó üzemünk felvirágoztatni. Az osztrák ipar oly nyomást gyakorol rájuk, hogy nem bírják ki a versenyt.

A papirosiparban arról panaszkodnak, hogy szivarkahüvelyben, szivarkapapirosban és csomagocskákban termelésünknek rendkívül nehéz az egyes, jól bevezetett osztrák gyártmányokat kiszorítani.

Ide tartoznak a kartellek okozta nehézségek, melyek a kormány legmesszebb menő támogatása mellett is megakadályozhatják egyik-másik iparágunk fejlesztését. Az ilyen társadalmi alapon álló, a magángazdaság körébe tartozó alakulatokkal, illetőleg actiókkal szemben tehetetlen az államhatalom, mivel nem avatkozhatik a másik állam souverain jogaiba. Ezekben az esetekben csupán fokozottabb anyagi támogatással daczolhatunk a versenynyel.

Iparfejlődésünk akadályai azonban szerencsére nem általánosak. Ellenérvül áll a pamutfonóipar esete, mely közbeneső vámok nélkül és a fejlett osztrák ipar daczára örvendetesen fejlődött, sőt Ausztriában is fokozatosan tért hódított.

Sorra vettük gyáripari termelésünk fontosabb csoportjait, végül az utolsó tíz esztendő mérlegét kell megszerkesztenünk.

A közös vámterületen a fejlett osztrák ipar termelésének vámvédelmet biztosítván, a vámokban rejlő praemiumot egyéb alapítási segély alakjában juttatott támogatással kellett helyettesíteni. E segítség, mivel közvetlen alakban történt, sokaknak feltűnő nagynak tetszhetnék, pedig valójában sokkal csekélyebb, mint a védvámok okozta áremelkedésből folyó haszon.

Ezért iparfejlesztésünk eredményei sem lehetnek oly szembeötlők, mintha, teszem, védvámokkal sánczoltuk volna el magunkat Ausztria elől, másrészt azonban az átmenet sem volt olyan romboló, a fennálló viszonyokat alapjukból kiforgató, mintha máról holnapra akartuk volna termelési és értékesítési viszonyainkat megváltoztatni.

Az iparfejlesztés eredményeit vizsgálva, külön kell tárgyalnunk a kisipart és a gyáripart.

A kisipar fejlődésére, vagy legalább is arra, hogy az 1900. óta nem indult pusztulásnak, csupán bizonyos külső jelek alapján következtethetünk. Igen örvendetes jelenség, hogy a kisipar körében mindinkább tért foglal a motorok használata. További támpontul szolgálhat a kisipar legfontosabb érdeképviselőiteinek, az ipartestületeknek jelentékeny megizmosodása. Az ipartestületek tagjainak száma az utolsó 5 év alatt 14.96%-kal emelkedett. Az ipartestületek megizmosodásának további jele vagyunk gyarapodása. 1901-1906-ig 42.3%-kal növekedett a vagyunk. A kisipar fejlődéséről tanúskodik végre az a körülmény, hogy az évenként kiadott iparengedélyek és igazolványok száma 1907-ben 45.461-ről 53.915-re, 1908-ban pedig 53.915-ről 57.040-re emelkedett.

A gyáriparban az utolsó tíz év alatt (1898-1908) a felvett gyárak száma 2.545-ről 4.832-re, vagyis 89.86%-kal, a munkások száma 232.186-ről 371.496-ra, vagyis 60%-kal és a termelés 1 366,917.031-kről 2.448,384.014 kra, vagyis 79.12%-kal emelkedett.

Ezek a számok a gyáripar abszolút emelkedését mutatják

be és igen kedvezőek. Ha az ugyanezen idő alatt jelentkezett fogyasztással hasonlítjuk össze őket, vagyis azt keressük, hogy a fogyasztásnak hány százalékát fedezte tíz év előtt és fedezi ma a belföldi ipari termelés, már kedvezőtlenebb az eredmény, mivel 1898-ban gyári termelésünk még 86.4%-át fedezte a hazai fogyasztásnak, ugyanez az arányszám pedig 1906-ban 77.7%-ra esett.

A szóban forgó emlékirat ebből arra következtet, hogy a megkezdett munka jó csapáson halad, csak hogy nagyobb erélyvel, nagyobb anyagi áldozatokkal kell folytatni. Bár lehetnek, kik a közzétett eredményből az iparfejlesztő actió sikertelen voltára s ennek következtében arra fognak következtetni, hogy az – úgy is hiábavaló lévén – elejtendő, azok, kik az ország fő termelési ágának válságos helyzetét tartják szemük előtt és félnek minden romboló radicalis átalakulástól, e keztyüs kézzel folytatott iparfejlesztés jelen irányát helyesnek s annak eredményeit – a rendelkezésre álló eszközökhöz képest – kielégítőnek fogják találni.

Sóvári Schneider Sándor.

Az üzleti reklám elfajulása.

Mintegy két évvel ezelőtt SOMBART WERNER, az ismert német közgazdasági és socialpolitikai író a »Morgen« című folyóirat hasábjain pellengérré állította a modern üzleti élet legfélelmesebb harci eszközét: a reklámot. Bizonyos óvatosan formulázott fentartások mellett szószerint az erkölcstelenség bélyegét nyomta rá. E merész állásfoglalásra nagy hévvel, s láthatóan személyes éllel indult meg a vita a német közvélemény egyes közismeretű hangos szócsöveiben: úgy napilapokban, mint szakközlönyökben és tudományos szemlékben.

A vitázó feleknek nem sikerült egymást meggyőzniük az eszmék nyilvánításának keretén belül, sőt eredménytelennek bizonyult egyes körök arra irányuló kísérlete is, hogy SOMKART tudományos meggyőződése hirdetéseért a berlini kereskedő-egyesület fentartotta kereskedelmi akadémián viselt tanári állásának elvesztésével bünhődjék. A szélsőséges vélemények mellett azonban a nagy vitaanyagból kikristályosodott az az egyértelmű álláspont, hogy a reklám a maga phantastikus s meglepő fordulataival nemcsak lendületet visz a gazdasági életbe, hanem nagy érdekeket is sérthet, sőt széles társa-

dalmi rétegek erkölcsi felfogásába is beleütközhetik. A közérdek nézőpontjából, ebben a megállapításban fejeződik ki az egész kérdésnek egyik lég-figyelemre méltóbb gyakorlati jelentősége.

A reklám, mely az áruforgalom gazdasági tényezői közé lélektani elemeket az eddiginél nagyobb mérvben iktat, egyszersmind az áruforgalom lebonyolítása kapcsán az activ szerepet vivő gazdasági alanyok egymáshoz való vonatkozásaiban meglepő sokféleséggel új életviszonyokat teremt. Ezek az életviszonyok pedig, amire a fenti megállapítás mellett a hazai gyakorlat tanúságai is figyelmeztetnek, megértek arra, hogy egyéb életviszonyokkal parancsolóan egyensúlyba hozassanak; a jogi szabályozás kimért keretei közé szoríttassanak.

Manapság már az üzleti reklám az áruforgalmat kísérő emberi tevékenység oly jelentős részét foglalja le, mely az evvel járó kiadásokat a termelési költség első rangú tételévé teszi. Az üzleti reklám továbbá amellett, hogy a nemzeti vagyon forgalom nem kis részét felemésztí s eleddig nem is sejtett mérvben nyújt új munkaalkalmakat, a közfelfogásra nemcsak a gazdasági viszonyok, de a társadalmi élet egyéb megnyilatkozásai tekintetében is bámulatos, mondhatnánk, suggestiv hatást gyakorol. A közfelfogás emez új alakulásával pedig a fenálló jogrendnél; is számolnia kell; rendező és irányító szerepét be kell töltenie.

Gazdasági életünkre mi sem jellemzőbb annál a ténynél, hogy úgy a hazai termelésben, mint az áru- és pénzforgalomban a kezdetleges gazdasági alakulatok mellett az egyéni érvényesülés versenye oly ideológiát, oly harcmodort vált ki, oly fegyvereket forgat, melyelv a legelőhaladottabb culturállamokban is csak fejlődésük legutolsó fejlődési fokán jöttek alkalmazásba. így áll a dolog nálunk a reklámmal is.

Ezúttal nem terjeszkedünk ki annak a tárgyalására/hogy a reklám mint az áruértékesítés körüli munkafolyamat egyik fontos tényezője, mily külső sikereket biztosít. Egyedül arra a feltűnő jelenségre mutatunk rá, hogy míg elsőrendű szükségégek kielégítését szolgáló ipari és kereskedelmi vállalataink osztalékukat általában szűkre szabják; s egy-egy nagyobb emelkedés csaknem a ritkaságok közé tartozik: szinte amerikaiias üzleti eredményeket érnek el azok a vállalatok, melyek szolgáltatása s a reklám eszközeinek általuk való felhasználása a jól felfogott közérdek szempontjából a legkevésbé sem helyeselhető.

Hogy az üzleti reklámmal nemcsak élni, hanem sajnos igen gyakran visszaélni is lehet, az már nálunk is oly közkeletű megállapítás, mely előtt eddig sem hunyhattunk szemet, de újabban ez irányból sociális együttérzésünket is súlyos támadások érik.

A tényállás közismeretű voltánál fogva nem terjesztjük ki a hivatkozást a különféle gyakran ártalmas, de a legtöbbször hasznavehetetlen házi gyógyszerekre, a speciálisan magyar sóborszesz-folyadékokra, a többnyire külföldi gyárosok ezer tárgyából álló »mese olcsó« ajánlataira, a gyanús üzletfelosztásból eredő meglepő árleszállításokra, s a mulatóhelyek népszerűsítését feltűnő sikerrel előmozdító körmönfont hirdetésekre. Gondoljunk csak végül azokra a szemrontó világító reklámtáblákra, amelyek időről-időre változó fény- és színpompájukkal a nagyvárosi ember úgyszólván agyonzaklatott látóidegeit a végső erőlködésre kényszerítik. De szemünkbe ötlenek újabban már oly túlkapások is, melyek szemérmetlen módon az emberi munkaerő meg nem engedhető kihasználásába kapcsolódnak bele.

Az üzleti kirakatok kétségenkívül kiváltkép reklám-czélokat szolgálnak. Jól tudjuk, hogy a kirakat-rendezés ma már az elárusítói tevékenység egyik legnehezebb s leghathatósabb feladata. A külföldi nagyvárosok kirakatai valósággal phantastikus panorámákat nyújtanak, amelyek nagyban hozzájárulnak az utcai forgalom festői hatásainak fokozásához; különösen mióta a mozgó figurák diadalmasan bevonulva kiszorítják a merev bábukat. Mindaddig míg a hatáskeltés eszközei élettelen tárgyak vagy legalább is nem emberi személyek s a jóízlés követelményei sérelmet nem szenvednek, beavatkozásra nem találhatunk elég okot. Ámde visszatekintést kelthet immár az a legújabb fogás, a melylyel egyik fővárosi kereskedő csalogatja be vevőit. Üzlethelyiségének kirakatába ülteti egy-egy alkalmazottját, kezében az üzlet reklámárújával, aki bizonyára csekély fizetségért vállalkozik erre az emberhez nem méltó szerepre.

Itt nagymérvű elfajulással állunk szembe. Legalább is annyi bizonyos, – sok minden egyébről említést sem téve – hogy a nálunk még uralkodó közfelfogás mellett a szóban forgó kirakatban gyakran ülő női alkalmazottnak erkölcsi jó híre közvetlen és távolabbi környezete élőit jelentékenyen s reá nézve esetleg tragikus eredménnyel csökken. Nem is hangsúlyozom, hogy a feltűnés-keltés eme módja súlyosan sérti a jó üzleti reklám egyik alaptörvényét: az esztétikai összhangot.

E rövid szemlélődés keretéből kinőne a kérdés további részletezése. Az üzleti reklám a gazdasági élet annyi bonyolult viszonyával fonódott össze, hogy kimerítő ismertetésre ezúttal nem vállalkozhatnánk. Célunk csak arra irányult, hogy egyes visszáságok kiemelése mellett a reklámügy egyik nagy socialpolitikai fontosságára rámutassunk. A tanúságokat is e szempontból foglaljuk össze. Elsősorban érdekes és nagy-szükséget pótolna teljes és alapos statisztika készítése. Továbbá

gondoskodniok kell szakköreinknek arról, hogy akkor, midőn a tisztességtelen verseny szabályozásáról szóló s már több oldalról sürgetett törvénytervezetben az üzleti reklám ügye is tárgyalás alá kerül, rendelkezések tétessenek a fennebb jelzett visszaságok megelőzése, illetőleg megszüntetése céljából.

Illés Imre.

Jogtudomány.

Erkölcstelen ügyletek

(Dr. Trocsányi József: *Erkölcstelen ügyletek. (Turpis causa). Magánjogi tanulmány.* Budapest, 1909. – Grill K. könyvk. – Ára 5 K. 250 old.)

»A jó erkölcsökbe ütköző ügyletek semmisesek« jelentette ki a római jog: »Omnia quae contra bonos mores vel in pactum vel in Stipulationem! deducuntur, nullius momenti sunt. (Diocletianus et Maximilianus, C. 8. 38 (39) 4.). A római jognak ezt a tételét, mely az erkölcsiségre vonatkozó szabályokat vitte be a jog rendszerébe, az összes modern törvényhozások átvették. A mi leendő polgári törvénykönyvünknek tervezete (950. §.) is kimondja, hogy: »*erkölcstelen tartalmú* vagy a *közrendbe ütköző* szerződés semmis«.

A közrendbe ütközés ismervének megállapítása nem nehéz feladat: egyedül a mindenkori tételes törvények, illetőleg kútfőkben foglalt tiltó szabályok figyelemmel kísérését és összegyűjtését tételezván föl.

Annál nehezebb feladat elé állítja a bírót az előbbi kategória: az »*erkölcstelenség*«, vagy a »*jó erkölcsökbe ütközés*«.

Oly fogalommal állunk itt is szemben, melyet a modern jogtudomány irodalma közönségesen »biztonsági szelep«-nek (Ventilbegriff) szokott nevezni. A törvényrendelet óvakodik attól, hogy bizonyos jelenségek körét közvetlenül és kellő részletességgel szabályozza; megelégszik azzal, hogy egy másik forrásanyag (jelen esetben: a mindenkori *erkölcsi felfogás*) ismeretkörüre utal, annak fogalomképzését fogadja el és annak alkalmazását vagy kifejezetten, vagy implicite a bíró feladatává teszi. Ezáltal a törvényhozó csakugyan »biztosító-szelepet« alkalmaz, mert a jogrendszert a merev mozdulatlanság hátrányaitól óvja meg, lehetővé tevén azt, hogy a beállított rugalmas forgalom fejlődésre képes értelmezése

által a jogszabály soha el ne avuljon, hanem mindvégig alkalmazható maradjon.

Abban a nagy irodalmi vitában, mely a mai magánjogtudomány férfiai első sorban foglalkoztatja (szabadjog, stb.), e rugalmas fogalmak rendkívül nagy szerepet játszanak, bizonyoságául annak, hogy az életképes jogalkalmazás nagyon is összeegyeztethető a legális törvényértelmezés elveivel. És e fogalmaknak éppen legtipikusabb példájául az »erkölcstelen« szerződések, illetőleg ügyletekre vonatkozó szabályt szokás felemlíteni.

A kérdés módszertani beállításánál (7-37. o.), ahol t. i. az »erkölcs« és »jog« viszonyának tisztázását tűzte ki szerzőnk célul, a most kiemelt szempont irodalmának értékesítését nagy haszonnal vihette volna keresztül. Így azonban az »I. fejezet«-ben kifejtettek kevesebb gyakorlati haszonnal járnak a mű tulajdonkepeni jogi részeire nézve. A »jogi és erkölcsi szabályok viszonyának megvilágítása« kapcsolatban az »emberi cselekvés szociális szabályainak céljára« vonatkozó fejtegetésekkel nem mutat föl eléggé szerves összefüggést a II. és III. fejezetek anyagjával. Követve a legújabb német irodalmat, helyesebb lett volna a jog és erkölcs viszonyait az említett módszertani alapon szemléltetni.

A szerző egyébként – ami a meritumot illeti – első sorban a »törvénybe ütköző ügyletek« elhatárolásával foglalkozik, figyelmesen kiszemelve mindazokat a tételes jogi intézkedéseinket, melyeknek hasznát veheti. Azután rátér az erkölcstelen ügyletekre és egészben véve igen logikus alap gondolatok igénybevételével foglalja rendszerbe azokat a tipikus tényálladékokat, melyeket részint a közzétett joggyakorlat, részint a hazai és külföldi irodalom segítségével felállított. A szerző munkásságát alaposnak és lelkiismeretesnek találjuk; úgy a kérdés ezutáni irodalma, mint a joggyakorlat hasznát veheti ez eredményeknek.

Szívesen láttuk volna ugyan a manapság aktuális részletkérdéseknek behatóbb tárgyalását (szerződésszegésre való felbujtás, kizárás, bojkott, tarifális (kollektív) szerződések stb.), valamint a mű 62. oldalán a szerződésszegés és tiltott cselekmény viszonya kérdésében ALMÁSI alapján elfoglalt álláspontjának közelebbi igazolását, különös tekintettel azokra, miket úgy SZLADITS KÁROLY, valamint e sorok írója a »Jogtudományi Közlöny« 43. évf. 3. számában (1908.) kifejtettek.

Egyébként azonban szerzőnk rendszeres és eléggé kimerítő jogászi kifejtését adja a kérdésnek, mely hazai jogi irodalmunkban monographikus feldolgozásban mindeddig nem részesült; a mű megjelenése tehát előnyösen gazdagítja szakirodalmunkat.

Kiss Géza.

Társadalmi politika.

A modern társadalmak életjelenségei.

(Német munkásleány-otthonok. – Posta-, távíró- és telefon-leányok clubja.
- Védelem a munkanélküliség ellen.)

A női művelt társadalmak egyre hathatósabban igyekeznek érvényre juttatni az eszményi értelemben vett feminizmusnak azt a nem csekély jelentőségű célját is, hogy létfentartásuk biztosítása végett már tisztességes kereseti forrásokhoz jutott, de az élet ezernyi csábításainak kitett fiatal nők az alkalmaztatásuk helyén kívül is megfelelő társadalmi védelemben részesüljenek. Ennek az eléggé nem méltányolható törekvésnek kivannak biztos alapot nyújtani többek közt újabban az u. n. *munkásleány-otthonok* Németországban. Ez intézmények amellet, hogy a családi élet hiányát pótolják oly fiatal nőkre nézve, akik kenyérkereset dolgában teljesen önmagukra vannak hagyatva: elsősorú szórakozó helyek is, melyek enyhítik az életviszonyok ridegségét s egyúttal léleknesesítő hatásuk is kétségtelen.

Berlinben ez időszerint – úgy tudom – négy ilyen munkásleány-otthon áll fenn, melynek tagjai rendkívül kedvező árak mellett részesülhetnek ott teljes ellátásban. A mai megélhetési viszonyokhoz mérten oly végtelenül csekély ellenszolgáltatásért, amilyenhez az angol, francia idevágó emberbaráti intézményeknél is aligha van hasonló. Berlinben ugyanis ez otthonokban egy ebéd 25 fillérbe kerül, kettős húsadaggal pedig 35 fillérbe; a főzelékek vagy leves ára külön 5 fillér, italok gyanánt pedig gyümölcsle vagy egyéb alkoholmentes folyadékok szolgálnak potom 2-3 fillérért.

E munkásleány-otthonokban különös gondot fordítanak arra, hogy a bennlakók főként estéiket a lehető legkellemesebben s amellet hasznosan töltsék. Rendkívül látogatottak az otthonok által időnként rendezett hangversenyek, melyeknek szereplői kizárólag a munkásleányok. Olvastam olyan tudósítást e hangversenyekről, melynek feljegyzése szerint több, mint ötszáz vendég jelent meg egy-egy ilyen estélyen. De vannak azután esténként rendszeres varró- és főzőtanfolyamok is szakképzett vezetők felügyelete alatt, a legfontosabb háztartási teendőkkel ismertetvén meg a nappal nehéz gyári munkákkal elfoglalt leányokat.

Nemrégiben Chemnitzben, ebben a typicus gyárvárosban, alapítottak egy hasonló munkásleány-otthont kezdetben huszonhat taggal; ámde a tagok száma azóta már megkétszereződött.

Annak a tetszetős, modern épületnek, melyet csak a közelmúltban adtak át rendeltetésének a párizsi Rue de Lille elegáns házsorai között, nagy jövője van. Akik életet adtak neki, néhány párizsi gyáros és pénzember, mindenképen Istennek tetsző dolgot cselekedtek. Mert az új intézmény a postás-, távíró- és telefon-nők clubja, mely ebben a rue de Lille-i kis Tusculanumban diadalmas pályafutásnak indult, éppen ott a csábító világvárosban, a nőkérdés s általában a társadalmi politika szempontjából is nagy horderejű. Végcélja lényegében ugyanaz, mint amit már fentebb a német munkásleány-otthonoknál láttunk: biztos menhelyet és kellemes szórakozást nyújtani a párizsi posta-, távíró- és telefonhivatalok női alkalmazottainak.

Túlzás nélkül el lehet mondani, hogy a kör helyiségei modern kényelemmel vannak berendezve, kellőképpen szem előtt tartva az egészségügy legfőbb követelményeit. Tágas, világos szobák egyszerű, de mindenképp izléeses bútorozással. A hálószobák 200 bennlakó használatára vannak berendezve. Párizsról s ott az önmagukra utalt fiatal leányokat fenyegető ezernyi veszedelemtől lévén szó, egy perczig sem csodálkozhatunk azon, hogy az ekként meghatározott létszám már azonnal a megnyitás napján teljesen betelt úgyannyira, hogy a künmaradottak befogadására egy másik hasonló, de nagyobb épület létesítését kellett tervbe venni. A díj aránylag itt is fölötte csekély: a teljes ellátás 15-20 frankba kerül hónapoként.

Hogy az úgynevezett tömegnyomor mai korszakában, mikor a proletarismus egyre nagyobb arányokat ölt, a modern társadalmi intézmények közt talán legelső sorban kellene ismertetnünk a munkanélküliség elleni védekezést, az minden kétségen felül áll. Ez elsőrendű fontosságú kérdés kedvező, avagy kevésbé szerencsés megoldása szerint fog kialakulni a jövő társadalma, melynek egyes előrevetett árnyékaival már egyre sűrűbben találkozhatunk. A munkanélküliség elleni védelem különböző arányairól hadd szóljon az itt következő rövid kimutatás.

Franciaországban 1904-ben 4.227 munkásegylet állt fenn, melyekben a szervezett munkásság 715.576 taggal volt képviselve; az úgynevezett »vegyes« egyesületek száma ugyanekkor 151-re ment s az ezekben tömörülő munkástagok száma jóval felülhaladta a 86.000-et. Egybevetve most már ezeket a létszámokat az ország teljes munkásnépességének arányai-val, megállapíthatjuk, hogy a szervezett munkásság ennek nem kevesebb, mint 13%-át; eszi s ez utóbbiak közül is 8% nő. Meglepően nagyarányú a szövetkezés Belgiumban, hol már kilencz évvel ezelőtt – 1901-ben – is 132.000 munkás-

szövetkezet kért magának helyet a társadalom gépezetében. A különböző pártnyalatok szerint ezek a testületek ekként oszlanak meg: 73%, tehát bőven túlnyomó rész a socialista-szövetkezet; utána következnek 11%-al a semleges szervezetek: 10% a keresztény egyesületekhez, a hátralevő 8% pedig a szabadelvűpárt kötelékébe tartozik. Az arányok mai napig is megfelelnek ennek, a szervezetek száma azonban egyre jobban növekedik.

Természetesen leghatalmasabbak az arányok ezen a téren is az Egyesült-Államokban, ahol csak öt évvel ezelőtt is jóval több volt a szervezett munkásság száma két milliónál; legnagyobb szervezetük a *Federation of Labour*.

Az elősorolt szervezetek a munkanélküliség elleni védelmet különböző rendszerek szerint igyekeznek érvényre juttatni. Egyesek az önszegély elvét követik, mint p. o. Nagybritannia, míg Svájcban s itt is St. Gallenban, Baselben és Zürichben a kényszerítő biztosítási rendszer van elfogadva.

Zsoldos Benő.

Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

Az egyesület 1910. évi rendes közgyűlése.

Folyó évi márcziushó 10-én tartotta egyesületünk harmadik rendes évi közgyűlését nagyszámú egyesületi tag és érdeklődő részvételével. Elnöklő igazgató, JANCÓS BENEDEK a következő beszéddel nyitotta meg a közgyűlést:

»*Mélyen tisztelt közgyűlés!* Mint a Magyar Társadalomtudományi Egyesület egyik igazgatójának, nekem jutott osztályrészül az a kötelesség, hogy egyesületünk harmadik rendes közgyűlését elnöki minőségben megnyissam és vezessem. Az elmúlt három év alapszabályaink értelmében is egy rövid lustrumot jelent, amennyiben az egyesület élén álló három tagú igazgatóság megbízatása a mai közgyűléssel lejár és az arra vonatkozó intézkedés joga, hogy kiket bízson meg újabb három évre az egyesület ügyeinek vezetésével? – visszaáll a tagok egyetemét képviselő közgyűlésre. Ez a körülmény hivatalosan is kötelességemmé teszi, hogy elnöki megnyitó beszédemben összefoglaló rövidséggel felvessem a kérdést, hogy egyesületünk három éves múltjában megfelelt-e

azoknak a feladatoknak és várakozásoknak, amelyeknek megoldására s teljesítésére vállalkozott.

De eltekintve ettől a külső indítéktól, nem tévedek, ha azt állítom, hogy önmagában is szükség van arra, hogy akik egy bizonyos feladat teljesítésére vállalkoztak, időnként legalább egy perczre megálljanak s magokat a legszigorúbb önvizsgálat alá vetve, megkérdézzék, hogy helyes volt-e az út, amelyet követlek és alkalmasok-e az eszközök, amelyeket használtak azoknak a feladatoknak megoldására és ama czélok megvalósítására, amelyeket nemcsak magok elé tűztek, amikor munkába fogtak, hanem amelyeknek érdekében a közönség bizalmát, anyagi és erkölcsi támogatását kérték és biztosítani is igyekeztek?

Negyedfél évvel ezelőtt fordult egyesületünk mai tagjainak egy csoportja azzal a felhívással a magyar értelmiséghez, hogy segítsen megalakítani egy olyan tudományos egyesületet, amelyik feladatává a társadalomtudományoknak önálló és haladó irányban, de egyúttal magyar szellemben való művelését szándékozik tenni. E férfiakat nem egyéni ambitio, vagy a közéleti szereplés általában véve jogos vágya ösztökölte erre a lépésre, hanem a legnehezebb és a legkomolyabb kötelesség parancsoló szava.

Közéletünk, sőt politikai és társadalmi fejlődésünk is ebben az időben egyikéhez érkezett a legváltóságosabb forduló pontoknak. A megelőzően lezajlott nagy és a nemzet lelkét egész mélyéig megrázó pártpolitikai küzdelmek viharában olyan gazdasági, társadalmi, sőt tudományos és művészeti eszmeáramlatok vetődtek felszínre, amelyek az említett nagy pártpolitikai küzdelmeket megelőző idők csendjében még nem érezthették egész erejük hatását; amelyek egyrészt csak kevesek sajátjának látszóttak, másrészt pedig olyan idegen talajban gyökeredző és élő elméleteknek, amelyek a magyar élet földjében nem hogy buja tenyészetre, hanem még csak vegetálásra sem számíthatnak. A magyar közszellemet jellemző quetismus csak keveseknek tette lehetővé, hogy meglássák azt a különböző irányokból jövő és különböző forrásokból táplálkozó áramlatot, amelyik a magyar társadalomnak különösen újabb és fiatalabb rétegeit nap-nap után egyre jobban áthatotta. A közéletben pusztító vihar azonban szárnyakat kölcsönzött annak. Felszabadította a közélet előbb létezett nyugalmanak természetes nyomása alól és mikor a nemzeti erőket és vágyakat letörni akaró hatalom meglátta benne a maga szövetségeseit, egyszerre komoly számbavételt, sőt aggodalmat okozó tényezővé lett.

Ilyenné lett nem a benne rejlő erő és a dolgok természetes fejlődésének, hanem tanításainak és törekvéseinek következő dogmaszerű megfogalmazása következtében: A nemzeti

gondolat, amely a magyarság lelkét áthatotta, az állami önállóság és függetlenség amaz impetuusos vágya, amely az éppen most elviharzott nagy pártpolitikai harcok mozgató erejét alkotta, lényegében ellentétes az emberi haladás, a népszabadság és a modern democratia követelményeivel. Tehát, ha lépést akarunk tartani politikában, társadalmi, gazdasági és kulturális alkotásokban a művelt Nyugattal, mondjunk le a nemzeti gondolatról; dobjuk a lomtárba nemzeti politikánk eddigi hagyományait, mert ez a követelés nem egyszerű vélemény, hanem a kérlelhetetlen szigorúságú természetű törvényhez hasonló követelménye annak a tudománynak, amelynek neve sociologia s amelynek szerintök ők nemcsak egyedül való ismerői, hanem kizárólagosan szabadalmazott hirdetői és apostolai is. A tudomány és a haladás nevében hadat izentek a nemzeti gondolatnak, a hazafiságnak és annak az eszménynek, amelyet nemcsak a magyar értelmiségnek, hanem a magyar nép millióinak is lelkébe bele nevelt egy ezer éves történelemnek minden közös dicsősége, minden közös gyásza és szenvedése.

Egészen természetesnek, sőt társadalomtudományi törvényszerűségnek tekinthető, hogy ez a szélsőség nemcsak provokálta az ellenkező irányú szélsőséget, hanem táplálékot és erőt is adott neki, megszorítván azoknak táborát, akik azt szerették mindig hirdetni, hogy a nemzeti gondolat csak úgy menthető meg, a társadalom erkölcsi rendje csak úgy védhető meg, ha szakítunk a XIX. század szabadelvűségével, ha szembehelyezkedünk az emberi haladás és a democratia követelményeivel.

Amily gyors hódítást tett az előbbi szélsőség dogmája nemcsak a munkásságnak, hanem az értelmiségnek is újabb és fiatalabb rétegeiben, éppen olyan divatossá kezdett lenni az utóbbi szélsőség tanítása a magyar társadalom szilárdabb alkotású és nemzetiesebb gondolkozású köreiből. Ez a tanítás is magára öltötte a sociologia törvényszerű igazságának köntösét. Ez az irányzat is éppen úgy a tudomány nevében indította meg a harcot a haladás ellen, miként a másik szélsőség a nemzeti gondolat és a hazafiság ellen.

E két ellentétes áramlat hatása következtében a közéletben nemcsak hatásban, hanem számban is egyre gyöngült azoknak a férfiaknak csoportja, akik úgy gondolkodtak, hogy a jelzett kettős irány közül egyik sem követhető, mert mind a kettő nyilvánvaló ellentétben van politikai, közművelődési és nemzeti fejlődésünk utolsó száz éves történelmének összes eredményeivel. Azzal a fejlődéssel, amelynek történelme azt tanítja, hogy nálunk a nemzeti gondolat sohasem állott egy percig sem az általános emberi haladás nagy érdekeivel ellenségesen szemben és hogy viszont, az a magyar szabadelvű-

ség, amely megteremtette a mai magyar államot, amelynél nemzetibb, egészségesebb, műveltebb és gazdagabb sohasem volt ez az ország, egy perczig sem volt még csak közömbös sem a nemzeti gondolat iránt. Ellenkezően, ő volt ennek mind'g a legerősebb sugalmazója, erősítője és szövetségese. Es, hogy ebből a száz éves történelemből csak egyetlen igazság vonható le: az, hogy nálunk az általános emberi haladás minden követelése megvalósítható a nemzeti gondolat sérelme nélkül.

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület jelenlegi tagjainak az a csoportja, amelyik 1906 november havában ez egyesület megalapításának érdekében felhívással fordult a magyar értelmiséghez, annak a politikai, közgazdasági és közművelődési irányzatnak szándékozott kibontani lobogóját, amelyik ez utolsó száz éves fejlődésnek alapján valóságos kategorikus imperativusa annak a democrata modern és magyar államnak, a melyik a magyar reformkorszaknak, a negyvennyolczas democrata és szabadelvű hagyományoknál: alapján munkálkodik. Es a mely irány éppen e természeténél fogva, nem a két szélsőség között elvezető középút, hanem egyenes és önálló folytatása annak a magyar politikai, társadalmi és közművelődési fejlődésnek, amely mögött egy száz éves történelmi múlt áll a maga nagy tanulságaival és eredményeivel.

Ez a szellem, ez a felfogás tükrözik vissza ez első felhívásnak egész tartalmából, a melyet hadd jellemezzem egy kissé közelebbről is következő befejező szakasza: Szükségeseznek tartjuk, hogy a társadalomtudományoknak magyar szellemű és történelmi alapon álló, de a korral haladó s lehetőleg sokoldalú művelésére a magyar nemzeti továbbfejlődés szolgálatára megfelelő szervezet létesüljön. A magyar társadalomtudományi egyesületnek hazánk nagy társadalmi, gazdasági és nemzeti kérdéseivel kell foglalkoznia, de szigorúan tudományos: azaz tárgyias és összehasonlító alapon minden egyoldalúságnak, minden pártpolitikai irányzatnak és személyes tekinteteknek kerülésével.

Mire a Magyar Társadalomtudományi Egyesület – mélyen tisztelt közgyűlés! – ez előtt három évvel vállalkozott, az nemcsak a nemzeti gondolat és a szabadelvű haladás érdekében történt, hanem egyúttal társadalmi actio szervezése is volt a tudományos gondolkodás szabadságának és függetlenségének védelmére. A tudományos vizsgálódás szabadságát a a társadalomtudományokban a tudományos dogmáknak egyre jobban kizárólagossá váló absolut uralma fenyegette ebben az időben. A tudományos dogmák ez absolutizmusa pedig éppen olyan, sőt talán még erősebb ellensége a tudományos szabadvizsgálódásnak s ennek következtében a haladásnak,

mint az egyházak dogmái. Nemcsak a theologiai természetű dogmák tekintélye akadály a tudományos fejlődésnek, hanem akárcsak a marxizmus dogmái is. Alapjában véve semmi különbség sincs abban, hogy engem saját egyházam anathemája, vagy a polgári hatalom tiltó szava állít-e meg tudományos vizsgálódásaimban, vagy az, amelyiket az egyedül üdvözítő történelmi materializmus, vagy a marxizmus nevében uralkodó értelmi és erkölcsi terrorizmus mond ki reám átok gyanánt?

A tudomány szabadságát akartuk védelmezni, mikor megalkotottuk az ellenkező áramlatok absolutismusa ellen való védekezés szervezetéül egyesületünket. Teret és alkalmat akartunk szerezni egyesületünk különböző intézményeinek és szerveinek segítségével mindazoknak, akik nem állottak, vagy nem akartak semmiféle tudományos dogma szolgálatába állani. Akik velünk együtt Lessing híres mondását követve, úgy gondolkodtak, hogy ha a teremtő egyik kezében magát a kész igazságot tartaná, a másokban pedig csak az igazság után való törekvést, minden habozás nélkül ez utóbbit választanák.

A mennyire erőssé tett minket ez az álláspont tudományos vizsgálataink szabad voltát illetően, éppen annyira akadályozott abban, hogy egyesületünk működését a lefolyt három év alatt külső sikerekben gazdaggá tegyük, hogy meglepő, bár esetleg felszínes hatást gyakorolhassunk az értelmiség szélesebb körű rétegeire, vagy akár az alsóbb néposztályok tömegeire is. Tisztán tudományos és ennek következtében tárgyilagos álláspontunk, továbbá vizsgálódásainknak és kritikánknak ez álláspontból folyó módszere eleve kizárták ugyanis, hogy az actualis társadalmi kérdéselvet és jelenségeket valamelyik politikai párt szempontjából, helyesebben érdekeinek megfelelően fogjuk fel és tegyük vizsgálódásaink tárgyává.

Ha a philosophia nem lehetett többé az új korban, mint volt a középkorban, a theologia szolgáloja, a sociologia sem lehet a politikáé és különösen, mint nálunk a politikát értelmezni szokták, a pártpolitikáé. Ellenkezően, a sociológiának az a hivatása, hogy teljes kifejlődése esetén tanítómesztere legyen a politikának. Es midőn minden irányú cselekvéseinkben szigorúan ragaszkodtunk jelzett, tudományos álláspontunkhoz, tulajdonképpen csak előmozdítottuk azt a csendesen ható, de már megindult értelmi fejlődést, a mely előbb-utóbb elő fogja idézni azt, hogy a magyar értelmiség gondolkozása is felszabadul az egyoldalúan ható pártpolitikai szempontok állandó nyomása alól, amely mint az örökös pártpolitikai torzalkodások szülő oka lehetetlenné teszi, hogy ebben az államban a közgazdasági, a társadalmi és a közművelődési kérdések haladó szellemében egy igazán egyetemes nemzeti politika követelményeinek megfelelően oldassanak meg.

Mindazonáltal téves és igazságtalan dolog volna azt hinni, hogy e tárgyilagos tudományos álláspont minket az actualis kérdésekkel szemben a doktrinairség közömbös magatartására kényszerített volna s ennek következtében munkásságunk a való élettől igazán távoleső sociologiai elméletekkel való foglalkozásban merült volna ki. Ellenkezően, nem volt a lefolyt három év alatt olyan actualis kérdése, vagy jelensége a magyar közéletnek, amelylyel folyóiratunkban, fölolvadó üléseinken, szaktanácsainkban behatóan ne foglalkoztunk volna. Hiszen megalakulásunk után első actiónk is, amely a szabadoktatás szervezésére vonatkozott, ilyen actualitás volt. Egy több napig tartó szaktanácskozásban foglalkoztunk a legfájdalmasabb actualitások egyikével, a kivándorlással. Sőt nem haboztunk a magunk sociologiai gondolkozását belevinni a legactualisabb politikai kérdésnek, a választói jognak reformja körül megindult vitatkozásba sem. Megindítottuk a birtokpolitika igazán actualis kérdéseiben is egy olyan nagyszabásúnak ígérkező tudományos vizsgálódási eljárást, amelyhez foghatót eddig nálunk egyetlen közéleti kérdésre vonatkozóan sem indított meg senki és semmiféle egyesület. De nem zárkoztunk el az actualitásoktól még alárendeltebb, úgyszólván a mindennapi élei szempontjából másodrendű jelentéssel bíró kérdésekben sem, mint a milyeneknek tekinthetők a feminista mozgalmak, az erkölcsi nevelés kérdései, a pornographikus irodalom ügye, vagy az úgynevezett társadalmi elfajulások különféle nyilvánulatai stb.

Igaz ugyan, hogy mindezeket a kérdéseket nem pártpolitikai érdekek szempontjából vizsgáltuk bizonyos irányok többé-kevésbé lármás jelszavainak állandó és harsány hangoztatásával; sőt még azt sem tettük, hogy e vizsgálódásainkat valamely tudományos dogma csapózsínórja szerint vezettük volna. Nem tettük egyetlen esetben sem, hogy a nyert eredményeket, vagy a megállapított és meghatározott jelenségeket egy aprioristikus elmélet szolgálatába állítván, a belőlök levonható tételeket csalhatatlan igazságnak hirdetve, tudományos követelményekül állítsuk oda az actualis politikában, ha más egyébért nem is, de legalább az izgatás anyagául és eszközéül. Lemondottunk azokról a könnyű eredményekről és népszerűségről, amelyek ilyen eszközök használatával talán sehol hamarabb el nem érhetők, mint nálunk. A nehezebb, a rögzesebb utat választottuk, amelyen a sikertelenség esélyei számosabbak, mint a sikeréi.

A tudományos felfogást, a tudományos szellemet és nézőpontot igyekeztünk bevinni az actualis társadalmi, gazdasági és politikai kérdések vitatásába, nem annyira azért, hogy e kérdéseket bármely szempontból is dűlőre vigyük, hanem azért, hogy a magyar elmét rászoktassuk e kérdésekben is

arra a tudományos gondolkozásra, amely Nyugaton általános és amely a leghatalmasabb rugója a haladásnak és a szabadelvű democrata irányban való fejlődésnek mindenütt. Tetük ezt azért, mert meggyőződésünk szerint a tudományos szellem és gondolkozás meghonosítása nélkül lehetetlen nemzetünket kiemelni abból a rövidlátó pártpolitikai eszmekörből, amely a maga örökös, személyi, érdek- és pártpolitikai torzalkodásával lehetetlenné teszi ebben az országban nemcsak a szabadelvű haladást, hanem egy igazán nagy és egyetemes nemzeti politika megteremtését is.

Hogy ennek a tudományos gondolkozásnak elterjedését és uralomrajutását előmozdítsuk, szerveztük társadalomtudományi szabad iskolánkat. Csak itt a székesfővárosban szándékoztunk egyelőre ilyen iskolát szervezni, de a vidéken is oly erős volt a vágy ilyen tanfolyamok szervezésére vonatkozóan, hogy mindjárt a második félévben kénytelenek voltunk kísérletet tenni Kolozsvárt egy ilyen tanfolyam szervezésével és a vidék egynehány nagyobb városában is: Kassán, Miskolczon, Eperjesen stb. a sociologia körébe vágó felolvasó sorozatokat rendezni. E szabad iskolák szervezésében és vezetésében is ugyanaz volt törekvésünk és ugyanaz a cél lebegett előttünk, ami egyesületünk munkásságában: egyfelől érvényre juttatni a tudományban a nemzeti gondolatot és művelni a tudományt a nemzeti gondolat és az általános emberi haladás megerősítésének érdekében; másfelől megvédelmezni a tudományos vizsgálódás szabadságát mindenféle dogma uralmának abszolutismusától és végül belevinni a tudományos gondolkozást a magyarság elméjébe még a gyakorlati politika kérdéseire vonatkozóan is.

Hogy ez mennyire sikerült a lefolyt három év alatt, nem e rövidre fogott elnöki megnyitó feladata vázolni. A jó szándék, a komoly, a becsületes elhatározás megvolt és az első lépést is megtettük a kitűzött cél érdekében. Es ma, mikor igazgatói tisztünket visszaadjuk megbízóinknak kezébe, ezt azzal a meggyőződéssel tesszük, hogy a reánk bízott feladatot becsületesen igyekeztünk elvégezni és el is végeztük azzal a sikerrel, amely nálunk osztályrészül szokott jutni mindenkinek, aki arra vállalkozik, hogy a tudományt minden pártpolitikai vagy hatalmi érdek nélkül szolgálja a nemzeti gondolat és a haladás ügyének diadala kedvéért azzal a tárgyilagossággal és komolysággal, amelyik feltétele annak, hogy a tudományos gondolkozás a magyar értelmiségnek a politikai, a gazdasági és társadalmi kérdésekben is olyan jellemző tulajdonává legyen, mint lett a nyugati nemzeteknél, akiknél ma a nemzeti gondolat és a haladás kérdései minden vitatáson és kétségen felül állanak, mint alapvető sarokkövei és sugalmazói a nemzeti életnek.

Ezt a célt, ezt a törekvést szolgáltuk becsületesen. Az akarat a miénk volt. A siker nem tőlünk függött. De akármilyen is volt a siker, annyi bizonyos, hogy a jövőt illetően jogunk van abban hinni és remélni. E hitben és reményben nyitom meg egyesületünk ez évi közgyűlését.

Az elnöki megnyitó beszéd után GÁRDONYI ALBERT titkár felolvasta az igazgatóság jelentését az egyesület három évi működéséről, amely jelentést folyóiratunk előbbi számában egész terjedelmében közöltünk.

Az igazgatósági jelentéshez először SZEMENYEI KORNÉL szólott s azon kívánságának adott kifejezést, hogy az igazgatósági jelentés már a közgyűlés előtt nyomassák ki. Az igazgatósági jelentés elismerte, hogy az elméleti társadalomtudományok művelésére nem fordított az egyesület kellő figyelmet, de ez menthető azzal, hogy nem állottak megfelelő munkakerők rendelkezésünkre. Nagyobb bajt lát azonban abban, hogy az egyesület nem törekedett erősebb befolyást gyakorolni a társadalmi politika irányítására s ennek következtében az egyesületi életben ellanyhulás tapasztalható. SZÉCHENY is elismerte az oppositio szükségességét s szóló ez elv alapján bírálja az egyesületi munkát. A tárgyalt problémák nem voltak oly jelentőségűek, hogy azokhoz nemzeti érdekek fűződtek volna s tárgyalásai közben az egyesület elmulasztotta kifejezésre juttatni álláspontját. A társadalomtudományoknak a korrallal haladó művelésére vállalkoztunk s haladnunk kell, ha élni akarunk. Ha a napirendre kerülő nagy problémákkal szemben az egyesület állást nem foglal, lelketlen géppé válik, amely érdemleges munkát nem végez. Indítványt nem tesz, de a jövő munkaprogramját ilyen értelemben szeretné megállapíttatni.

JANCSÓ BENEDEK elnöklő igazgató e felszólalásra azzal válaszolt, hogy hivatalos állásfoglalás csak abban az esetben lehetséges, ha az egyesületnek hivatalos véleménye, azaz dogmája van. Az egyesület éppen azért alakult, hogy a közgondolkodást a társadalmi kérdésekre vonatkozóan és a társadalmi tudomány művelésében segítsen felszabadítani a dogmatizmus uralma alól. Lehetséges a többségi vélemény kimondása, csak hogy tudományos kérdésekben szavazással nem lehet dönteni. A mi feladatunk nem egyesületi hivatalos vélemény fabrikálása, hanem ellenkezően, a tárgyilagos és tudományos gondolkodás bevitelére a társadalomba s a vélemény szabad megnyilvánulását nemcsak biztosítani, hanem annak teret is adni, hogy ez úton egy egészségesebb társadalmi politika kialakulása lehetővé tétessék. Miután az igazi tudomány a társadalom és az emberi élet bonyolultabb jelenségei törvényeinek megállapításában a felelősség tudatának érzése folytán óvatos, nekünk is, kik a tudomány emberei

vagyunk, óvatosaknak kell lennünk szemben az actualis, főleg a politikai természetű kérdésekben való állásfoglalást illetően, mert ezekben nem annyira a tudomány törvényei az irányadók, mint a helyes taktikai érzék, ami nem a tudós, hanem a politikus jellemző sajátja. Különben a felszólaló által felvetett eszméket elfogadhatóknak tartja s kivihetőknak, ha megfelelő munkaerők vállalkoznak feldolgozásukra..

PALÁGYI MENYHÉRT: Nemcsak helyesnek tartja, ha az egyesület a SZEMENYEI által felvetett eszméket a magáévá teszi, hanem hibásnak is tartja azt, hogy az egyesület az actualis kérdésekkel szemben nem foglalt el határozott álláspontot. A magyar közélet régi alapjai összeomlottak. Nemzeti életünk csatavesztés után áll s a támadt chaoszban szüksége van öntudatos és határozott tudományos irányításra. Ez a tudományos irányítás pedig a mi egyesületünk feladata. Az általános, egyenlő és titkos választói jog az a híd, amely az új Magyarországra átvezet. Az értelmiség van hivatva arra, hogy ez irányban vezetőjéül szolgáljon a nép tömegének, amelytől ma el van szigetelve. Az egyesület abban hibázott, hogy az általános egyenlő és titkos választói jog mellett nem foglalt állást és így nem járult a jövő Magyarországnak megalkotásához, amely pedig legszebb feladata lett volna.

JANCSÓ BENEDEK elnök, figyelmezteti a felszólaló urat, hogy szabályaink értelmében csak tíz perc áll az egyes felszólaló tagok rendelkezésére és ez idő már majdnem kétszeresen eltelt. Miután az igazgatósági jelentés van napi-renden és nem az általános választói jog, talán vonná rövidebbre a rávonatkozó fejtegetéseket, hogy több ideje maradjon a tárgyra való szólásra.

PALÁGYI MENYHÉRT: Egyesületünk önálló magyar tudományt akar teremteni. Önálló magyar tudományosság azonban önálló magyar nemzeti és gazdasági élet nélkül el sem gondolható. Ha egyesületünk kitűzött célját el akarja érni, akkor foglaljon állást Magyarország gazdasági életének önállósága mellett, mert az önálló magyar tudomány életfeltétele az önálló gazdasági élet. Az a meggyőződése, hogy ha az egyesület olyan actualis kérdéseknek, mint az önálló bank, az érdeklében állást foglal, egyúttal saját elméleti céljait is előmozdítja.

APATHY ISTVÁN igazgató az egyesület munkásságával való elégedetlenséget csupán az esetben tartja megengedhetőnek, ha a munkamennyiségre vonatkozik, a célokban azonban nem szabad véleménykülönbségnek fenforogni. Nagyobb munkaeredményeket pedig akkor mutathatunk fel, ha munkatársaink száma nagyobb lesz.

FEKETE JÓZSEF fontosnak tartja, hogy a társadalommal

összeköttetésben álljunk s e célból eszméinket ki kell vinnünk, hogy a közvéleményre hatást gyakoroljanak.

GAAL JKNŐ, igazgató azokban, amiket SZEMENYEI, de főleg PALÁGYI tagtársak mondtak, olyan utasításokat lát, amelyek az ő meggyőződésével ellenkeznek. Meggyőződésével ellenkező utasításokat nem hajlandó elfogadni, még a közgyűléstől sem szükségesnek tartja, hogy az eddigi irány mellett kitarasszunk. A napi kérdések tárgyalása a politika feladata s mi a tudomány művelésére vállalkoztunk. Az egyesület hivatása az, hogy a magyar értelmiséget tudományos eszközökkel megnyerje a nemzeti haladás ügyének. Ha az egyesület hajlandó ettől az iránytól eltérni s azt kívánja, hogy a napi politika egyes kérdéseiben állást foglaljunk s ezzel az egyesületet akármilyen politikai irány szolgálatába is állítsuk, akkor nem hajlandó az egyesület ügyeinek vezetésében részt venni. Ezt kötelességének tartotta előre megmondani s ezért szólalt fel, nem várva az időt, amelyben a napirend szerint a felszólalás sora rá következne.

Jövő munkásságunk legfőbb céljának egy társadalomtudományi intézet megalapítását tekinti, amely intézet társadalomtudományi megfigyeléseket végezne s ezeket tudományosan feldolgozná.

A felvetett eszmét TUSZKAI ÖDÖN nagy lelkesedéssel fogadja s az egyesülethez méltó célnak tekinti. Végül FARKAS PÁL indítványára a közgyűlés egyhangúlag tudomásul vette az igazgatóság jelentését.

Az 1909. évi zárszámadást a következőkben terjesztette elő a számvizsgáló-bizottság:

Bevételek	{	Maradvány 1908-ról	2.305' — K
		Alapítvány	200' — »
		Tagdíjak	9.730' — »
		Előfizetés	6.118' — »
		Kamatok	95'76 »
		Egyenleg	427'32 »
			<hr/>
			18.876'08 K
Igazgatási költségek:			
Kiadások	{	Titkár és kezelő	1.520' — K
		Lakás és takarítás	440' — »
		Pénzbeszedő	169'50 »
		Nyomatványok	628'10 »
		Kezelés	724'89 »
		Beszerzések	163' — »
		Kiküldetések	149' — »
		Gyorsírás	152'80 »
Közművelődési Tanács	50' — »		
			<hr/>
			4.000'29 K

	Folyóirat költségei :	
Kiadások	{	Szerkesztő... .. 800 -- K
		Nyomda 9.800 -- »
		Tiszteletdíjak 3.952.12 »
		Kezelés 189.91 »
		Eladói jutalék 133.40 »
		14.875.43 K

Az igazgatóság jelentése szerint a feltüntetett 42732 fillér hiány tulajdonképen az 1908. év terhére esik, mert a pótkézeliési negyed nem vétetett számba s ez alatt nagyobb összegeket kellett utalványozni az 1908. év terhére.

Az 1910. évi költségvetést a választmány a következőkben terjesztette elő:

Bevételek	{	Tagdíjak 8.500 K
		Előfizetés 6.200 »
		Alapítvány... .. 200 »
		Kamat 100 »
		15,000 K

	Igazgatási költségek :	
Kiadások	{	Titkár és kezelő... .. 1.520 K
		Lakás és takarítás 420 »
		Pénzbeszedő 170 »
		Nyomtatványok 400 »
		Kezelés 400 »
		Kiküldetések 300 »
		Portók 300 »
		Sajtóközlések 200 »
		Közművelődési Tanács 50 »
		Beszerzések 20 »
		Világítás 20 »
Különféle 200 »		
		4.000 K
	Folyóirat 11.000 K	
	Összes kiadások 15.000 K	

Az igazgatóság javaslatára a folyóirat 12.000 koronára emelte fel a közgyűlés s ennek ellenében 10.000 koronában állapította meg a tagsági díjából befolyó jövedelmet.

Ezután megválasztotta a közgyűlés LANER GYULÁT, CSERY KÁLMÁNT és STROMSZKY SÁNDORT a számvizsgáló bizottságtagjaiul és végül betöltötték a választás alá eső választmányi tagsági helyeket. Választmányi tagok lettek: APATIIY ISTVÁN, BÁLINT IMRE, EDVY ILLÉS KÁROLY, EÖTTEVNYI NAGY OLIVÉR,

FERDINANDY GÉZA, FÜLEPP KÁLMÁN, GAAL JENŐ, GERGELY GYÖRGY, HELLER FARKAS, IVÁNKA PÁL, JANCsó BENEDEK, KENEDI GÉZA, MÁRKI SÁNDOR, POSTA BÉLA, RÉNYI JÓZSEF, SZEMENYEI KORNÉL, SZŰCS BERTALAN, TIMON ÁKOS és PAULER ÁKOS.

A közgyűlés utánra hirdetett választmányi ülés megtartása lehetetlenné vált az idő előrehaladottsága miatt, s a tisztikar megújítását az április 20-án tartott választmányi ülés intézte el.

Igazgatókká újból APÁTHY ISTVÁN, GAAL JENŐ és JANCsó BENEDEK választottak; titkárrá: FARKAS PÁL, GÁRDONYI ALBERT és HORNYÁNSZKY GYULA választottak; pénztáros lett: SZŰCS BERTALAN, ellenőr Hosszú ISTVÁN, gazda VIRÁGÚ ISTVÁN, ügyész LUDVIGH REZSŐ.

E választmány DOLESHALL ALFRÉD indítványára a következő határozati javaslatot fogadta el:

»A. Magyar Társadalomtudományi Egyesület legfőbb feladatának azt tekinti, hogy a magyar értelmiséget, a magyar nemzeti továbbfejlődés szolgálatának megnyerje és felfegyverezze mindazokkal a társadalomtudományi ismeretekkel, amelyek szükségesek arra, hogy maga az értelmiség állhasson ama reformmozgalom élére, amely hivatva van Magyarországot a XX. század uralkodó eszméinek megfelelően demokratikus irányban átalakítani és egyszersmind nemzeti állam voltában is megerősíteni. Az egyesület kizárólagosan tudományos hivatásának és rendeltetésének méltatásában a választmány helyeslőleg és köszönettel veszi tudomásul, hogy az igazgatóság a működési program megállapításakor az aktuális politikai pártkérdések tekintetében való hivatalos és irányzatos állásfoglalásnak és határozathozatalnak eddigelé tért nem engedett és kívánatosnak tartja, hogy ez a vezető szempont a jövő munkaprogramjának kijelölésében is csorbítatlanul érvényre emeltessek«.

Miután a határozati javaslat a választmányi tagok egyhangú lelkesedésével találkozott, elhatározta a választmányi ülés, hogy a jövő évi munkaprogramul részleteit a legközelebbi ülésen tárgyalják.

Ezután GAAL JENŐ igazgató mondotta el a közgyűlésen az idő előrehaladottságára való tekintettel elmaradt beszédét, mely következőképp hangzik:

»Bizonyára nyűgös türelmetlenség lenne részemről, ha azt mondanám, hogy egyesületünk három évi munkásságával elégedetlen vagyok. De nem kevésbé bizonyos, hogy egyfelől egyénileg öntetszelgő hivalkodásról, másfelől nagy jelentőségű hivatásunk félreismeréséről tanúskodnék, ha azt mondanám, hogy eddigi sikereink az adott viszonyok közt is kielégítőek s eredményeink a reánk rótt köteleességek egyszerű teljesítésének mértékén csak valamennyivel is túlterjednek.

Ismervén saját mindennemű erőink korlátolt és társadalmunk részben elmaradt, részben kóros állapotát, továbbá züllött politikai viszonyainknak arra gyakorolt áráz, folyton mérgezőbb befolyását, hálátlan volnék a sors iránt, ha az elértekel elégedetlent szenvedném. Az igazgatói jelentésből méltóztatott látni, hogy mi, akik az egyesület ügyeit három év tartama alatt vezettük, minden tőlünk telhetőt megtettünk programmunk megvalósítására. Fáradságot nem kíméltünk. Mondhatom, hogy sok oly aprólékos dolgot végeztünk, sok kicsinyes és önmegtagadást kívánó feladattal küzdöttünk meg, egyesek és társadalmi tényezők jóakarátát kerestük oly mértékben, mint a milyenben azokért esengeni saját javunkra vag}' az általunk szolgáltatknál kisebb érdekek szolgálatában tiltotta volna önérzetünk. Azonban ebből is szívesen hoztunk magasztos céljainknak – bizonyos megnyugvással mondhatom – nem egészen hiában áldozatot. Az eredményeket azonban, mint mondám, nem tekinthetem teljesen kielégítőknak, még akkor sem, ha a kezdet nehézségeit számba veszem is. Ennek én kettős okát látom. Egyfelől mi sem voltunk a nagy küzdelemre kellően felszerelve. Vétkezném a köteles őszinteség ellen, ha ezt legalább a magam részéről nem vallanám be. De másfelől az a környezet, az a társadalmi légkör is, melyben működnünk kellett, nem volt elég kedvező a csattanós sikerek biztosításához elengedhetetlen, valóban lendületes munkásságra nézve. Midőn azonban ezt megállapítom, nem akarok vádaskodni, csak a helyzetet kívánom tisztázni. Erre pedig azért van szükség, hogy most, midőn az egyesület munkásságának újabb három éves cyclusa következik, azzal is számolva, elmondjam nézeteimet az előttünk álló teendőkről, szabatosítsam a felfogásom szerinti feladatokat és rámutassak a feltételekre, melyek megszerzése okvetetlenül szükséges ahhoz, hogy jogosult várakozással nézhessünk a jövő elé. Az első feltétel – ez erős meggyőződés, – hogy mi a Magyar Társadalomtudományi Egyesületet szentül igen magas hivatással bírónak tekintsük, melyre azonban azt minél előbb mindenképp jogosulttá is kell tennünk. Ez a hivatás pedig szerintem nem kisebb, minthogy társadalmunk folyton inkább éledő lelkiismeretének nem letéteményese, hanem hatékonyan működő életműszere legyen. E végből kifogástalan tudományos és gyakorlati tevékenységünk által előbb közbizalmat, később és pedig minél hamarább, daczára e törekvés minden ismert, tehát itt nem részletezendő akadályainak, valóságos tekintélyt kell szerezni egyesületünknek.

Adott helyzetünkben enélkül többé-kevésbé érdekes szellemi és társas szórakozásra talán igen, de mélyebb hatásra, alkotásra és gyarapításra alig lehet kilátásunk. Annyit már elértünk, hogy figyelembe vesznek barátaink és ellenfeleink

egyaránt. De az előbbieket jó részt sokkal lanyhábbak, az utóbbiak, kevés kivétellel, az általunk szolgált történeti folytonosságú nemzeti haladásra nézve pedig sokkal ádázabbak, semhogy minden lehető és megkapható anyagi, szellemi és erkölcsi felszerelésre szükségünk nem lenne. Ezek közt első sorban a legutóbb említettekkel akarok foglalkozni. Nekünk általános tudattá kell tennünk, hogy mi a magyar nemzet életérdekeit fel tudjuk fogni, hogy azoknak hű, rendületlen és önzetlen munkásai s ha kell, harcosai is vagyunk. Ezekkel magunkat teljesen azonosítjuk. Tudományosan behatolunk tényezőik mélyeibe. De erkölcsi mozzanataikhoz is szét nem szakítható kötelekek fűznek. Hogy erről a jelen pillanatban mindjárt tanúbizonyságot tegyek, azt hiszem nemcsak a magam önkéntes elhatározásából, de habár alakszerű megbízásom nincs rá, az önök nevében is, megemlékszem arról a nagy, a legnagyobb magyarról, aki a maga bámulatossággal összhangzatos, általa nem annyira megírt, mint műveivel és munkálataival, irodalmi kisebb termékeivel, alkotásával, egész küzdelmes és áldozatteljes életével és az antik világba való vértanúsága útján megalkotott társadalomtanával és társadalmi politikájával egy nemzetet váltott meg a múlt század második negyedében a tehetetlenségéből való elpusztulás gyalázatától. Midőn ma széles e hazában számtalan ajk oly hangzatos az ő dicsőségétől, midőn boldog-boldogtalan, hivatott és hivatatlan magasztalja nagyságát, egyesületünk sem maradhat néma. Csakhogy hozzánk a dicsőítésnek nem annyira szavai, mint tettei illenek. Ilyen tettek alig tekinthetem azonban azt, hogy mi is csak hozzájárulunk a Széchenyi emlékének való nemzeti hódolathoz. Ezt azonban szintén szerényen meg kell tennünk. De vele szemben más feladataink vannak. Mi külön Széchenyi ünnepet nem rendeztünk. De egyleti életünk ez első nagy forduló pontján megemlékezünk nemcsak halhatatlan érdemeiről, hanem arról a szelleméről is, mely a mi meggyőződésünk szerint ezt a tévelygő nemzetet ismét helyes útra terelni alkalmas.

Széchenyi társadalomtanáról Szemlénk beható tanulmányok alapján összefoglaló első cikket hozott áprilisi számában, a hol dióhéjban mutatjuk be azokat a társadalomtudományi elveket, melyek irataiban mint vezérgondolatok szerepelnek és amelyek rendszerének tengelyét képezik. Abból kiviláglik, hogy az ő társadalomtudományi nézetei napjaink is teljesen korszerűek és ennél fogva azok épp oly alkalmasak a nemzet irányítására ma, mint amilyenek voltak, midőn először láttak napvilágot. Nemzeti újjászületést eredményeztek akkor, most pedig a nemzet magábatérését várhatjuk tőlük.

A Széchenyi eszméivel leendő beható foglalkozásból reánk

nézve is az a nagy előny származik, hogy nehéz feladataink teljesítésénél szelleme fog megerősíteni bennünket. Ennek a szellemnek egy szikráját képezi az az állítása is, hogy nincs más jog, mint az erősebb joga. De ezalatt főleg a szellemi erő túlsúlyát kell érteni. Egy másik sziporkája pedig az, mely szerint a népeket a gondviselés csak gyermekkorukban védi meg. Később saját értelmüknek kell vezetni azokat. Egyik legnagyobb jelentőségű nyilatkozata, mely szerint ennek a törzsökös magyar nemzetnek saját valója levetkezése nélkül kell a legműveltebb fajok sorába felemelkedni és jellemét nemesítvén és tökéletesítvén, kell nagy szolgálatokat tennie az emberiségnek. A magyar jellemet oly híven rajzolta meg, mint sem előtte, sem utána senki sem.

Megmondta, hogy melyik fogyatékoságát miféle polgári erénynyé lehet átváltoztatni, ő volt az, aki az emberi agynak tulajdonította a legnagyobb hatalmat és azt a nemzetek életének meghosszabbításánál is a legtöbb tényezőnek hirdette. Keresztény és nemzeti nevelést sürgetett. E három szóról azt mondta, hogy könyveket lehet róluk írni. A keresztény szellem egyesítheti a különböző felekezeteket és fajokat, a nemzeti szellem pedig egyesítene minden igaz magyart. A társadalom szerves minőségének törvényszerűségeit, a természeti törvények megfigyelésének fontosságát az értelmi és erkölcsi világban is úgy hangsúlyozta, mint az ő korában csak kevesen. Megmondotta, hogy az ember társas életének is van tudománya, melynek azonban akkor, midőn erről írt, 1830-ban, szerinte még neve sincs.

Íme intiutiója által így haladta meg korát. Ő az első nagy magyar sociologus, nemcsak társadalmi politikus, amely minőségében természetes és jogosult hatása a csodával volt határos.

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület azért az ő nyomdokain fog haladni, ha az ember és különösen a magyar ember társas természetét, ennek követelményeit s azok megvalósításával legczélszerűbb módját és legbiztosabb utait keresi. Midőn ezt teszi, egyúttal a nélkülözhetetlen tekintély elérésének szellemi feltételeit is megszerzeni magának. Teljesen egyetértek azokkal, akik azt hiszik, hogy nekünk a társadalmatani kutatások terén szintén önállóságra kell törekednünk. Nem tűrhetjük tovább ez irányban sem a figyelembe nem vett, szóba sem jövő senkinek szerepet a művelt nemzetek társaságában. Tudnunk kell, hogy mi történik e részben világszerte, de másolnunk, majmolnunk nem szabad, hanem tudományos beható vizsgálódásunk, önálló kutatásunk, az emberi társadalomnak nálunk nyilvánuló fajának beható megismerése és ismertetése által polgárjogot kell magunknak biztosítani a magasb szellemi életnek örvendő fajok előkelő társaságában.

Ezzel egyidőben eszközöket is vívunk ki az észszerű és nagyszabású magyar társadalmi politika számára, melynek részére megbízható irányelveket tisztázni szintén nem utolsó tisztünk. Ne legyen a magyar társadalmi életnek oly nagy és oly kis kérdése, amely átható, vizsga szemünket elkerülje. Tekintsünk az óriási és a parányi dolgok lényegének a legmélyebb fenekére. De egyúttal folytassunk beható, teremtő eszmecserét az iránt is, hogy az így megállapított tudományos eredményeknek miként veheti legnagyobb hasznát a magyar nemzet.

STEIN LŐRINCZ egyszer szóval biztatott a gondolatok továbbfűzésére azzal a megokolással, hogy ha az ember igazán gondolkodik, akkor felfedezésekhez is juthat, melyek nem kevésbé becsesek, mint a természet megismerésének egyes részletei. Ha azután ilyen felfedezésekkel fogunk dicsekedetni, olyasmire nyerünk jogot, amit eddig csak előlegképpen kérhettünk a magyar társadalomtól, t. i. nagyobb mérvű anyagi támogatásra. Hogy valóban nagy szolgálatoakat tehesünk fajunknak és nemzetünknek, ezekre pedig múlhatatlanul szükségünk van.

A mi tudományunk is csak positiv alapon épülhet fel. Ennek az alapnak pedig megteremtése és kellő felhasználása bizonyos költségesebb apparatus nélkül elképzelhetetlen.

Itt jutottam el egy évek óta megkedvelt eszmémnek első nyilvános kijelentéséhez. Nekünk mindenféle megfigyelő, kísérleti, adatgyűjtő és feldolgozó hivatalaink és állomásaink vannak. Nemcsak földtani, vegytani és más nagy intézeteink, hanem még a madárvonulásokat megfigyelő ornithologiai intézetünk is van. De arra itt senki sem gondolt még, hogy a mi mai társadalmi életünk nyilvánulásainak megfigyelése és az így nyert adatok és benyomások szakszerű feldolgozása oly fontos nemzeti feladat, mely egy külön evégből létesítendő intézet felállítását tökéletesen megokolja. Nem akarom én a SOLVAY ERNŐ gazdag belga szódagyáros által alapított sociologiai intézetet másoltatni. De alapeszméjének alapos megfontolását ajánlom az egyesületnek.

SOLVAY ERNŐ 1901. évi február hó 12-én levelet intézett Brüsszel város polgármesteréhez és tanácsához. Ebben kifejti, hogy a nemzetgazdasági és társadalmi kérdések kortársaink figyelmét leginkább ragadták meg. Az utóbbi évek folyama alatt e téren a kutatások sokáig a gyakorlatnak és egyes szemlélődők önkényének voltak átengedve. Ő maga is kereste ezek számára a positiv alapot az által, hogy a népek kifejlődésére ható gazdasági főtényezőknek benső viszonyát megállapítani igyekezett azokkal az élettani és természeti tényezőkkel, melyek az embert és külvilágát igazgatják.

Azért, hogy ebbeli kutatását, valamint a többi hason-

iránvú bűvárok nyomozásait megkönnyítse, egy sociologiai intézet létesítésére határozta el magát. Ez intézetnek teljesen felszerelt szakkönyvtárral, tudományos, jól készült hivatásos személyzettel s a társadalomtani kutatásokkal foglalkozók részére a dolgozószobák egész sorával és egy előadásokra alkalmas teremmel szükséges ellátva lenni. A jelzett intézet alapításával egyidőben biztosítani kívánta a brüsseli egyetemmel összekötött iskoláját a politikai és társadalmi tudományoknak, hogy a felső oktatás minél inkább résztvegyen abban a szellemi mozgalomban, mely a társadalmi tünemények megfigyelésére és alapos tanulmányozására irányul. Kétségkívül ezen iskola tanárainak és tanulóinak is egyaránt javára fog válni a tervezett társadalomtani intézet. Ezek az alapítások együttesen előmozdíthatják a társadalmi tudományok fejlesztését is. Mindinkább azok a nyomozási és tanulási módszerek fognak alkalmazzatni, melyek a természettan, a vegytan és az élettudomány terén oly fényes eredményekre vezettek.

Brüsszel városa már korábban rendelkezésére bocsátott a tudományos intézetekkel bővelkedő Lipótparkban részére egy telket, hogy azon élettani intézetet emeljen. Ez még 1892-ben történt. Ott kért kilencz évvel később 1350 négyszög-métert, hogy azon ez újabb tervét megvalósíthassa. Huszonöt évi időre kéri azt, mely alatt a sociologiai intézetet ő akarja irányítani. Annak leteltével pedig az épületet, annak berendezését és teljes tudományos felszerelését minden kártérítés nélkül átengedi a városnak. Időközben természetesen annak minden személyi és dologi kiadásait és közterheit viselni ígérkezett. Hogy Brüsszel városa ezt a fejedelmi ajándékot minden részletében készséggel elfogadta, önként érthető; csak még azt kötötte ki, amibe az alapító szintén beleegyezett, hogy ez intézetre a város akkor is kezet tehessen, ha az nem a kijelölt czélt szolgálná, vagy ha annak közterhei nem rovatnának le pontosan.

Így létesült ez a ma még páratlan és mintaszerű intézet, melynek felavatása már a következő 1902. évi november hó 16-án következett be. Akkor indult meg abban az a beható társadalomtudományi munkásság, melynek belterjességéről az intézet már is nagyobb számú kiadványai tanúskodnak. De nem tüntetik fel üdvös hatását egészen, mivel ez az intézet bizonyos feltételek mellett a köteléken kívül álló bel- és külföldi kutatóknak is általában nyitva áll.

Másfél éve annak, hogy ezt az alkotást meglátogattam és berendezését, továbbá az abban követett eljárást kissé behatóbban tanulmányoztam. Ezt azért említem fel, mert így az ott látottak és hallottak csakugyan mély benyomást tettek s nagyobb hatással voltak reám, mintha közkézen forgó szabályzatait egyszerűen csak átolvastam volna.

Azokat most természetesen nem lehet szándékom ismertetni. Jelenleg csak utalok arra, hogy a tárgy ismeretével bírván lépek fel javaslatommal, mert azt hiszem, hogy a mi viszonyainknak megfelelő módon és módosítással ilyen intézetet lehetőleg egészen társadalmi úton, vagy ha ez nem lehetséges, részben állami támogatással is alkotnunk kell. Igen jól tudom, hogy a tudomány Mecaenásai nem jelentkeznek tömegesen ez országban. Azonban a tapasztalat azt mutatja, hogy mégis vannak nálunk is ilyenek. Mennyi milliót vesztegetnek el magán- és közvagyonból! Ha ezekből csak egyet tudnánk kapni, vagy hosszabb idő alatt gyűjteni, akkor legnagyobb fontosságú életkérdéseink tisztázása számára a kellő segédeszközöket megteremthetnők. Az minket képesítene arra, hogy közegeinek és a vele társult socialis alakulatoknak közreműködése révén a társadalomtudományi vizsgálódások terén számottevő néppé válhatnánk. Egyesületünk, ha ez eszmét magáévá teszi s annak megvalósítását hathatósan előmozdítja, oly szellemi tényezőnek fog bizonyulni, melytől a bizalmat, elismerést és tekintélyt nem fogja a jóindulatú hazafias közvélemény megtagadhatni.

Azonban világos, hogy a mélyebben szántó tudományos működést egy ilyen intézet felállíthatásáig sem szabad elhalasztanunk. Sőt ennek kivívása is csak akkor sikerülhet, ha a magyar sociologiai önálló kutatási hajlam és képesség kézzelfoghatóan fog jelentkezni nálunk. Szakbizottságaink és folyóiratunk, továbbá remélhetőleg megindítható tudományos kiadvány-sorozataink foglal kozzannak tehát minél behatóbban és eredményesebben magyar tárgyú eredeti sociologiai tudományos búvárlatokkal. Párhuzamosan mindazáltal a nemzet nagy és kis társadalmi kérdései, így például a kivándorlás, a munkáskérdés, a birtokpolitika és telepítés, a közoktatás reformja, a szabadoktatás célszerű szervezése, a közegészségügy, az irodalomban észlelhető és módosulást igénylő irányzatot, a népesedési mozgalom jelenségei és főleg kóros tünetei: mind oly tárgyak, melyeket egyesületünknek napi renden kell tartani. Végül gondoskodni kell arról is, hogy nemcsak mi értesüljünk a külföld sociologiai eszmeáramlatairól és mozgalmairól, hanem külföld is a mieinkről.

Mindez, világos, fokozott anyagi támogatást tételez fel. De ezt, ha feladatainknak már magaslatán állandunk, minden valószínűség szerint meg is fogjuk kapni.

Utoljára hagytam az egyesület terjeszkedésére és szellemének átalakítására vonatkozó felfogásom előadását. Úgy vagyok meggyőződve, hogy eddigi munkásságunk alapján is nagyobb anyagi, erkölcsi és szellemi támogatást érdemelünk volna a magyar közönségtől, melynek életértékeit minden önző mellékczelek, vagy tekintetek nélkül szolgáljuk. Eleinte

a főváros, újabban az ország ezen kívüli részei adják a tag-szaporulatot, melyet azonban a közönyös és valóban alkalmatlan elemek kiválása nem kis részben ellensúlyoz.

Erős hitem, hogy nagyobb lendülésnek az egyesület gyarapodása nem is fog indulni, míg annak tagjait, vagy legalább ezek igen jelentékeny számát ami irányunk nem csupán passiv, hanem valóban activ követésére is nem tudjuk bírni. Ami tagjainknak azt a meggyőződést kell a magunkévá tenni, a mely bennünket és néhány tuczat társunkat itt és a vidéken már is áthat, hogy nagyobb életérdekű kérdés nincs ez országban, mint az, mely társadalmunknak fejében és tagjaiban való reformációját jelentené. Bele kell vinnünk tagjaink zömébe a Széchényi szellemét, aki azt mondta, hogy a reformot kezdje ki-ki önmagánál, s hogy honfiainak legkisebbje is hozzá járulhat a maga reformja, okosodása, kötelességteljesítése, kellemesebbé és vonzóbbá válása által a nemzet olvasztó képességének és általa nagyságának biztosításához. A jövő cyclus egyik legnagyobb horderejű feladata lesz az egyesület élén álló igazgatóságnak és választmánynak, hogy ezt az – elismerem – nem könnyű problémát megoldja. De ha elég szerencsés lesz vele, akkor nincs kétségem az iránt, hogy egyesületünk számban, anyagi, szeli emi és erkölcsi erőben gyarapodni fog és olyan becses, sőt pótolhatatlan életműszerévé fog a nemzetnek válhatni, mely attól további hathatós működésének egyetlen feltételét és segédeszközét sem fogja megvonni.